

75 25
129928

ҲАЙРАТ
АШЎРИ
МУНТАХАБ

ҲАЙРАТ

АШЪОРИ МУНТАХАБ

НАШРИЁТИ ДАВЛАТИИ
ТОҶИКИСТОН
Душанбе — 1964

129928	ТОЧКА ТОЧКА ТОЧКА
	ТОЧКА ТОЧКА ТОЧКА
	ТОЧКА ТОЧКА ТОЧКА

Тоҷик 1
X 25

Маҷмӯаро бо таъриҳот ва сарсухан
Р. ҲОДИЗОДА
ба ҷоп тайёр кардааст.

ГУФТОР ДАР БОРАИ ҲАЙРАТ

Оғози суҳан

Вақте ки кас «Ёддоштҳо»-и С. Айниро меҳонад, аз он суҳанҳои самимӣ ва пурҳарорате, ки устод дар ҳақиқӣ дӯсти айёми ҷавонии худ — шоири пуристеъдод Ҳайрат гуфтааст, сарсарӣ гузашта наметавонад. Симои дилрабои ӯ, ки бо қалами санъаткорона ба хонандагони имрӯза пешкаш шудааст, таъсири садоқат ва самимияти дӯстии шоистаи тақлиди ин ду ҷавон, сӯҳбатҳои адабӣ ва мушоираҳои дилчаспи онҳо, мазмунҳои баланд ва оҳангҳои шавқангези шеърҳои ҷудогонаи Ҳайрат, ки устод ҳамчун зеби асари худ овардааст, зиндагии саҳти пуралам ва муҳити тираи ҳаёти онвақта, ки сиҳҳати шоирро торафт хароб мекард, рӯҳи ӯро мешикаст — ҳамагӣ дар дили хонанда саҳт нақш мебандад.

С. Айнӣ на танҳо портрети адабии Ҳайратро тасвир намулдааст, балки ба ин шахс ҳамчун намояндаи адабиёти тоҷики он давр баҳои баланд додааст. Ин фикри С. Айнӣ дар ҳақиқӣ Ҳайрат, ҳамчун намояндаи баргузидаи адабиёти тоҷик якбора ба вуҷуд наомадааст. Ҳанӯз соли 1926 дар «Намунаи адабиёти тоҷик», ки гуфтан мумкин аст дар он давр ягона китоби таърихи адабиёти тоҷик буд, С. Айнӣ дар бораи мақоми адабии Ҳайрат чунин изҳори ақида карда буд:

«Ҳайрат аз шарикдарсони фақир аст. Аммо аз камоли истеъдод ва ишқи адабиёт *дар хурдсолӣ ба мартабаи устодӣ расида буд*. Фақир низ қавоиди арӯз ва баъзе нозуқиҳои санъати адабияро аз ӯ омӯхта будам. Ҳайфо ки ин истеъдоди муҷассам дар айёми ҷавонӣ (дар бисту ҳафтсолагӣ) ҷаҳони фониho падруд намуд. Вагарна аз *ин қудрати фавқ-ул-одда* хориқаҳо дар олами адаб ба вуҷуд меомад»¹.

Бо мурури замон ақидаи устод дар бораи Ҳайрат ҳамчун яке аз барҷастатарин намоёндагони адабиёти он давр қавитар гардид. Пас аз бисту панҷ соли нашри «Намунаи адбиёти тоҷик», С. Айни, ки ба сифати устоди сухан ва сардафтери адабиёти советии тоҷик сазовори эътирофи умум гардид ва дар ин муддат ӯ тавонист тамоми воқеаҳои адабии ҳам замони гузашта ва ҳам замони худро ба ҳубӣ таҳлил ва ҷамъбаст намояд, дар «Ёддоштҳо»-и худ дар бораи Ҳайрат чунин навишта буд:

«Ман дар ҳамон мулоқоти аввалин ба қобилият ва маълумоти фавқулоддаи ӯ пай бурдам ва назар ба ақидаи худам, он *касе, ки ман барои роҳбарии худ дар шеър аз байни шоирон ва шеършиносони калонсоли он замон мечустам, ҳамин хурдсоли хурдҷусса буд*. Ӯ бо ман ҳамсол ва ҳамдарс буд. Бо ҳамаи ин ман ӯро аз ҳамон рӯз сар карда, устоди худ қарор додам»².

Ин баҳои баланд фақат арзи садоқат ва самимияти дӯстона нисбат ба Ҳайрат намебошад. С. Айни ба андозае, ки ба гузаштаи ҳам зиндагии шахсӣ ва ҳам роҳи эҷодии худаш аз нуқтаи назари нависандаи имрӯза назар меандоخت, ҳамчун шоҳид ва иштироккунандаи ҳаёти адабии он замон ҷараёни инкишоф ва муборизаи муҳити маданияи он даврро амиқтар ва муфассалтар таҳлил менамуд, мақому мавқеи Ҳайрат ҳамчун

¹ Намунаи адабиёти тоҷик, Москва, соли 1926, саҳ. 271 (Дар истинодҳои минбаъда: Намуна). Дар ин ҷо ва ҷойҳои дигар курсив аз онӣ ман аст.

² Айни, С. Куллийет, ҷилди 7, саҳ. 226.

шоири соҳиби роҳу саликаи нав ба назари ӯ мукамалтар муҷассам мегашт, мазмун ва сабки тозаи шоир, ки ба рӯҳи афтодаи назми он вақт як нафаси тозае мебахшид, дар пеши ӯ равшантар намудор мешуд. Ба ибораи дигар гӯем, баҳои ба Ҳайрат додаи С. Айни ба мулоҳиза ва эҳсосоти шахси қарор наёфта, балки бо муҳити адабии он замон саҳт марбут аст. Барои равшантар шудани матлаб манзараи ҳаёти адабии он даврро мухтасар бошад ҳам аз назар гузаронем.

Дар охири асри XIX бо вафоти Савдо, Возеҳ, Шоҳин ва махсусан дар асари марги Аҳмади Дониш ва аз нав қувват ёфтани реаксияи динӣ дар адабиёт якбора чунон таназзуле рӯй дод, ки онро бисёр шахсони равшанфикр ба хубӣ ҳис мекарданд. Мазмунҳои нави зиндагӣ ва иҷтимоӣ, сабку услуби тозае, ки махсуси шоирони пешқадами он замон (Шоҳин, Возеҳ, Музтариб ва ғайра) буда ва ин ба шукуфтани ҳаёти адабии нимаи дуввӯми асри XIX мадад расонд, дар назму наср хомӯш шуд. Дар адабиёт боз маддоҳони ҳарзагӯи амир ва муқаллидони ношуди Бедил даст ёфтанд. Ин адибон бо сарвари амир Абдулаҳад, ки худро шоир метарошид ва бо таҳаллуси Оҷиз шеърҳои ғачу бемаза менавишт, ба ҷараёни адабии он замон сардор шуданд ва ба истеъдодҳои нав, сабку услуб ва мазмунҳои нав дар адабиёт роҳ намедоданд.

Дар чунин шароити вазнин Ҳайрат — ҷавоне, ки аз назари шоиру шоиртарошони «нозуксанҷ» пинҳон буд, чун мӯъҷизае аз гӯшаи гумноӣ зухур кард. Ба монеаҳои зиндагӣ ва муҳити вазнин нигоҳ накарда қувваи шоирӣ ва роҳу равиши нави назми ӯ зуд дар адабиёти он вақт таъсир пайдо кард ва ба хубӣ ҳис карда мешуд, ки дар арсаи адабиёт як симои нав ба майдон омадааст.

Эҷодиёти Ҳайрат дар вазъияти хомӯшӣ ва таназзули адабии он давр як воқеаи фавқулъоддае буд. Инро бисёр шахсоне, ки сабаби паст шудани дараҷаи ғоявӣ ва бадеии адабиёт буданд, намефаҳмиданд ё фаҳмидан намехостанд. Аммо қис-

ми пешқадами намояндагони адабиёт инро ба хубӣ фаҳмиданд ва ба майдони назм омадани Ҳайратро бо хушнудӣ истиқбол карданд. Дар ҷумлаи ин гуна шахсон С. Айни аз ҷавонтаринҳо ва аввалинҳо буд.

Албатта, Ҳайрат дар адабиёти он давр табaddулотӣ бузург кард, гуфтан хато мешуд. Аммо дар шароити гумроҳиҳои адабӣ ва таназзули ғоявӣ анъанаҳои беҳтарини адабиёти классикӣ, махсусан анъанаҳои адибони тоҷики нимаи дуввуми асри XIX-ро аз худ намуздан, онро ба тарзи худ, бо роҳи худ инкишоф додан, баробари ҳамин дар назм симони махсуси шоирини худро нигоҳ доштан, ба эҷодиёти насли ҷавони адабиёт таъсири мусбате гузоштан аз хидматҳои шоистаи Ҳайрат буд, ки дар инкишофи адабиёт роли муҳим бозид. Эҷодиёти дар айнӣ шукуфтагӣ ҳомӯшшудаи шоир танҳо оғози иҷрои ин хидмат буд. Аммо ҳуди ҳамин хидмати хурд ўро ба сафи намояндагони беҳтарини адабиёти тоҷики охири асри XIX ва аввали асри XX гузошт.

Зиндагии Ҳайрат

То вақтҳои охир, яъне то навишта шудани «Ёддоштҳо»-и С. Айни тафсили зиндагии Ҳайрат ба мо тамоман номаълум буд. Дар қисми сейӯми «Ёддоштҳо» устод бо эҳтироми бузург ва қадриносиини дӯстона хотираи рафиқ ва ҳамкори ҷавони худро пос дошта, дар чанд боби махсус тарҷимаи ҳол ва тасвири шахси шоирро бо мулоҳизаҳои адабӣ оид ба эҷодиёти ӯ овардааст¹.

Илова бар ин дар ҷойҳои дигари асари худ, махсусан дар қисми чорӯм дар мавридҳои муносиб аз ҷузъиёти гузориши аҳвали Ҳайрат ёдоварӣ намудааст.

¹ Ёддоштҳо, қисми сейӯм, бобҳои: «Шиносоиям бо Ҳайрат», «Тарҷимаи ҳоли Ҳайрат», «Мероси адабии Ҳайрат». Ниг. Ёллийет, ҷилди 7, саҳ. 222—240.

Илова бар ин дар соли 1957 аз тарафи нависандаи ин сатр-
хо девони гумшудаи Ҳайрат пайдо карда шуд ва бо ҳамин
барои дурусттар омӯхтани зиндагӣ ва мақоми адабии Ҳайрат
заминаи хубе ба вуҷуд омад. Шеърҳои шоир маълумотҳои
С. Айниро ба дараҷаи зиёде қувват дод ва хеле пурра кард.

Ҳайрат соли 1878 дар гузари Арӯсони Бухоро, ки дар за-
бони мардум ба тарзи ғалат ба гузари Урусон машҳур буд, та-
валлуд шудааст. Падари ӯ дар масҷиди ҳамон гузар муаззин
буд ва бо даромади ночизе бечораҳолона зиндагӣ мекард. Ҳай-
рат маълумоти ибтидоиро дар мактаби гузари худ гирифт ва
ба шарофати истеъдоди баландаш ҳанӯз дар хурдсолӣ хеле
хушсаод ва хушхат шуда баромад. Аммо зиндагии камбағ-
лонаи оилавӣ зуд ҳалалдор гардид: вай бо як додари хурдсо-
лаш дар синни ҳаштсолагӣ аз падар ва дар дувоздаҳсолагӣ
аз модар ҷудо шуд. Ба кӯдакони бепарастор ғайр аз як ҳа-
личаи хурди танг ва ду ҳуҷра аз мадрасаҳои Муҳаммадалӣ-Хо-
ҷӣ ва Сӯзангарон дигар чизе мерос намонд. Ҳайрат бо дарома-
ди ночизи ҳамин ду ҳуҷра ҳам додараширо тарбия мекард ва
ҳам ҳудаш таҳсилашро давом медод. Бепарасторӣ ва тангдас-
тии ғайри қобили тасвир аз ҳамин солҳо сар карда ба саломатӣ
ӯ таъсири баде карда бошад ҳам, аммо ба илмомӯзии ин
ҷавони баландистеъдод ва донишҷӯ монеъ нашуд.

Вай пас аз понздаҳсолагӣ барои касби илму дониш ба мад-
раса дохил шуд ва аз ҳамин вақт сар карда ҷои доимии исти-
қомати ӯ ҳуҷраи мадраса гардид. Вай чанд вақт дар мадрасаи
Муҳаммадалӣ-Хоҷӣ зиндагӣ кард ва баъд ба мадрасаи Сӯзан-
гарон кӯчида, қариб то охири умраш дар ҳамон ҷо зиндагӣ
намуд.

Чи тавре ки С. Айний менависад, Ҳайрат истеъдоди фав-
қуллодае дошт ва «дар дарсҳои мадраса, бо вуҷуди аҳамият
надоданаш, ҳама вақт аз шарикдарсонаш пеш буда, ҳар дарс-
ро бо як дидан ва ё шунидан аз худ мекард. Бинобар ин ба ин-
тиҳоби устод ҳам он қадар аҳамият надода, ба аввалин мудар-

рисе, ки ба ӯ вохӯрдааст, фақат барои расмӣ шогирд шудааст ва бештарини дарсхоро бо мутолиаи худ аз худ кардааст. Аз устодони расмӣ — домӯллои кунҷакнаш — Мулло Абдукарими Балхӣ ва домӯллои дарсхонагаш Мулло Ҳомиди Араб буд, ки ҳеҷ кадоми онҳо шӯҳрати илмӣ надоштанд ва бо адабиёт ҳеҷ алоқаманд набуданд... Бо вучуди ин ӯ дар сарфу наҳви забони араб ва дар мантиқ маҳорати тамом пайдо карда буд» (231—232) ¹.

Ин гуфтаи С. Айниро бисёр шеърҳои Ҳайрат, ки ба ин маҷмӯа дохил шудаанд ва дар онҳо бисёр мисраъҳо ва ибораҳои шишаи арабӣ хеле ба мавқеъ қор фармуда шудаанд, инчунин бисёр мафҳуми истилоҳоти илмӣ мантиқ, ки ҳамчун воситаҳои бадеии тасвир оварда шудаанд, ба хубӣ тасдиқ мекунад.

Ҳайрат аз хурдсолӣ ба шеър ва шеърҳои шавқу ҳаваси баланде дошт ва то ба мадраса омаданаи маҳорати адабии қомил ҳосил карда буд. Вай «аз Ҳоҷӣ Ҳомидҷон ном ҳамгузариш, ки марди доро, китоббоз буд ва дар хонаи ӯ ҳар гуна китобҳои дастхат ва ҷопи оид ба илму адабиёт ёфт мешуданд, ба орият китоб гирифта, мутолиа мекард ва ҳар китобро, ки аз мутолиа гузаронад, ба соҳибаш бурда дода, дигарашро меовард. Азбаски ӯ қувваи ҳофизаи баланд дошт, бо як мутолиа мазмун мундариҷоти он китоб дар ёдаш мемонд ва шеърҳои дилҷасп, ҳарчанд дароз бошанд ҳам, айнан ба хотири нақш баста мемонданд. Дар рафту омад бо дӯстони серкитоб ҳам ӯ даррав як китоби аз он пеш надидаашро ёфта гирифта, дар ғӯшае нишаста, ба мутолиа машғул мешуд ва дар поёни мутолиа, агар аҳли сӯҳбат пурсанд, мазмун мундариҷоти он китобро гуфта, шеърҳои аз ёд хонда меод» (саҳ. 233).

¹ Рақамҳои дохили қавсайн саҳифаҳои ҷилди 7 Куллии С. Айниро нишон медиҳад.

Машгулияти адабии Ҳайрат дар солҳои таҳсили мадраса боз ҳам вусъат мегирад. Аммо ҷавони хоксор ва камгап, аз худнамоӣ дур буд, шеърҳои ба ҳар кас, махсусан ба он шоиртарошоне, ки мадрасаҳои Бухоро аз онҳо пур буд, нишон намедод. Ҳайрат ҳанӯз дар бани аҳли илму адаб ҳамчун шоир шинохта нашуда буд ва ҳуди ӯ низ харидори шӯҳрат набуд.

Аммо дар охири соли 1895 ва аввали 1896 тасодуфи хушбахтонае С. Айни ва Ҳайратро ба ҳам овард ва ин тасодуф дар сарнавишти адабии ин ду адиби ҷавон як саҳифаи нав кушод, дар ҷараёни эҷодии онҳо як рӯи тозаи мусбате бахшид. С. Айни дар ин солҳо ба таҳаллуси Айни акнун ба шеърнависи шурӯъ карда буд ва ҳанӯз дар назм ба қадом роҳ рафтани худро намедонист. Ояндаи роҳи муқаллидони ношудӣ Бедил, ки дар назм ҳамаро фаро гирифта буданд, ба Айни торик менамуд. Вай дар роҳи ҷустуҷӯ, ҷустуҷӯи назми ҳақиқӣ буд. Ва дар ин вақт дар пеши роҳи ӯ Ҳайрат ҳамчун як симои нави адабӣ, ки аз ҷашми аҳли адаби он замон пинҳон монда буд, намудор гардид.

Рӯзе яке аз ҳамсоюхӯчраҳои С. Айни дар мадрасаи Бадалбек аз шеър гуфтани ӯ хабар ёфта, дар зимни як сӯҳбат дар бораи Ҳайрат ном ҷавоне, ки монанди Айни «аз даруни худ ғазал бароварда менависад», гап мекушояд ва бо илтимоси Айни баъди ду-се рӯз ҳуди Ҳайратро пеши ӯ гирифта меорад.

«Ҳайрат,— менависад С. Айни,— як ҷавони қадаш аз ман пасттари гарданкӯтоҳ, лоғарбадани сиёҳчеҳра, чашмаш сиёҳ буда, лекин, чунон ки мегӯянд, «роғ-роғ мерафт», яъне ба ҳар чиз бо ҳайрат ва хомӯшона нигоҳ карда меистод. Таҳаллуси «Ҳайрат» чунон ба шахси ӯ муносиб афтода буд, ки ман бо дидани вай ва мулоҳизаи маънии таҳаллусаш дар ин муносибати пурраи таҳаллус бо шахси шоир дар ҳайрат афтодам» (саҳ. 224).

Ин мулоқоти аввалин ба дӯстии маҳками шахси ва эҷодии онҳо бунёди сахте гузошт.

С. Айнӣ яке аз ғазалҳои аввалини худро бо номи «Ғули сурх» ба ӯ нишон медиҳад. Ҳайрат зуд он шеърро тасҳеҳ наму- да дар зимни он аз қоидаҳои арӯз ва санъатҳои шеърӣ сӯхбат- ҳои пурфоида ба миён меорад, аз ғазал, дoston ва қасидаҳои устодони гузашта ба тарзи далели гуфтаҳои худ порчаҳои ка- лонро аз ёд хонда медиҳад. Дар вақти сӯхбат шоир якчанд ға- зали худро ба Айнӣ хонда медиҳад. Барои Айнӣ ин мулоқот на танҳо як лаззати бузурги маънаӣ, балки як боби наве дар ҳаё- ти эҷодии ӯ буд. Ӯ дар пеши худ на танҳо як симои нави назм, балки дар соҳаи шеър ба худ устои комило дид.

«Ман,— менависад ӯ,— дар он сӯхбат аз шеърҳои худи Ҳайрат, ки дар ҳамаи вақт хонда буд, як ғазалро гирифта мон- дам. Аммо ӯ бо ҳамаи он қувват ва иқтидоре, ки дошт, наме- хост, ки мардум ӯро ба сифати шоир шиносанд. Бинобар ин аз ман илтимос кард, ки он шеърашро ба касе, хусусан ба шоирон нишон надиҳам ва шоир будани ӯро ба касе нафаҳмонам.

Лекин ман нахостам, ки он гавҳари ноёб дар қаъри баҳри амиқи гумноӣ пинҳон монад. Хостам, ки гурӯҳи пешрави адабиётдӯстони он замон, ки ҳар кадом худро бемислу монан- ди ҷаҳон мешумурданд, аз ин яқин замон ва нодири даврон хабардор гарданд ва ба ӯ баҳои сазоворе диҳанд. Бинобар ин он ғазалро¹, ки аз ӯ нигоҳ дошта будам, бар хилофи тавсияи ӯ, ба Шарифҷон-Махдум нишон додам» (саҳ. 227).

Шарифҷон-Махдуми Садри Зиё аз маъмурони намоёни аморати Бухоро бошад ҳам, аз тарафи дигар аз зумраи зиёёни пешқадам, гуфтан мумкин аст, дар ин солҳо сардори як маҳ- фили адаби буд, ки дар он ҷо қисми беҳтарини аҳли илму ада-

¹ Он ғазал, ки матлааш ин аст:

Эй сарв, бенбо ба чаман сар кашидай!
Моно ки сарви қомати ӯро надидай!

дар ҳамаи маҷмӯа (саҳ. 114) дарҷ гардидааст.

би он замон чамъ омада буданд.¹ Ба Шарифҷон-Махдум тавсия намудани Ҳайрат барои ӯ ба доираи васеи ҳаёти адабии Бухоро роҳ кушодан буд. Айни инро ба ҳубӣ медонист. Худи Ҳайрат низ дар ҳақи Шарифҷон-Махдум ва доираи адабии ӯ бисёрҳо шунида буд ва зоҳиран, дер боз толиби ба чунин маҷлис роҳ ёфтан будааст ва ҳангоме ки Айни бо Шарифҷон-Махдум шинос намуданро таклиф мекунад, мегӯяд:

«— Бо Шарифҷон-Махдум, ки фозили машҳури замони мо буда, ҳавлии ӯ мактаби адабиёти ҳамин давра аст, алоқа бастан ва шинос шудан бад нест, ман бо вай шинос будани шуморо намедонистам, вагарна худам таклиф мекардам, ки бо он кас маро шиносо кунед». (саҳ. 228).

«Ба ҳамин тариқа,— менависад Айни,— Ҳайрат бо ман ва дӯстони ман дӯст шуда, ба воситаи мо бо ҳамаи арбоби адабиёти он замон шиносӣ ва алоқа пайдо кард... Ҳайрат ҳамеша бо ман ба хонаи Шарифҷон-Махдум мерафт ва мушоираи шоирони дар ин ҷо ғуншавандаро тамошо мекард, аммо ҳудаш ба он мушоираҳо иштирок наменамуд.

Ҷои истиқомати Ҳайрат пештар дар мадрасаи Муҳаммадалӣ-Ҳоҷӣ буд, ки вай дар наздикии Қӯшмадраса воқеъ шудааст. Он ҷо аз маркази шаҳр — Чорсӯ, ки дар айни замон маркази арбоби адабиёт ҳам буд, дурӣ кард. Бинобар ин ӯ дар тобистони ҳамаи сол дар мадрасачаи Сӯзангарон, ки дар маркази шаҳр воқеъ шудааст, кӯчида омад» (саҳ. 231).

Ин солҳо ҳамаи давраи беҳтарини зиндагии ӯ буд. Ҳарчанд дар вазъи моддии шоир беҳбудие рӯй надода бошад ҳам, аммо ба туфайли алоқа бастанаш бо доираи адабии пешқадам, дунёи маънавии ӯ тавсия ёфт ва худи ҳамин ба ҷавоне ки аз

¹ Тасвири мукамалтарини ин доираи адаби дар «Ёддоштҳо»-и С. Айни дода шудааст: қисми III, бобҳои: «Ҳавлии Шарифҷон-Махдум» ва «Шарифҷон-Махдум ва ҳамсӯҳбатони ӯ» Ниг. Куллийет, ҷилди 7, саҳ. 7—34.

рӯзҳои аввали зиндагии бошуурунааш пайваста талхӣ ҳаётро мечашид, як лаззати бузурги рӯҳӣ буд. Бо камоли боварӣ гуфтан мумкин аст, ки қисми зиёди ғазалҳои лирикийи ӯ, ки дар онҳо бо рӯҳи некбинӣ ҳарорати рӯҳпарвари ишқи инсонӣ, рӯзҳои фараҳангези ҷавонӣ, шӯживу беғамӣҳои рӯзҳои ишқварзӣ — ҳулоса, орзуву умеди беҳтарини қаҳрамони лирикийи ӯ — ёфтаанд, айнан дар ҳамин солҳо навишта шудаанд.

Аммо ин зиндагии озоиштаро тангдастию бечорагӣ ҳалалдор мекард. Афсӯс, ки фақат тангдастӣ набуд, вағарна ӯ, чи тавре ки дар ғазалҳои ҳазломезаш мебинем, аз ғами ин бечорагӣ, бо байтҳои шӯҳи намакинаш, тасалло ҷуста метавонист ва бо истиғнову фӯрӯтанӣ бори ин зиндагии эҳтиёҷмандонаро ба дӯш мебардошт, чунон ки худи ӯ менависад:

Задам руфӯ чу Масеҳо қабо ба риштаи фақр,
Манам надӯхта чашме ба ресмони касе:
Ба ҳирси тӯма чу боз аз пайи шикор чу сар
Ба ресмони касе ё ба устухони касе.
Чу ҷои амну қаноат, чу ҷути фақрам ҳаст,
Чӣ ҷои хоки касеву чӣ ҷои нони касе?

Бадин кор дар ин буд, ки вазъи ниҳоят вазнини зиндагӣ оғишта-оғишта ба саломатии ӯ таъсири фалокатовар мекард. Ҳайрат торафт лоғар ва заиф мешуд. Шоир барои беҳтар намудани шароити зиндагӣ ва ба ин восита сиҳат ёфтани саломатиааш маҷбур шуд, ки дар солҳои 1898 ба хидмати Ашӯрбек ном даллоли пӯсти қарокӯлӣ ба сифати мирзо дохил шавад. Аммо ҳам музди ночизи хизмат ва ҳам худи хидмат, ки Ҳайратро ба бозори савдою тиҷорат ва фиребу найранги пулу мол андохта буд, вазъияти зиндагӣ ва ҳолати рӯҳии шоирро беҳтар накард. Дар аввали солҳои 1900 дӯстон ва табибони маҳаллӣ пай бурданд, ки ҷисми заифи Ҳайрат гирифтори бемории сил шудааст. Ин беморӣ дар шароити дараҷаи пастии табobati онвақта барои ҳар кас фоҷеаи бузург буд ва умеди беҳбудӣ на-

дошт. Бо вуҷуди ин дӯстон бо ҳар роҳ ба пешгирии ин балои ногаҳонӣ кӯшиданд. Тобистони соли 1900 бо маслиҳати табибон Ҳайрат ба ҳамроҳӣ ва ёрии писари хӯҷаинаш — Раҳматуллобек ба саёҳати Фарғона рафт. Умед буд, ки обу ҳавои ин водӣ, ки назар ба гармову сармои саҳти Бухоро нарм ва созгори ҳар мизоҷ буд, саломатии Ҳайратро беҳтар кунад. Дар зарфи қариб як моҳ Ҳайрат шаҳрҳои калонтарини водии Фарғонаро тамошо кард, боғу марғзор ва кӯҳсорҳои обшори он ҷоро сайр намуд. Ин табдили иқлим ба мизоҷи ӯ мусоидат кард ва рӯҳи аз беморӣ афтодаи ӯро як қувват бахшид. Аҳволи рӯҳияи бардам ва болидаи ӯ аз тасвири ин саёҳат, ки бо илтимоси С. Айний дар маснавии махсусе назм карда буд, нағз ҳувайдост: дар ин маснавӣ таассуроти хурсандонаи Ҳайрат аз саёҳати водии Фарғона бо ҳиссиёти латифи лирикӣ ва суҳанҳои шӯху ҳазломези ширин нағз ҳис карда мешавад.

Аммо, ҳайҳот, беморӣ дар ҷисми ӯ боқӣ буд ва аз назарҳо пинҳон ӯро торафт хароб мекард. Рӯзҳои охири зиндагии Ҳайратро С. Айний муфассал бо сӯзу гудоз ҳикоят намудааст, ки мо онро ин ҷо дарҷ мекунем:

«Дар зимистони соли 1901 ӯ аз ҳар гуна ҳаракати барзиёд — аз дарсравӣ ва мулоқоти дӯстон бозмонда, дар ҳучрааш хобид. Мадрасаи Сӯзангарон хурдтарин ва бадтарини мадрасаҳои Бухоро буда, атрофашро раставу бозору саройҳои тиҷоратӣ ва ҳавлиҳои дуошӯёна чунон ихота карда гирифта буданд, ки ҳамон шамоли бадбӯи шаҳри Бухоро ҳам ба даруни вай намевазид. Ҳучраи Ҳайрат бошад, ду метри мураббаъ буда, поён-ҳучра, сернам ва якдара буд.

Ман зиндагонии Ҳайратро дар он ҳолат дар чунин ҳучра, дар шароите, ки ғайр аз ҷою нон чизи хӯрдани дуруст надошт, барои ӯ ҳалокатовар дониста, дар андешаи дуру дароз афтодам. Аммо аз тарафи худ ҳеҷ имконият надоштам, ки ба ӯ ёрие расонам. Винобар он ин масъаларо дар пеши Абдухалил-махдум, Аҳмадҷон-махдум ва Мирзо Абдулвоҳид, ки...

ҳамаи онҳо монанди ман ба Ҳайрат дӯсти наздик шуда буданд, мондам.

Аз ин миёна Абдухалил-махдум ҳиммати калоне кард. У ҳамаи вақтҳо дар ҳучрааш як пуд рағани дунба, се пуд биринҷ ва ду нимча (як кило) чой дошт. Азбаски хонадор буд, дар ҳучра кам ош меҳӯрд ва ҳучрааш болоҳучраи хушҳаво ва дар рӯ ба рӯи ҳавзи Ғозиён буд. У он ҳучраро бо ҳамаи озуқаш ба ману Ҳайрат супурдан хост...

Ба ҳамаи тариқа, мо Ҳайратро аз ҳучраи ҳудаш ба ҳучраи Абдухалил-махдум кӯчонда овардем. Азбаски Абдухалил-махдум ҳам бемории силӣ дошт ва ҳам монанди соҳиби ҳучра ба пеши бемор омаданро муносиб намедид, ба пеши мо ҳеҷ намеомадагӣ шуд. Ман доимӣ ба хизмати бемор мондам ва дигар дӯстон ҳам ҳар вақт хабаргирон меистоданд, ҳатто Мирқодир-махдум¹ ҳам гоҳо омада, бо суҳанҳои девонаворонааш беморро хандонда менишаст.

Бо таъсири таомҳои хуб бояд бошад, бемор баъд аз ду моҳ дар ҳучраи Абдухалил-Махдум истодан хеле қувват пайдо карда, ҳатто дар ҳаваси базмгардӣ афтода, баъзе шаб бо ман ва дӯстони дигар ба базмҳои дойрахабар ҳам мерафтагӣ шуд.²

Бо сар шудани ҳавои гарми тобистон боз аҳволи ӯ хеле бад шуд. Тоҳирҷон, ки ҳар ҳафта як бор-ду бор омада ўро дида аҳволпурсӣ карда мерафт, вазнинии аҳволи ўро дида, ба ҳавлиаш кӯчонданро муносиб дид, чунки дар он вақтҳо бемор тамоман барҷоманда гардида, берун баромада наметавонистагӣ шуда буд.

¹ Зикри аҳволи дӯстони Ҳайрат, ки С. Айнӣ ин ҷо номбар намудааст, дар қисми 3 ва 4 «Ёддоштҳо» шарҳ дода шудааст. Ниг. Куллийет, ҷилди 7.

² Тасвири яке аз ин базмгардиҳо дар шеъри Ҳайрат, ки ба ин маҷмӯа дарҷ ёфтааст, (саҳ. 165) дода шудааст.

Ин машваратро худи Ҳайрат ва дигарон ҳам қабул карданд. Дар аввалҳои моҳи июни соли 1902 ўро ба ҳавлиаш, дар гузари Арӯсон, ки дар вай додарааш мучаррадона (безан) зиндагонӣ мекард, кӯчондем.

Ҳар кадоми мо ҳар рӯз як бор озуқа ё таоми тайёр ва ё ин ки ягон ширинӣ бурда, ўро ҳолпурсӣ карда меомадем. Бемордори доимӣ додарааш буд. Аммо ман ва Аҳмадҷон-махдум ҳар шаб бо навбат дар пеши бемор меҳобидем. Чунки аломати охири рӯзҳои зиндагиро гузаронида истодани ў ба ҳар кадомамон маълум буд.

Ҳайрат дар нимаҳои моҳи июль, дар шабе, ки Аҳмадҷон-махдум дар пеши ў навбатдор буд, вафот кард. Пагоҳонӣ... меҳостам... ба хабаргирии бемор равам, касе аз гузари ў омада, вафоташро хабар дод. Ҳарчанд аз ҳаёти ў умедамро канда бошам ҳам, ин хабар ба ман ногаҳонӣ барин расид... Бо шунидани ин хабар... дақиқае дар ҳайрат афтода мондам, гӯё ки шахшуда будам.

Баъд аз дақиқае ҳавоси худро ғундошта... ба тарафи ҳавли Ҳайрат нигоҳ карда давидам ва ба хонаи ў расидам. Ман, ки дар вафоти падару модарам нагирхета будам, бар сари мурдаи ў овоз андохта, бо наҳва гиристам ва ҳамаи дӯстон ба гирья даромаданд.

Ҷасади ўро дар беруни дарвозаи Талипоч, дар роҳи Чорбакр, дар гӯрхонаи падару бобоҳояш гӯронидем.

Баъд аз маросими дафн ман рост ба ҳуҷраи худ омадам ва бо таъсири ин мотами тоқатфарсо чанд рӯз натавонистам, ки ба кӯча бароям ва дӯстонро зиёрат намоям.

Шоирон ва адабиётдӯстони он замон ба ҷои ин ки ба хонаи Ҳайрат раванд, ба ҳуҷраи ман омада, ба муносибати вафоти дӯсти азизам таъзия баён мекарданд ва марсияҳо навишта оварда медоданд» (саҳ. 234—236).

Оре, марги бемаҳали Ҳайрат на танҳо барои дӯстонаш, балки барои адабиёти пешқадами он замон як талафи калоне

буд. Дар адабиёти он давр роҳи зиндагии касе бурида шуд, ки ӯ ҳам бо мазмун ва ҳам бо услуби эҷодии худ дар ҳаёти адабии замон акнун саҳифаи наве кушода буд ва ояндаи он дурахшон ва пурбор шудани буд.

Сарнавишти мероси адабии Ҳайрат

Ҳайрат баробари таъби саршор ва истеъдоди баланд, шоири ниҳоят пурмаҳсул буд, ӯ шеърро ниҳоят тез, дар мавридҳои муносиб бадеҳатан мегуфт. Ба умри кӯтоҳ ва давраи ниҳоят хурди эҷодиааш нигоҳ накарда, аз худ як осори мукамал ва пурборе боқӣ гузошт, ки арзандаи тадқиқ ва омӯзиш аст.

Осори Ҳайрат сарнавишти аҷибе дорад.

С. Айни дар «Ёддошти» ҳадаш дар хусуси мероси адабии Ҳайрат боби махсусе кушода, дар он чунин нақл намунааст:

«Ҳайрат одат надошт, ки шеърҳои худро ба дафтаре навишта монад. Баъзе шеърҳои ба дастхати ҳадаш ва ба хати ҳадам ва Мирзо Абдулвоҳид дар баёзи ман буда, порчаҳои дигараш дар хонааш дар дасти додарааш монда буд. Мо хостем, ки ҳар чӣ аз вай монда бошад, ҳам карда, ба дафтаре нависем. Аммо додарааш аввал ба додани он шеърҳо розӣ нашуд ва баъд аз он розӣ шуд, ки ҳар рӯз як ғазал ва ё ду ғазал диҳад, баъд аз он ки мо вайро рӯйнавис карда гирифта, нусхаи аслиро ба вай бурда диҳем, ғазали дигарро диҳад.

Ҳайр аз тобеш шудан ба фикри ӯ чораи дигаре надоштем — ҳар рӯз ман ё Аҳмадҷон-маҳдум ба ҳавли вай рафта, аз ӯ як ғазал ё ду ғазал меовардем. Мирзо Абдулвоҳид он ғазал ё ғазалҳоро ба хати зебои худ навишта мегрифт.

Ҳамин тарз карда, мо парчаҳои дар дасти додари шоир мондари навишта гирифтем ва чизҳои, ки дар дасти ман буданд, низ Мирзо Абдулвоҳид навишта гирифт. Ғазал, қасида, достон, қитъа ва рубой — ҳамагӣ 2000 байт (4000 мисраъ) шуд.

Мирзо Абдулвоҳид бо хати худ аз маҷмӯаи шеърҳои Ҳайрат ду нусха тайёр карда, якеро ба ман доду дигареро барои худаш нигоҳ дошт.

Баъд аз вафоти Ҳайрат шӯҳрати ӯ назар ба замони зиндагаш зиёдтар шуд. Дар вақти ҳаёташ ӯро танҳо дӯстонаш дӯст дошта мадҳ мекарда бошанд, баъд аз вафоташ ҳар касе ки ба адабиёт андак алоқаманд бошад, маддоҳи ӯ шуд. Аз ин рағбати умумии ба Ҳайрат пайдошуда амир Абдулаҳад ҳам, ки худро шоир метарошид, берун намонд. Ӯ ба қозикалон Бадриддин фармуд, ки шеърҳои Ҳайратро ёфта ба ӯ расонад. Қозикалон маро чег зада бурда, талаб намуд, ки шеърҳои Ҳайратро ба ӯ супорам. Ман мункир шудам. «Дар дасти ман шеърҳои Ҳайрат нест, ҳар чӣ аз ӯ мондааст, дар дасти додараш буд, ӯ ба ман надод» гуфтам. Ва ҳол он ки додари Ҳайрат бо ҳамон беморие, ки аз бародараш гирифта буд, баъд аз ду моҳ вафот карда буд.

Ман аз бими он ки мабодо ҳучраамро одамони қозикалон кофтуков карда, он нусхаро аз даст гиранд, вайро бурда дар ҳавлии Мирзо Абдулвоҳид бо нусхаи ӯ — ҳар дуяшро дар шифти як мадони торик овехта мондем. Аммо дар соли 1918, ба муносибати воқеаи Колесов, вақте ки хонаи Мирзо Абдулвоҳид тороҷ шуд, ҳар ду нусха ҳам талаф гардиданд» (саҳ. 237).

Ба ҳамин тариқа, аз мероси адабии Ҳайрат, то аввали солҳои панҷоҳӯм, ғайр аз порчаҳои ҷудогонае, ки дар баёзи шахсии С. Айний маҳфуз монда, қисме аз онҳо дар «Намунаи адабиёти тоҷик» (саҳ. 261—271) ва «Ёддоштҳо» дарҷ гардидааст, инчунин ба ҷуз шеърҳои пароканда дар баёзҳои дастнавис, дигар осоре дар даст набуд. Пас аз хондани «Ёддоштҳо» умедворӣ дар роҳи ёфтани маҷмӯаи мукаммали ӯ боз ҳам камтар шуд ва ҳама гумон мекардем, ки девони шоир бе бозгашт аз байн рафтааст.

Дар аввали соли 1951 ман бо ташвиқ ва роҳнамоии С. Айний ба тадқиқи тазкираҳои адабиёти асри XIX ва XX тоҷик

шурӯъ намудам. Аввали кор ба дида баромадани дастхатҳои фонди китобхонаи давлатии ба номи Фирдавси сар кардам (ҳоло фонди дастхати ин китобхона, ки то соли 1954 гирд оварда шудааст, ҳамагӣ дар захираи дастхатҳои Шӯъбаи шарқшиносӣ ва осори адабии АФ РСС Тоҷикистон нигоҳ дошта мешавад). Дар андаке муддат ман мебоист тамоми дастхатҳоро, ки ба адабиёти ин давр оид буданд, аз назар гузаронам. Аз ин сабаб бисёр дастхатҳоро, ки бевосита ба мавзӯи ман дахл надоштанд, ҷантроборона ва сатҳӣ дида мебаромадам.

Дар ин миён як дастхате, ки ба унвони «Девони Ҳайрат» қайд шуда буд, ба дастам афтод. Дастхат дар варақҳои дафтар китобат шуда буд. Аз бетачрибагӣ, ки дар шинохтани дастхатҳо буд, гумон кардам, ки он дар солҳои охир, яъне баъд аз революция китобат шудааст. Дар девон шеърҳо бе тартиби ҷо ба ҷо мондани намудҳои шеър китобат шуда буд. Бисёр ғазалҳо таҳаллус надошт. Дар як ҷой шеъри Шавкати Бухорӣ ба назар расид. Пас аз дида баромадани ин дастнавис зуд ин мулоҳизаҳои С. Айни, ки дар «Ёддоштҳо» дар зери боби «Мероси адабии Ҳайрат» ҳамчун танбеҳ ба ҷавонон навишта буд, ба хотир омад:

«Вақте ки қозикалон бо фармоиши амир дар паи ёфтани шеърҳои Ҳайрат афтод ва чизе ба даст дароварда натавонист, аз чор тараф шоирчаҳо ва шоиртарошон барои хушомад ба хизмати қозикалон миён баста, бисёр шеърҳои пастро бо таҳаллуси «Ҳайрат» ба ӯ бурда доданд. Бинобар ин тадқиқотчиёро лозим аст, ки ҳар шеъри дар охир таҳаллуси «Ҳайрат» дошта ро бе ҳеҷ тадқиқ «аз они Ҳайрат» гуфта қабул нафармоянд, балки ҳар шеърро аввал ба шеърҳое, ки дар бораи моли Ҳайрат будани онҳо шакке нест, андоза карда бинанд ва баъд аз он ба як қарор оянд» (саҳ. 238).

Девонро, ки аз сар то охир нахонда будам, гумон кардам ин дастхатест монанди баёзе, ки он ҷо шеърҳои шоирони дигар дар қатори ғазалҳои Ҳайрати ҳақиқиву қалбакӣ гирд оварда

шудаанд. Илова бар ин ду варақи аввали девон, ки эҳтимол дар он муқаддимае навишта шуда бошад, набуд ва ин нобоварии маро зиёдтар мекард. Ман ин девонро мисли бисёр дастхатҳои дигаре, ки аз доираи кори ман дур буданд, танҳо дар як гӯшаи дафтар қайд кардаму дигар ба таҳқиқи он нақӯшидам.

С. Айни қариб дар ҳар сӯҳбат аз Ҳайрат сухан мекарданд. Дар суханҳои он кас ҳамеша як меҳру муҳаббати самимӣ ва ҳисси миннатгузории дӯстона ба Ҳайрат ҳис карда мешуд. Ва ҳар гоҳ бо афсӯсу надомат аз талаф шудани девони ӯ гап мезаданд.

Ман ҳам дар зимни як сӯҳбат аз дастхати мазкур ёдовар шудаму гуфтам, ки «афсӯс ки дар он маҷмӯа шеърҳои Ҳайрат кам будааст». Айни ҳам аз рӯи суханони ман, ин дастхатро аз баёзҳои муқаррарӣ, ки он ҷо одатан шеърҳои Ҳайрат бисёр оварда мешуд, гумон карда, аз тафсили он дигар напурсиданд...

Пас аз ин ман ба ҷамъ кардани ғазалҳои Ҳайрат аз маҷмӯаҳои парешон шурӯъ кардам. Дар байни ду-се сол хеле ғазалу қитъаҳои Ҳайрат ҷамъ шуд. Аммо ҳамаи ин ҳанӯз симои шоирии Ҳайратро муайян карда наметавонист.

Дастнависи мазкур ҳамон аз хотири ман нарафта буд. Пас аз анҷоми кори асосӣ, соли 1956 боз ин девонро ба даст гирифтам. Дар зарфи чанд соли гузашта тарҷимаи ҳоли Ҳайрат ба шарофати қайдҳои пурқимати қисми чорӯми «Ёддоштҳои» С. Айни боз мукамалтар шуд. Ғайр аз ин дар адабиёти ин давр ва шинохтану омӯхтани дастнависҳо кам бошад ҳам таҷрибаву дониши муайян ҳосил намудам.

Пеш аз ҳама тамоми шеърҳои Ҳайратро, ки дар «Намунаи адабиёти тоҷик» ва «Ёддоштҳо»-и С. Айни оварда шуда буд, бо матни ин девон муқоиса намудам. Хушбахтона, тамоми шеърҳои Ҳайрат, ки С. Айни аз баёзи худ овардааст, дар ин девон дида шуд. Дар ин девон фақат як байт ва як шеъри ҳаҷвия набуд. Сабаби ба девон надаромадани ин ду шеърро тахминан аз рӯи «Ёддоштҳо» муайян намудам. Байти

Чу насозӣ зи шафат будани Эргаш нозе?
Ту, ки Искандари бадрӯй, хушовоз шавӣ!

аз тарафи Ҳайрат дар мавриди муносиб бадеҳатан гуфта шу-
дааст ва шояд дар ҳеҷ ҷо навишта нашуда бошад, ки ба девон
дохил нашудааст.

Шеърӣ дигар дар ҳаҷви Абдуллоҳочаи Абдӣ шоир ва таз-
киранависи охири асри XIX ва аввали асри XX², ки каси
ниҳоят мутакаббир буд, навишта шудааст. Чанд байти онро
С. Айни дар «Ёддоштҳо» овардааст:

Эй ҳар ҳамаи дастори ту бозори калова!
Риши ту ба бозори каловаст илова.
Рухсори ту як шиттазаминест пур аз заҳ!
Бинии ту дар заҳкаши он қитъа чу нова!
Сар ҳамчу каду холию аз ҳарза даҳон пур.
Қомат чу шутур навчаю ишкам чу қаҷова!
Ё қомати тӯлонии ту ҷӯбаи байрақ,
Дастор бар он чун ялави байрақи Кова!
Дар гӯшаи чашмони ту чиркобаи ҳаммом,
Дар тешуки бинии ту лоёбаи чова!
Атвори ту чун ваҳшию андоми ту манфур!
Кирдори ту бемаънию гуфтори ту ёва!³

С. Айни нақл мекунад, ки Абдуллоҳоча аз ин ҳаҷвияи
Ҳайрат хабар ёфта зуд ба пеши Айни мешитобад ва бо нолаю
зорӣ илтимос мекунад, ки ба паҳн шудани ин шеър байни аҳ-
ли илму адаб роҳ надихад. С. Айни менависад: «Ман дидам,
ки бе ягон ваъда додан аз дасти ӯ халос шудан мумкин нест,
ваъдаи қатъӣ додам, ки он шеърро аз паҳн шудан боздорам.

¹ Айни, С. Куллиёт, ҷ. 7, саҳ. 604.

² Дар бораи Абдӣ ва тазкираи ӯ ниг. Р. Хади-Заде. Исто-
чники к изучению истории таджикской литературы второй по-
ловины XIX и начала XX вв. Душанбе, 1956 (Нашри АФ Тоҷи-
кистон).

³ Куллиёт, ҷ. 7, саҳ. 260.

Ҳайрат ҳам, ки ба сифати шоирӣ машҳур шудани худро наметавонад, нусхаи он шеърро ғайр аз ман ба каси дигаре на-
дод»¹.

Маълум мешавад, ки нусхаи ин шеър дар дасти котиби де-
вони Ҳайрат набудааст ва аз ин сабаб ба ин девон дохил на-
шудааст.

Ғайр аз шеърҳое, ки дар «Намунаи адабиёти тоҷик» ва
«Ёддоштҳо» оварда шудааст, дар ин ҷо маснавии «Саёҳати
Фарғона»-ро дидам, ки С. Айни дар «Ёддоштҳо»-и худ «Ҳайрат
бо илтимоси ман навишта буд»² гӯяд ҳам, аз он дар ҳеҷ ку-
ҷо порчае дарҷ накардааст. Порчаҳои дигари шеърӣ — қитъа-
ҳо, рубоӣҳо, ғазалҳо, қасидаҳоро ба қадре ки бо диққат ме-
хондам, ба ҳамон андоза аз ҷиҳати услуб, аз рӯи тасвири во-
қеаҳо боварӣ қавитар мешуд, ки ин девон моли Ҳайрат аст³.

Масъалаи дигаре, ки ба миён омад — ин номи котиби де-
вон буд. Дар ҳеҷ кӯчи девон номи котиб қайд нашуда буд.
Аммо ба ман хати баъзе котибони машҳур ва шахсони фозили
хушхат (монанди Шарифҷон-Махдуми Садри Зиё, Мӯхтарам,
Мунзим ва ғайра) аз рӯи бисёр асарҳои дастхат, ки ба қалами
онҳо навишта шудааст, шинос буд. Ман пеш аз ҳама хати ин
девонро бо хати «Наводир-ул-вақоеъ», ки ба дасти Мирзо Аб-
дулвоҳиди Мунзим китобат шудааст⁴, татбиқ намудам. Дар

¹ Ҳамон ҷо, сах. 261.

² Айни, С. Куллийет, ҷ. 7, сах. 237.

³ Муқоисаи шеърҳои дар «Намуна» ва «Ёддоштҳо» дарҷ
ёфтаи Ҳайратро бо девони ӯ дертар дар мақолаи алоҳида ан-
ҷом додем. Ниг. Р. Ҳодизода, Айни ва Ҳайрат, Маҷмӯаи
«Ҷашнномаи Айни» Ахбороти шӯъбаи фанҳои ҷамъиятӣ,
АФ РСС Тоҷикистон № 3 (26) Душанбе, 1960, сах. 141—151.

⁴ Ин нусхаи «Наводир-ул-вақоеъ» таҳти рақами 2012 дар
захираи дастнависҳои АФ РСС Тоҷикистон махфӯз аст. Дар
бораи китобат шудани ин асар аз тарафи Мунзим бо иштироки
С. Айни ва Ҳайрат дар «Ёддоштҳо» ба тафсил гуфта шудааст.
Ниг. «Куллийет», ҷ. 7, сах. 443—465.

ин ҷо тадқиқоти чуқур ва чашми махсуси фавқулъоддае лозим набуд, ки монандии ду хатро муайян намояд: нағз равшан буд, ки девон ба қалами Мунзим навишта шудааст. Ба қалами Мунзим, ки навишта шудааст, ба моли Ҳайрат будани шеърҳои боқимонда шакку шубҳае наместонад.

Пас аз муайян шудани ин муаммо суоли дигаре ба миён меояд: оё ин ҳамон нусхаест, ки Мунзим бевосита пас аз вафоти Ҳайрат аз рӯи қоғазҳои парешони шоир тартиб додааст? Ба назари мо, ин ҳатман ҳамон нусха аст. Барои тақвияти ин даъво чанд далел дорем:

1. Нусха дар дафтаре, ки истеҳсоли он пеш аз революция дар Россия маъмул буд, навишта шудааст. Ғайр аз ин девон дар муқоваи хубе, ки истеҳсоли он пас аз революция аз байн рафта буд, ба усули саҳҳофҳои пешазинқилобӣ саҳифабандӣ шудааст ва дар мӯҳраш санаи 1320 (1903) сабт шудааст.

2. Аз рӯи қоғазҳои парешони шоир тартиб дода шудани девон аз қайдҳои котиб нағз маълум шуда меистад. Мунзим дар ҳар ҷо ба шеърҳои нотаом, муҳаммас ва ғазалҳои дигари шоир қайдҳои махсус намудааст. (Ин қайдҳо дар тавзеҳоти мо оварда шудааст). Пас аз тамои шудани қисми якуми девон, ки ба тартиби ҳуруф сохта шудааст, Мунзим менависад:

«Маъруфи замоири нозирони ба инсофи мавсуф бод, ки аз зодаи табъ ва натиҷаи фикри бикри Мулло Муҳаммад Сиддиқи марҳумии мағфурӣ мутахаллис ба Ҳайрат абъёте, ки фил-ҷумла тартиби ҳуруфи таҳҷӣ дошт — аз ғазал ва қасида ва ғайриҳумо — тамои шуд. Аммо назму насре, ки дар зикри таърих ва чистон ва баъзе ҳикоят, ки бархе аз он бар сабили ҳазлу мutoябат ё ба эроди алфозе, ки лисони ом бад-он ҷорист, воқеъ шуда, аз ғайри тартиб муламмаъ ва парешон навишта хоҳад шуд».

3. Ранги сиёҳ ва ҷӯша, ки бо он девон кирбат шудааст, бо сифати аълои худ аз маҳсулоти замони пеш аз инқилоб аст.

4. Ниҳоят, агар Мунзим ин нусхаро пас аз революция ё дар солҳои бистӯм ё дар солҳои сийӯм (пеш аз вафоташ, ки соли 1934 аст) аз рӯи порчаҳои парешон ё девони гумшудаи Ҳайрат китобат мекард. С. Айни ба сифати дӯсти ҳам Мунзим ва ҳам Ҳайрат аз ин бешубҳа хабардор мешуд ва дар «Намунаи адабиёти тоҷик» ва «Ёддоштҳо» аз ин хусус ёдоварӣ менамуд.

Ин ва боз чандин мулоҳизаҳои дигар боварии маро торафт зиёдтар мекард, ки ин нусха ҳамон девонест, ки пас аз вафоти Ҳайрат Мунзим тартиб дода буд ва эҳтимол дар вақти тороҷ шудани хонаи Мунзим ин нусха ба дасти каси баинсоф ва китобшинос афтодааст, ки дертар ба китобхона супоридааст.

Пас аз ин соли 1957 дар журнали «Шарқи сурх» (№ 5) бо унвони «Намунаи шеърҳои Ҳайрат» мақолае чоп намуда, дар он аз ёфт шудани девони Ҳайрат бори аввал хабар додам ва чанде намунаҳои нави ашъори ӯро чоп кунондам.

Ба ҳамин тариқа, девони Ҳайрат, ки дар давоми қариб панҷоҳ сол аз назарҳо пинҳон буд, ёфт шуд ва имрӯз мо метавонем мероси пурқимати адабии ӯро хонда, мақоми шоирии ӯро дар адабиёти охири асри XIX ва аввали асри XX муайян намоем.

Мазмун ва сабки эҷодиёти Ҳайрат

Агар дар бораи давраи даҳ-понздаҳсолаи охири асри XIX ва аввали асри XX адабиёти тоҷик аз рӯи шумораи шоирон ва таълифоти онҳо ҳукм кунем, тасаввуроти ғалат ҳосил хоҳад шуд, ки гӯё адабиёти ин давр дар айни ривожу равнақ будааст. Дар тазкираҳои Мӯхтарам, Афзал ва Абдӣ, ки дар ин замон таълиф ёфтаанд, қариб зиёда аз садҳо панҷоҳ шоирони муосир зикр ёфтаанд¹. Дар воқеъ, чи «шоиру шоиршавандаҳо» дар

¹ Оид ба тавсифи муаллифони ва характери ин тазкираҳои Ниг. Р. Хади-Заде. Источники к изучению истории таджикской литературы второй половины XIX и начала XX вв.

адабиёт ва гирди адабиёти он давр мегаштанд! Ва бисёри онҳо монанди Ҳоҷӣ Қанди Самарқандӣ, Кошифи Хуҷандӣ, Таҳсини Бухорой, Мирзо Ҳодии Самарқандӣ, Писандии Самарқандӣ ва ғайра, аз худ девонҳои калон боқӣ гузоштаанд. Аммо, ҳайҳот, қариб ҳамаи ин девонҳо ҳатто аз ҳуди муаллифонашон камтар умр диданд ва ҳоло ғайр аз чанд нусаҳои чопиву хаттӣ, ки дар китобхонаҳо маҳфузанд аз шавқу рағбати на фақат хонандагон, балки тадқиқотчиён низ дуранд, осоре аз онҳо дида наметавонем.

Аммо сарнавишти Ҳайрат ба тарзи дигар омад. Ҳарчанд маҳсули адабии ӯ ба иллати зиндагии саҳт ва умри кӯтоҳаш хеле кам ва он ҳам то ба даст омадани девонаш ба хонандагон аз рӯи шеърҳои пароканда дар баёзу тазкираҳо маълум бошад ҳам, аммо ӯ дар адабиёт аз худ асари намоёне боқӣ гузошт ва мо адабиёти охири асри XIX ва аввали асри XX-ро бе ӯ тасаввур карда наметавонем.

Сабаби ин таъсир ва мавқеи намоёни Ҳайрат пеш аз ҳама ба мазмуни баланд ва ҷиҳатҳои беҳтарини бадеияти эҷодиёти ӯ вобастааст.

Пеш аз ҳама мо дар тамоми шеърҳои Ҳайрат мазмуни лирикиро пай мебарем. Оре, Ҳайрат шоири лирик аст. Аммо ин ғанӯз ба мо моҳияти эҷодиёти ӯро пурра нишон дода наметавонад ва баъзе қайду шартҳоро тақозо мекунад. Зеро лирикаи адабиёти форсу тоҷик таърихи зиёда аз ҳазорсола дорад ва мо шоирони лирики бешумор дорем. Лирикаи ҳар яки ин шоирон хусусиятҳои хосе дорад, вагарна назми чандинасраи мо якранг мешуд ва хонандаи имрӯзро ҳар шоир ба тарзу равиҳои назми худ ба ҳаяҷон оварда наметавонист.

Лирикаи Ҳайрат лирикаест, ки аз мазмуни фалсафӣ, дидактикаи мучаррад ва обу ранги сӯфиёна тамоман холи аст. Оҳангҳои ишқӣ, фалсафӣ, дидактикӣ ва ҳатто таъсири ишқӣ сӯфиёна дар давоми чандин асрҳо намунаҳои беҳтарини назми форсу тоҷикро дар жанрҳои гуногун ба вуҷуд овард. Аммо дар

шароити асри XIX, вобаста бо шароити зиндагӣ ва муҳити нави таърихӣ ин мазмунҳо кӯҳна шуд. Шоирони пешқадами замон монанди Возех, Савдо ва Шоҳин инро ба хубӣ мефаҳмиданд ва дар шеър роҳи нав ҷустуҷӯ менамуданд, то ки назми онҳо ба ҳаёт ва зиндагии воқеӣ наздик бошад. Дар ин бобат аз шоирони номбурда Шоҳин бештар дар мазмун ва услуби нав муваффақият пайдо кард. Аммо дар лирикаи ӯ ҳанӯз таъсири услуби бедилӣ ва мазмуни назми классикӣ зиёдтар ҳис карда мешуд.

Ҳайрат дар назм аз роҳи пешгирифтаи шоирони пешқадами асри XIX (маҳсусан Шоҳин) рафт ва ин сабкро боз ҳам инкишоф дод. Дар лирикаи ӯ мо нақши «фалсафафурӯшии» тақлидкорона ва мавҳумоти сӯфиёнаро намебинем. Лирикаи шоир — таҷассуми ишқи воқеии инсонист. Шеърҳои Ҳайрат хонандаро ба тафаккурот ва таҳайюлотӣ амиқ водор намекунад, балки дар вай ҳиссиёти баланд ва ҳарорати рӯҳиву маънавӣ бедор менамояд, ва аз ин ҷост ки хондани ғазалиёти ӯ ниҳоят сабук, раvon ва баробари ҳамин ҳаяҷонбахш аст.

Албатта, ҳамаи ғазалиёт ва ашъори лирикии Ҳайрат, ки дар девони ӯ гирд омадааст ва қисми зиёди онҳо ба ин маҷмӯа дохил шудааст, аз ҷиҳати мазмуну сабки тоза баробар нестанд, ғазалу қитъа, рубоӣ ва манзумаҳои зиёде ҳастанд, ки дар онҳо нақши тақлидкорӣ, образҳои маъмул ва аз забон мондан «гулу булбул», «сарви гулистон» ва ғайра дида мешавад. Аммо ин ғазалҳо, ба назари мо, маҳсули давраи шеърмашққунии шоир аст ва дар ин ҷо вай аз доираи тақлиди маҳз берун баромада натавонистааст.

Нақши тақлидкорӣ маҳсусан дар мухаммасҳои ба ғазалҳои шоирони дигар навиштаи шоир равшан намудор мегардад. Ва ин табиист. Зеро Ҳайрат дар ин ҷо аз ифодаи ҳиссиёти лирикӣ дида, бештар ба нишон додани санъати шеърӣ худ кӯшидааст, мазмуни лирикии назми ӯ ҳамеша ба байтҳои мухаммасшавандаи шоири дигар вобаста шуда мондааст. Дар нати-

ча дар ҳар мухаммас на симои эҷодии шоир, балки маҳорати ба ҷӣ андоза ба ин ё он услуб пайравӣ карда тавонистани ӯ намудор мешавад.

Аммо роҳ ва симои эҷодии Ҳайратро на аз рӯи ин шеърҳои тақлидкорона ва мухаммасҳои ӯ, балки аз рӯи ҳамон лирикае, ки дар назми он давр қадами ҷиддие ба пеш буд, муайян кардан лозим аст. Ғайр аз ин фаромӯш кардан лозим нест, ки девони шоир баъд аз вафоти ӯ аз тарафи Мунзим ва С. Айни тартиб дода шудааст. Тартибдиҳандагон ба ҳурмати дӯстӣ ва садоқате, ки нисбат ба Ҳайрат доштанд, аз дафтарҳои мусаввадаи шоир ҳар он чи ба дасташон афтода буд, ба девони ӯ дохил кардаанд. Кӣ медонад, эҳтимол ҳуди Ҳайрат дар вақти тартиб додани девонаш, бисёрҳои ин шеърҳоро аз маҷмӯааш хориҷ мекард.

Ҳайрат ҳанӯз аз ҷавонӣ дар назм роҳи нав ҷустуҷӯ мекард, кӯшиш менамуд, ки шеъри ӯ такрори хушку холии гузаштагон набошад, балки дар назм як роҳу равиши тоза, ифодаи симои шоирӣ ӯ бошад. Мисоли хуби ин саъю кӯшиши шоир ғазалест, ки дар солҳои аввали эҷодиёти ӯ (16—17 солагии шоир) навишта шуда, зуд сазовори диққати шеършиносони он замон гардид:

Эй сарв, бе ибo ба ҷаман сар кашидай
Моно ки сарви қомати ўро надидай!
Ороми сарви ман бувад аз ҷўйбори ҷашм,
Эй сарв, агар ту бар лаби ҷў орамидай!
Ў сарви дилбар асту равон асту дар хиром,
Ту сарви бебарии ба кунҷе ҳазидай.

Дар бораи ин намунаи аввалини эҷодиёти Ҳайрат С. Айни чунин навиштааст:

«Ин ғазал ба болои он ки равон, содда, ҳамафаҳм, ҳамаи калимаҳояш дилчасп буда ва дар ҷои худ монанди нигинакорҳои нодиракорона шинам шудаанд, як эълони мубориза буд

бар зидди ташбеҳҳои ғайритабии обшуста... ки то он замон аз тарафи тақлидчиёни онон такрор меёфтанд. Маълум аст, ки шоирон ҳар ҷо ки қомати ёр ояд, албатта ба сарв, шамшод ва тӯбии афсонавӣ, ҳатто ба аръар, ки як дарахти қадбаланди бисёёр баднамошт, монанд мекарданд. Ҳайрат дар мунозираи худ аз он дарахтон сарвро, ки беҳтарини онҳо ҳисоб меёфт, гирифта, маҳалли баҳси худ қарор дода буд ва бо санъати шеърӣ дар пешӣ қадӣ ёр ҳеҷ гуна зебӣ надоштани вайро бо муваффақияти тамом исбот карда буд» (с. 227 — 228).

Ҳайрат дар давраи минбаъдаи зиндагиаш роҳи мустақили эҷодиро ёфта тавонист, аммо ба сабаби марғи бемаҳал то охири ин роҳ рафтан ба вай насиб нашуд. Ғазалиёти Ҳайрат, умуман шеърҳои ишқии давраи камолоти эҷодии ӯ, аз намунаҳои беҳтарини назми лирикии охири асри XIX ва аввали асри XX аст. Дар шеърҳои ӯ на образҳои шартӣ ва рамздор, балки пеш аз ҳама ифодаи равшани ҳиссиёти инсонӣ, самимият ва эҳсосоти бевоситаи қаҳрамони лирикии ӯро мебинем. Ба назари мо, ба тарзи намунаи лирикаӣ воқеӣ ва ҳаҷҷонбахши шеъри Ҳайрат, ғазали зеринро нишон додан мумкин аст:

Зи буда ним диле буд, об шуд дили ман,
Дар оташе бинишастам, кабоб шуд дили ман.
Зи васл хонахаробе, ба саъй бесабре,
Биной сабр нагун шуд, хароб шуд дили ман.
Ҳазор дил ба нигоҳи ту арз кард қазо,
Миёни он ҳама дил интиҳоб шуд дили ман...
...Бубин ба тезии бозори ман, ки аз ғаму дард
Ба суғ меҳри бутон сахт боб шуд дили ман.
Суоли дард ба ҳар ҷо баланд шуд, Ҳайрат,
Ҳама бад-он ҳама дардам ҷавоб шуд дили ман.

Лирикаӣ Ҳайрат хонандаро бо рӯҳи некбинона, хурсандӣ ва шӯҳихон ҷавонӣ, бо зиндадилӣ ва ҳаётдӯстии худ мафтун мекунад. Ҳатто дар ғазалҳое, ки вай аз фироқи ёр, аз оташи

ҳичрон, дурии дӯст шикоят мекунад, баъзан бо як иборои шӯ-
хиомез ҳамаи ин бори ғаму андӯхро ҳам аз дӯши худ ва ҳам
аз дили хонанда дур мекунад:

Ишваи қадди ту, эй дилбари хуршедназир,
Шеваи нози ту, эй шӯхи тағофултаҳмир.
Бурд дину дилу аз ҳуш баровард димор,
Зад раҳи тоқату аз сабр баровард нафир.
...Эй ки мизроби ту чун қадди ту бисъёр баланд,
Эй лабат чун гули рухсори ту бисъёр ҳарир.
Лутфу меҳру ситами бе сабабат ширу шакар,
Ҳарфи ширини ту бо лаъли лабат шаққару шир.
...Фитнаи шӯри ту сардафтари эълони газид,
Қиссаи ҳусни ту дебочаи ахбори сафир.
Эй нишони ғаму дардат наваду нӯҳ ламбар,
Эй матои алами ҳаҷри ту первой нумир...

Ё ин ки:

Манам, ки дину дилу ҳуш доштам вақте,
Ба ғорати ниғаҳу нозу ғамзаат тала шуд.
Ду рӯз шуд, ки асират набуд чуз дили ман,
Кунун хунобахӯри наргиси ту як гала шуд.
...Магар муолиҷи Ҳайрат шавӣ зи парии васл
Ки ногаҳе шаби ҳаҷри гузаштаат хала шуд.

Аммо ин зиндадилӣ ва некбинии Ҳайратро ғаму кулфати
зиндагӣ, муҳити хафакунандаи ҳаёти он давр, дарди бедармо-
ни сил, ки ҷисми шоирро торафт ба вартаи марг наздиктар
мебурд, фурӯ менишонд. Шоир дар мубориза ба муқобили ра-
золати замонаш, дар мубориза барои зиндагӣ ақзу нотавонии
худо ҳис мекард. Бисъёр шеърҳои охири умри Ҳайрат, ки дар
бистари беморӣ навишта шуда буданд, пур аз оҳу фиғон ва
шиқваҳои ҷонсӯз аст аз «гардиши чарх», «меҳнати даврон» ва
носозии рӯзгор:

Ба зулми чархи ҷафочӯ, зи ҷаври даври ситамгар
Ба ранҷу дард ҷу Ҳайрат шикастаҳоламу музтар,
Дилам зи ҳодиса дар қайди кулфат аст муқаддар,
Ғамам ҷу қофия дар банди меҳнат аст муқаррар,
Зи бахти тира ҷу мурғи шикастаболаму бепар,
Ки ошъени талаб ҷуз ба парри зоғ надорам.

Ҳайрат дар шеърҳои солҳои охири умраш фақат бо шика-
ваю шикаҷтҳо аз замон маҳдуд нашудааст. Вай ба масъалаҳои
иҷтимоии замон ва танқиди ҷиҳатҳои қабелтарини сохти амо-
рати Бухоро бештар диққат меод ва ин мавзӯ дар ашъори
ӯ торафт бештар акс меёфт. Ҳайрат каси хоксор буд, аз маҷ-
лисҳои тасодуфӣ ва сӯҳбати шахсони нолоиқ дурӣ меҷуст, ба
шӯҳрат ёфтани худ дар ҷамъият ҳамчун шоир роҳ намеод.
Аммо вай воқеаҳои сиёсӣ таърихӣ замонашро бодиққат му-
шоҳида менамуд, ҷиҳатҳои манфии мусбати муҳити иҷтимоӣ-
ро таҳлил менамуд.

Шоир пеш аз ҳама аз ҷаҳлат ва иртиҷоъпарастии он аҳ-
ли илму адаб, ки қариб дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти сиёсӣ дав-
латии он давр реша давонида буданд, ба ғазаб меомад, ҳамаи
онҳоро микробҳои зарарноке медонист, ки дар бадани ҷамъи-
яти онвақта таъсири ҳалокатовар мерасониданд. «Микробҳои
ҳақиқӣ,— гуфта буд ӯ боре ба С. Айни,—ҳамин уламои ҷоҳил
ва ҳамин ҳукуматдорони торочгар мебошанд. Агар донишман-
дони рус барои барҳам додани микробҳо ба аҳолии Бухоро ёрӣ
доданро хоҳанд, бояд аввал барои барҳам додани ҳамин мик-
робҳои одамшакл ёрӣ диҳанд, ки инҳо дар байни мардум
бемориҳои рӯҳиро паҳн мекунанд. Дар он вақт барҳам додани
микробҳои паҳнкунандаи бемориҳои ҷисмонӣ осон мешавад»¹.

Бедодӣ ва худсарии арбобони давлат, ҷавру ситами даст-
нишондаҳои амир дар ҳақи аҳоли Ҳайратро ба қару ғазаб
меовард ва оҳанги танқиду ҳақи ин гурӯҳи золим дар ашъо-

¹ С. Айни, Куллийет, ҷ. 7, саҳ. 244.

ри ӯ роҳ меёфт. На танҳо шеърҳои коллективӣ, ки дар эҷоди онҳо Ҳайрат иштирок мекард, балки рубой, қитъаҳои ҳаҷв-омези шоир дар ҳаққи қозиву раис, миршабу арбобҳои золим як тозиёнаи сахте буд ба муқобили аморати зулмбунёди Бухоро.

Фаръёду ғигони ман зи дасти писарат!
Вожуниам аз қадди фарасти писарат!
Эй шаҳна, ба манъи мо зи май кӯш чанд
Нокарда назар ба чашми масти писарат!

Ин рубой дар назари аввал чун як шеъри лирикӣ садо ме-диҳад. Аммо аз «Ёддоштҳо»-и С. Айни маълум мешавад, ки ин рубой дар ҳаққи як миршаби золим ва писари ӯ навишта шудааст¹.

Аз ин ҷо боварии мо қавитар мешавад, ки шикоятҳои, ки Ҳайрат дар шеърҳои лирикиаш аз ғамҳои замона мекунад, аз доираи шикваҳои шахсӣ мебарояд ва маъноӣ мазмунӣ васеътар касб менамояд. Ҳайрат дар рубоии дигар ба золими ситамгари халқ хитоб карда мегӯяд:

Эй рафта тариқаи ҷафокории халқ,
Парҳез накарда ҳеҷ аз зории халқ,
Эй пирзада, то кай аз қаҳр занӣ
Ҳамчун ақраб неши ситамгории халқ?!

Ин оҳангҳои танқид дар назми Ҳайрат тасодуфӣ набуд. Вай дар муддати кӯтоҳи зиндагиаш таҷрибаи калони ҳаёт захира намуд. Ӯ танҳо бо дониши мадраса ва ҷордевори феодалии аморати Бухоро маҳдуд нашуда, бо ҳар роҳ аз воқеаҳои сиёсии Россия ва мамлакатҳои дигари дунё хабардор мешуд. С. Айни дар тарҷимаи ҳоли худ навиштааст, ки Ҳайрат рӯзномаи «Ҳалб-ул-матинро», ки дар Ҳиндустон ба забони форсӣ

¹ Айни, С. Куллийет, ҷ. 7, сах. 244. Ниг. ҳамин маҷмӯа, сах. 201.

чоп мешуд, ёфта мехонд ва аз воқеаҳои дунё на фақат ху-
даш воқиф буд, балки дӯстони наздикашро низ хабардор ме-
намуд¹.

Ғайр аз ин вай бо «Наводир-ул-вақоеъ»-и Аҳмади Дониш
шинос шуд ва «аз ин китоб бе таъсир ва бетаассур намонд». Бисёр масъалаҳои иҷтимоӣ сиёсӣ, ки Аҳмади Дониш вобас-
та бо ҳаёти ҷамъиятии он замон ба миён гузошта буд, танқиди
далеронаи муаллиф, ки ба муқобили сохти давлатии аморат
нигаронида шуда буд, тарғиби маориф ва маданияти рус, ки
дар китоб хеле равшан ифода ёфта буд, ҳамагӣ ба доираи фик-
ру дониш ва аз ин ҷо, ба мазмуни назми Ҳайрат таъсири мус-
бат намуд.

Шоир дар зимни хидматаш дар пеши даллоли пӯсти қаро-
кӯл бо муҳити савдогарон ва саррофон (судхӯрон), ки дар ҳаё-
ти иқтисодии Бухоро ва истисмори халқи меҳнаткаш торафт
нуфузи калон пайдо мекарданд, бо ахлоқи ваҳшиёнаи онҳо,
ки тамоман ба пул асос ёфта буд, нағз шинос мешавад.

Ҳамаи ин як таҷрибаи муайяни зиндагӣ буд, ки сабаби
такомули ғоявӣ ва фикрии шоир мегардад. Дар ҳамин солҳо
Ҳайрат дар ҳаҷви саррофони машҳури Бухоро Мир-Муҳиддин
ва Мир-Ҳикмат ду шеър менависад, ки ин намунаи беҳтарини
ашъори иҷтимоии Ҳайрат ба шумор меравад. Шоир дар ин
шеър дунёпарастӣ, ҳарисӣ, ваҳшоният ва тинати разили до-
роёни давлату сармояро бо қалами тез ва ҳаҷвнигори худ саҳт
танқид мекунад. Инҳо — намоёндагони ҳамон табақае буданд,
ки дар аввали асри XX дар ҷамъияти феодалии Бухоро ба ву-
ҷуд омада, аз истисмори бераҳмонаи халқи меҳнаткаш сарват-
ҳои калон ҷамъ менамуданд. Образи мукаммали намоёндаи ин
табақаро С. Айни пас аз революция дар повести «Марги суд-
хӯр» хеле мукамал тасвир намуд.

¹ Айни, С. Куллийет, ҷ. 1, саҳ. 52.

Мутаассифона, шумораи ин хел шеърҳои иҷтимоии тезу тунд дар мероси адабии Ҳайрат кам аст. Сабаби ин, аз як тараф, маҳдудияти ҷаҳонбинии шоир бошад, аз тарафи дигар дар айни камолоти эҷодӣ бурида шудани риштаи зиндагии ўст Аммо бо вучуди ҳамин, чунин оҳангҳои иҷтимоӣ назми Ҳайратро дар адабиёти он замон ба мақоми пеш мегузорад ва қимати ғоявӣ-бадеии мероси адабии ўро имрӯз барои мо меафзояд.

Ашъори Ҳайрат на фақат аз ҷиҳати мазмун, балки аз бобати санъати бадеӣ, сабку услуб ва шеърӣ низ аз намунаҳои беҳтарини назми охири асри XIX ва аввали асри XX аст. «Дар замони мо, — навиштааст С. Айни, — мавзӯи шеър дар Бухорои амирӣ аз дунё ва аз замон шикоят, мадҳияҳои бардурӯғ, ҳақвияҳои шахсии беодобона, май ва маҳбуб ва аз ҳамин қабил мавзӯҳои феодалӣ буд. Агар мо Аҳмади Калла, Шоҳин, Ҳайрат ва баъзе чунин касонро истисно кунем, ҳамагӣ муқаллиди якдигар ва тақлидчии бемуваффақияти гузаштагонӣ худ буданд.

Аммо забони шеърӣ то охири асри 19 бештарин тақлиди забони Бедил бошад ҳам, аз охири асри ин аср сар карда, ҳаракати майлон ба забони омма — забони соддаи ҳамафаҳм ба майдон омад. Шеърҳои охири Шоҳин, Қозӣ Қурбонхон, Музтариб, Ҳайрат ва дигарҳо аз ҳамин қисми охирианд»¹.

Яке аз ҷиҳатҳои беҳтарини назми Ҳайрат дар он аст, ки вай ба шоирони гузашта, махсусан ба Бедил, ки дар он замон муқаллидони бебудӣ ў бисёр шуда буданд, тақлид намекард. Баръакс, ў муқаллидони нобарори ин шоири бузургро саҳт танқид мекард. Чунин муносибати эҷодкоронаи ў ба назми Бедил дар ду қитъае, ки Ҳайрат ба Туғрал навишта буд, нағз намудор аст. Дар қитъаи аввал (ҳамин маҷмӯа, саҳ. 155) Ҳайрат бо иқтидори комили шоириаш ба сабки бедилӣ пайравӣ мекунад,

¹ Айни, С. Куллийет, ҷ. 1, саҳ. 53—54.

аммо баробари ҳамин тақлиди бемуваффақияти Туғралро ба шеъри Бедил танқид мекунад. Ин қитъа худ аз худ шаходат медиҳад, ки Ҳайрат мазмун ва услуби назми Бедилро назар ба бисёр муқаллидони ин сабк беҳтар мефаҳмид, аммо ӯ намунаи истеъдоди шоирӣ ва қувваи хомаширо сарфи роҳи тақлид кунад, балки ба ҷои образҳои шартӣ ва рамзомез образҳои барҷастаи бадеиро ба забони соддаву равони ба фаҳми омма наздик ба вуҷуд орад. Дар воқеъ ҳам вай бо ҳамин роҳ рафт ва дар ин роҳ муваффақиятҳои шоиста низ ёфт.

Ҳайрат дар ашъори худ на фақат аз забони бои адабиёти классикӣ, инчунин аз забони зиндаи халқӣ васеъ истифода мебард. Бо ибораҳои рехта, мақолу зарбулмасал, ташбеҳу истораҳои барҷастаи забони зиндаи халқ шеърҳои дар рӯҳи назми классикӣ навишташудаи худро устодона зинат меод. Дар он замон шоирони дигар низ аз забони гуфтугӯи халқ истифода менамуданд. Аммо мақсади онҳо бештар ба завқи дурушти табақаи ашроф мувофиқ кунонидани шеър, барои ханда ва димоғкушоӣ дағал сохтани забони назм буд. Ҳайрат аз забони халқ барои зебоии шеър, афзудани таъсири бадеии он, амиқ ва пурратар истифода намудани эҳсосоти лирикӣ истифода мебарад.

Саҳар ба кӯи харобот турфа валвала шуд,
Ба саъи пири мугон хумми май магар яла шуд.
Манам, ки дину дилу ҳуш доштам вақте,
Ба ғорати нигаҳу нозу ғамзаат тала шуд.
Ду рӯз шуд, ки асират набуд ҷуз дили ман,
Кунун хунобахӯри наргиси ту якгала шуд.

Ё ин ки:

Нимбисмил ба раҳаш афтодам,
То маро баста ба фитрок кашад,
Ба ҷафо сабри маро бод хӯрад,
Ба вафо ҷабри туро хок кашад.
Ҳайрат аз доғи ту, эй лолақабо,
Нола то кай зи дили чок кашад.

Ҳайрат дар ҷустуҷӯи сабку услуби тоза на фақат ба ибораҳои халқӣ рӯй меовард, балки ҳамчун як навигарӣ — ба кор фармудани калимаҳои русӣ низ ҷуръат намудааст. Ин низ аз булҳавасӣ набуда, балки аз муҳаббати ӯ ба забони русӣ буд. Чӣ тавре ки С. Айний навиштааст, Ҳайрат «дар пеши як дӯсти худаш, ки забони русиро медонист, чанд рӯзе машғулӣ карда, ин забонро ба қадри ифодаи маром ва хати русиро ба қадри адреснависӣ омӯхта буд»¹. Шоир аз захираи луғавии худ бисёр калимаю ибораҳои русиро далерона ҳам дар ғазалиёт, ҳам дар маснавиҳои ӯ чунон моҳирона кор фармудааст, ки ҳусни шеърӣ ӯ ба ин восита дучанд афзудааст.

Аз ашъори Ҳайрат ба ҳубӣ дидан мумкин аст, ки ӯ таърихи назми гузаштаи форсу тоҷик, илмҳои расмӣ ва ғайри расмӣ замонаш, махсусан илми арӯз ва санъати назми классикӣ ро ниҳоят хуб медонистааст. Вай дар вазнаҳои мураккабтарини арӯз шеърҳо навиштааст, ибораҳои арабӣ, истилоҳоти илмӣ ро дар ғазалиёт хеле шином ва бамақеъ кор фармудааст. Ин буд, ки С. Айний ба истеъдоди баланди ин шоир баҳои баланд дода, бо ифтихор ва миннатдорӣ навишта буд: «Дар шеър ҳамеша ӯ ба ман устодӣ мекард ва ман аз ӯ бисёр фоида бурдаам... Ман гуфта метавонам, ки баъд аз алоқа пайдо карданам бо Ҳайрат, метавонам худро шоири расмӣ шуморам».²

Ин баҳои сазовори устодро мероси кам, аммо пурмазмунӣ Ҳайрат ба кулӣ тасдиқ мекунад.

Тартиби ин маҷмӯа

Маҷмӯаи шеърҳои Ҳайрат, ки дар даст доред, аз рӯи девои шоир, ки нусхаи ягонаи он дар захираи дастнависҳои АФ РСС Тоҷикистон нигоҳ дошта мешавад (№ 1247), тартиб ёфт. Тафсиلى бозёфтани ин девонро дар боло нақл намудем.

¹ Айний, С. Кулӣёт, ҷ. 7, сах. 233.

² Айний, С. Кулӣёт, ҷ. 1, сах. 47.

Ин девон ба коғазҳои дафтари аълосифат бо хати зебои настиълиқ китобат шудааст. Матни шеърҳо бо сиёҳӣ ва сарлавҳаҳои он бо ҷӯша навишта шудааст. Ашъори шоир дар ҳар саҳифа ду қаторӣ ҷой гирифтааст. Дар ҳошия баъзе саҳифаҳои шеърҳои иловагии Ҳайрат бо сиёҳӣ ва ҷӯша навишта шудааст.

Котиби ин нусха Мирзо Абдулвоҳиди Мунзим (соли вафот 1934) — яке аз дӯстони наздики Ҳайрат буд. Варақҳои аввалу охири китоб қасдан канда гирифта шудааст. Ба назарам, касе ки ин китобро ба китобхона фурӯхтааст, барои пинҳон намулдани соҳиби аслии китоб, ки номи ӯ ҳамоно дар аввалу охири китоб қайд шуда буд, ин ду варақро канда гирифтааст. Девон 120 варақ дорад; ҳаҷми он 11,5 × 21,5 см.

Шумораи байти тамоми шеърҳо 2447 (4894 мисраъ) аст. Шеърҳо аз рӯи тартиби ҳарфи охириини байтҳо ҷо ба ҷо шуда бошад ҳам, ин тартиб дар бисёр ҷойҳо вайрон шудааст. Ғазалиёт, қасида, қитъа ва намудҳои дигари шеър ҳам, чи тавре ки дар девонҳои дигар мебинем, аз ҳам ҷудо карда нашудаанд.

Ба ин маҷмӯа фақат зиёда аз 2900 мисраъ шеъри Ҳайрат интихоб шуд, зеро тамоми ашъори девон аз ҷиҳати мазмун ва санъат як хел нестанд. Эҳтимол аст, ки бисёри ин шеърҳоро ҳуди Ҳайрат низ, агар худ девонашро тартиб меод, ба қатори шеърҳои дигараш дохил намекард.

Дар баъзе ғазал, қитъа, қасида ва манзумаҳои дигар як-ду байте, ки ҳусни умумии шеърро ҳалалдор мекард, ихтисор шуд. Шумораи байтҳои ихтисоршуда дар ҳамаи ҷои худ дар қавсайн ишора карда шудааст. Тамоми ашъори Ҳайрат аз рӯи намуди назм ба қисмҳои тақсим карда шуд. Сарлавҳаҳои, ки Мунзим ба баъзе манзумаҳо гузоштааст, хеле дароз ва душворфаҳм буданд, аз ин сабаб мо ин сарлавҳаро мухтасар намуда, таъғир додем.

Шарҳи калимаҳои ибораҳои дар поварақи ҳар саҳифа дода шудааст. Ғайр аз ин ба таърихи навишта шудани баъзе шеърҳо, номи шахсони ҷудогона ва дар мавридҳои дигар дар охири

китоб таввеҳоте илова карда шуд. Калима ва ибораҳои тавзеҳ-
шаванда бо ситораҷа ишора карда шудаанд, ки онҳоро мутो-
биқи саҳифаашон аз тавзеҳот пайдо кардан мумкин аст.

Поёни суҳан

Таҳқиқ ва ҷамъовариҳои мероси адабии Ҳайрат дар зарфи
чанд сол давом кард. Дар ин муддат қисми асосии ашъори ӯ
гирд оварда ва ба ин маҷмӯа дохил карда шуд. Дар натиҷа, як
ҷиҳати масъала, яъне вазифаи нашр намудани мероси адабии
Ҳайрат анҷом ёфта бошад ҳам, аммо таҳқиқоти умумии эҷо-
диёти ӯ ҳанӯз дар пеш аст. Мо дар ин сарсуҳан аз таассурот
ва тасаввуроти худ, ки дар зимни ҷамъовариҳои мероси манзуми
Ҳайрат ҳосил шудааст, нақл намудем.

Дар ин ҳел мавридҳо, яъне дар вақти нашр намудани осо-
ри адабии шоир кори муаллифи сарсуҳан осон мешавад: ҳар
он чизе ки дар сарсуҳан гуфта нашудааст ё ба он ишора рафта-
аст, аз мероси адабии шоире, ки хонандагон бо он бевосита
шиносо мешаванд, равшантар ва мукаммалтар намудор мегар-
дад. Мо низ боварӣ дорем, ки ҳар хонанда пас аз шиносоӣ бо
ин маҷмӯа ба мақоми адабӣ ва қимати бадеии эҷодиёти Ҳай-
рат баҳои сазовор хоҳад дод.

Р. Ҳодизода

Ғ А З А Л И Ё Т

Шабе аз сӯзи дил бо сад табу тоб,
Тан аз бетоқатӣ монанди симоб.
Зи сина оҳ, аз чашм ашк мерехт,
Ки будам дар миёни оташу об.
Фурӯ афтода дар баҳри тафаккур,
Чу маллоҳи сабукдасте ба гирдоб..
Дар он фурсат, ки дил бо ғам гарав буд,
Бубаста бори раҳл¹ аз дидагон хоб.
Чунон дар изтироб аз шиддати заъф,
Чу моҳии бурун афтода аз об.
Даромад ногаҳонам моҳе аз дар,
Буте маҳбуби шайху дилбари шоб.
Хиҷил аз қоматаш сарву санавбар,
Зи зулфаш мунфаил сунбул ба сад тоб.
Ҳилолаш моҳу хурро банда карда,
Намуда чашми масташ сурмаро об.
Бигуфтам: «Эй муроди ҷони ушшоқ,
Сурури ҷону нури чашми аҳбоб,

¹ Раҳл — аз ҷое ба ҷое кӯчидан.

Ки дидам зулфу рухсорат дар ин дам,
Шаб аст ин рӯз, бедорист ё хоб?»
Табассум сӯи ман мекарду мегуфт:
«Мабор, охир, зи роҳи дида хуноб.
Зи зулфи ман чӣ мепурсӣ дар ин шаб,
Шаби қадр аст, қадри хеш дарёёб».

Бо узори суман, бо рухи офтоб,
Офати марду зан, ғорати шайху шоб¹.
Ќуз зи ту кандаам, рӯ туро кардаам,
Дил зи ман бармакан, рух зи ман барматоб.
Ҳарфи васлат занам, роҳи шавқат равам,
Ќи ба сирру алан², чи ба дарангу шитоб.
Худ бигӯ моқаро, чун шуд аҳволи мо,
Чун ту дар анҷуман баргирифтӣ ниқоб?
Бӯса хоҳам бар он соиди симгун,
Гар фитад шӯхи ман масти қоми шароб.
То ба гулшан шудӣ, шуд зи рашки рухат
Лола хунинкафан, гул хиҷолатмаоб.
Эй бути сангдил, дил асират чу қон,
В-эй маҳи симтан, тан фидоят чу тоб.
Саргарон меравӣ масти май бо рақиб,
— Оташи мо мазан домане аз итоб.
Гар зи Ҳайрат кунӣ аз тақотуъ³ суол,
Фоилун, фоилун бо тадорук шитоб*.

¹ *Шайху шоб* — пиру қавон.

² *Сирру алан* — пинҳонӣ ва ошкоро.

³ *Тақотуъ* — тақтеъ кардан, яъне шеърро аз рӯи вазн хонда, вазни онро муайян намудан.

Чашмат ба мастии шаби хоби гузашта аст,
Ин беҳабар ҳанӯз ба тоби гузашта аст.
Таъсири ҳарфи носеҳам аз чом баъд аз ин
Қамтар бувад, чунон ки шароби гузашта аст.
Ҳал созам аз мутолаа то уқдаи¹ умед,
Биншин, ки орази ту китоби гузашта аст.
Зоҳид, зи ҳарфи тавбаи мо як варақ гузар,
Қ-ин фасл фасли хондаву боби гузашта аст.
Аз мавҷҳези ҳодисаи ғам кунун чӣ бок
Моро зи сар, ки теғи ту оби гузашта аст.
З-ин дарди тоза ғами ҳиҷрон ҳисоб гир,
Бигзар аз он ҷафо, ки ҳисоби гузашта аст.
Ҳайрат, суоли лутфу ҷавоби итоб дошт,
Ҳолаш ҳамон суолу ҷавоби гузаштааст.

¹ Уқда — гиреҳ, тугун.

Он ки тираш дидаї, берун зи таркаш будааст,
Ҳам нигар сайде, ки бар фитроки абраш будааст¹.
Бар дили мо бин, ки пайконат чї сон паррон гузашт,
Ғамзаи мастат, афокаллаҳ², камонкаш будааст.
Он намуд имрӯз равшан шуд, ки аз рашки рухат
Лоларо дил то чароғи лола оташ будааст.
З-он гиреҳ ҳоло кушод омад, ки аз рӯзи азал
Ҳоли мо з-он турраи мушкин мушавваш будааст.
Ин қадар дурї чї аз мо, дурднӯшони ҷафо,
Бодаи ағъёр, донистем, беғаш будааст.
Оқизї бингар, ки дар исботи таҳрими³ шароб
Ҳуҷҷати зоҳид ҳамин аммомаву фаш будааст.
Кас наџод аз қотили Ҳайрат нишони хуни ӯ,
Лек аз он домони бадмасте мунаққаш будааст.

¹ Таркаш — ҷое, ки дар он тирҳоро монда, ба миён ове-
занд, фитрок-доле, ки аз чапу ростӣ асп меовезанд, абраш-аспе,
ки доғҳои рангоранг дорад.

² Афокаллаҳ (арабӣ) — худо туро бахшояд.

³ Таҳрим — ҳаром карда нишон додан.

Имрӯз, ки рӯзи тараби иди сиём¹ аст,
Имрӯз ба чуз нуқлу маю бода, ҳаром аст,
Даръёб ду-се шишаи дигар, ки зи мастӣ —
То гум шудани навбати май гардиши ҷом аст.
Дар идгаҳ имрӯз зи мастӣ нашиносем —
Меҳроб чӣ самту тарафи қибла кадом аст?
Гар матлаъи айш аст, ҳам аз толеъи мастон,
Моҳи рамазон рафт, мағӯ — рӯза тамом аст.
Чун рӯза дар ин рӯз ҳам аз шеваи мастӣ
Имсоки² сабӯҳизадагон то сари шом аст.

¹ *Иди сиём* — иди рӯза, рамазон;

² *Имсок* — хуздорӣ кардан.

Рӯзи ид аст, он маҳи абрӯҳилоли ман кучост,
Бадри бурҷи толеи наҳсу ваболи ман кучост?
Бе шакархандаш ба кунҷи меҳнатастам талхком,
Дилбари ширинлабу ширинмақоли ман кучост?
Бо рафиқе ҳар касе дар шӯру сайри идгоҳ,
Ман чаро хомӯшам, он ошӯби ҳоли ман кучост?
Бе рухи ӯ шомӣ ҳиҷрон аст субҳи иди ман,
Моҳи фарруҳиқтирон, фархундафоли ман кучост?
Ҳар кучо расми муборакбодию таҳният аст,
Ло вуқӯъ¹ аст он ҷавобу ин суоли ман кучост?

¹ Ло вуқӯъ (арабӣ) — воқеъ нашуданӣ.

Агар кашидани теги ҷафот дар назарат,
Биё, биё, бизан, эй ҷон, ки ҷону дил сипарат.
Ба хастагон қадарандозии нигоҳ туро
Гар аст ҷуръати шӯхӣ, вале на ин қадарат.
Ба хуни хеш зи ғайрат нишаста то камар аст,
Ба хуни ғайри раҳӣ дид, баста то камарат.
Чиҳо ки аз дили сахти ту барнамегузарад,
Агар гузор кунам аз ҳаволии гузарат.
Ғами ҷафои ту, бераҳм, бар дари кӣ барам,
Яке ба раҳм нигар бар асири дар ба дарат.
Ҳамин ки аз бари ашроқ дур бош андак,
Дигар чӣ кор, нигоро, маро ба хайру шарат?
Ғараз аз ин ҳама ҷавру ҳазор гуна ҷафо
Агар муроди ту як ҷон бувад, фидои сарат.
Сабо маро зи вуқӯи ту бўи ҷон ояд,
Магар ба кӯи касе буд воқеъи сафарат.
Ба-дин низорӣ агар бори ғам кашӣ, Ҳайрат,
Касе ду рӯзӣ аз ин пас намедихад асарат.

Лаби лаъли шакарини ту мураббон гул аст,
Чӣ мураббон гул аст, он ки бар $\bar{u}$ кайфи мул аст?
Шаб ба ёди ту чӣ сад майкада холи ки нашуд,
Қиссаи қулқули дӯшинаи мо ло тақул¹ аст.
Ҳазар аз мавҷи балохези муҳаббат, ки дар $\bar{u}$
Уфтодем — дар ин баҳр на киштӣ, на пул аст.
Зулфу холи ту ба тороҷи дилу дин кофист,
Баҳри пироя чӣ боз ин ҳамаат долу гул аст?
Рафт рӯзе бари мастон зи лабони ту сухан,
Ҳолиё соғари мино ҳама дар қолу қул аст.
Дил куҷо моили рухсори қадат мегардад,
Гар на бар гардан аз он зулфи сиёҳи ту гул аст.
Гар ба нақде диҳадат майли дағопеша рақиб,
Ба фиребаш наравӣ, к-ин ҳама роҳи буҷул аст.
Ҳайрат аз савмиа дей рахт ба майхона кашид,
Зоҳиду он чӣ зи асбоби риё аллу² дул аст.

¹ Ло тақул (арабӣ) — ногуфтани.

² Аллу дул — лашу лун.

Манам, ки шефта гардидаам ба рӯи чу моҳат,
Туй, ки раҳм надорӣ ба сарфиганда ба роҳат.
Узори ёсуманатро чӣ нисбат аст ба Узро,
Ба Вомиқам¹ зи ғаму дарди ошиқӣ чӣ шабоҳат?
Яке ҳазину фиғорам, чӣ гӯямат, ки нагӯӣ,
Зи чист доду фиғонат, зи чист нолаву оҳат?
Надида дидаи мардум, ки гашта мардуми дида
Назири қадди баландат, назори чашми сиёҳат?
Қаҳон ба шӯр зи бегонахӯӣ афганӣ хоҳӣ,
Тавон шинохтан аз тарзи нолиноси нигоҳат.
Ало гули чамани некӯӣ, агарчи суруда
Зи ҳарфи ғайр ҳазин мустамади ҳоли табоҳат.
Навишта номи ту Ҳайрат ниҳон ба сафҳаи хотир,
Ба фурқати ту, ки меҳру муҳаббат аст гувоҳат.
Агарчи гӯш набигзорӣ оҳи дам ба дами ман,
Хушам нигоҳи туфайлӣ фиғандани гаҳу гоҳат.
Маро, ки чашм хато ҷуз ту дар гуноҳ фиғандам,
Бизан, ки нест хатоят, бикуш, ки нест гуноҳат.

¹ Вомиқ — номи қаҳрамони қиссаи машҳури ду ошиқ
«Вомиқ ва Узро» аст.

Бе дӯст ошиқон ҳаваси гул чаро кунанд?
Майле ба сарву лолаву сунбул чаро кунанд?
Дилхаставу ҳазину фигурем, гулрухон
Донанд ҳоли мову тағофул чаро кунанд?
Аз нимханда мурда тавон зинда сохтан,
Хубон дар ин савоб тааммул чаро кунанд?
Ширинлабон ба рағми ¹ асирони дурднӯш
Бо ғайр мастӣ аз қадаҳи мул чаро кунанд?
Гулҳо зи рангу бӯ ҳама мағрури хештан,
Оре, ниғаҳ ба нолаи булбул чаро кунанд?
Ҳайрат, ба маҷлис ар сухан аз он лабон равад,
Минову ҷом нолаву қулқул чаро кунанд?

¹ Ба рағми — бар хилофи.

Ғамза аз мастӣ ба дил пайкон зи ҳар сӯ мезанад,
Наргис аз шӯхӣ ба ҷон бо теғи абрӯ мезанад.
Лаъл дар хун мефитад гар лаб намоён мекунад,
Мушк резад ҳар тараф гар шона бо мӯ мезанад.
Аз нигоҳи маст ҷамъеро барад ҳушу хирад,
Банд халқеро ба пой дил зи гесӯ мезанад.
Моҳи ман бо ғайр бошад з-он ду лаб шаккарфишон,
Гар маро дид аз ғазаб чин бар ду абрӯ мезанад.
Ҷон зи муштоқон рубояд, аз асирон сабру дин,
Новак аз кин ҳар гаҳ он чашмони оҳу мезанад.
Он гул имрӯз аз ҷаман карда магар қатъи назар,
Андалебаш нола, қумрӣ бонги ку-ку мезанад.
Нола рӯёнад ба ранги лола, Ҳайрат, хоки ман,
Баъди қатлам гар қадам он турки бадхӯ мезанад.

Кадом дил, ки зи ишқи туаш кабоб нашуд,
Чӣ сина, ки зи ҳаҷрат дар изтироб нашуд.
Набуд он ки кунад қилва дар чаман бути ман,
Накард лола ба сар хок, сарв об нашуд.
Набошадаш, ки намояд ба боғ оразу зулф,
Набохт дил, гулу сунбул ба печутоб нашуд,
Кадом вақт, ки он маҳ ба роҳи қаҳр нарафт,
Чӣ фурсат аст, ки ӯ бар сари итоб нашуд.
Надидаам, ки кунад бо рақиб тундсаманд,
Маро бидид, ҳамон лаҳза дар шитоб нашуд.
Нагашт он ки нахӯрдам зи ҳасраташ сами¹ ҳаҷр,
Ба ғайр бо қадаҳу шишаи шароб нашуд.
Нашуд, ки дида ба рӯяш кунам зи Ҳайрат боз,
Ки ӯ зи рӯи ғазаб бар сари ҳиҷоб нашуд.

¹ Сам — заҳр.

Чи хуш, ки мутрибу соқӣ маро ба хона шавад,
Чи хуш, ки чангу наю бода дар миёна шавад.
Яке ба шавқи талаб маст бўсад аз лаби ҷом,
Яке зи рӯи тараб даст дар чағона шавад.
Дило, чӣ саъй кунӣ, к-ин димоғсӯзӣ бас,
Ки матлабат шавад оё ба ком ё нашавад.
Ба рӯи моҳи ту то бўсае задам дирӯз,
Ҳаминам озуқа кофӣ ба солиёна шавад.
Ба ҳар гиреҳ дилу дини чу ман фаровон аст,
Бигӯ ба мошита ¹ бо гесӯят ба шона шавад.
Биё, ки раз маҳу рӯз аст, то хабар бирасон,
Шароби хизр шавад доя, кавсар она шавад.
Бувад, ки бо ту ба як хона андар, эй гулчеҳр,
Шавам ба шарт, ки ағъёр бар карона шавад.
Чӣ бўсаҳо, ки ба рухсору ғабғабат назанам,
Ду ҷом гираму мастӣ маро баҳона шавад.
Кучост Ҳайрату тарки ту, Юсуфи ман, агар-ч
Ба ҷурми ишқи ту зиндону обхона шавад.

¹ *Мошита* — зане, ки мӯи арӯсонро шона мекунад ва он-
хоро ороиш медиҳад.

То нигорам ба гулистон зи паи сайр омад,
Ваҳ чӣ нуқсон ба суман рафту ба гул зайр¹ омад.
Ҳар кучо ҳар чӣ бувад, меҳри ту дорад дар дил,
Гарчи ваҳш асту башар бошаду в-ар тайр² омад.
Хосаат хандаи ҷонбахш, вале хосаи шай³,
Юҷиду фиҳ вало юҷиду фи ғайр омад⁴.
Носеҳ ар манъ зи май кард, вале шукри худо,
Дӯш дидем, ки маст аз тарафи дайр омад.
Ҳайрат, он ҳарф, ки зоҳид занадат айни хатост,
В-он чи худ пири муғон гуфт, ҳама хайр омад.

¹ *Зайр* — нуқсон, газанд.

² *Тайр* — парранда.

³ *Хосаи шай* — баргузидатарин.

⁴ Яъне хосияте ки ба як чизи муайян хос асту ба чизи
иғар хос нест.

Не майл сӯи сунбулу хотир на ба шамшод*,
З-он қад ба хаёлам хушу з-он зулф ба шам¹ шод.
Носеҳ машавам монеъ аз рафтани кӯяш,
Дерест дар ин роҳаму худ з-ин равишам шод.
Ҳарчанд ғизои дили маҳзун ғаму дард аст,
Хӯ карда ба ҳаҷрам, ба чунин парваришам шод.
Тегест паи куштанам аз ноз ба дастат,
Кардӣ ту ба ҷон розиям — ар дар тапишам—шод.

¹ Шам — бӯидан; машом.

Саҳар ба кӯи харобот турфа валвала шуд,
Ба саъи пири муғон хумми май магар яла шуд?
Манам, ки дину дилу ҳуш доштам вақте,
Ба ғорати нигаҳу нозу ғамзаат тала шуд.
Ду рӯз шуд, ки асират набуд ҷуз дили ман,
Кунун хунобахӯри наргиси ту як гала шуд.
Сари каловаи аҳволи марду зан гум гашт,
Зи куфри турраи зулфи ту шаҳр ҳалҳала шуд.
Магар муолиҷи Ҳайрат шавӣ зи парпии¹ васл,
Ки ногаҳе шаби ҳаҷри гузаштаат хала шуд.

¹ *Парпӣ* — номи як навъ даво.

Киначӯ чашми ту то кай раҳи ислоҳ занад,
То ба чанд ин ҳама аз хуни дил ақдоҳ¹ занад.
Рӯз аз он ҷилва ҷӣ ғавғо, ки дар офоқ фитад,
Шаб зи рух оташе дар пайкари мисбоҳ² занад.
Қиссаи ҳусни ту сайёр ба атроф барад,
Ҳар кучо ҳарфи гули рӯи ту сайёҳ занад.
Ба тамошой ту чун бигзарӣ аз роҳи назар,
Ҷӣ дилу ҷон, ки бурун рахт зи ашбоҳ³ занад.
Фурсати бўса, дило, хоҳӣ, аз он лаъл гузор,
Рӯҳпарвар лаби ӯ то ду қадаҳ роҳ занад.
Ёрро нест ба иғвои ту аз ман хабаре,
Эй рақиб, эй зи худо беҳабар, арвоҳ занад.
З-он ду бебок сабуҳизада наргис масалест,
Ҳайрат он, к-ӯ сухан аз шеваи саббоҳ⁴ занад.

¹ *Ақдоҳ* — ҷамъи қадаҳ.

² *Мисбоҳ* — ҷароғ.

³ *Ашбоҳ* — ҷамъи шабаҳ — бадан, ҷисм.

⁴ *Роҳ* — май; *Саббоҳ* — зебо.

Масъзам ба хорӣ, бухорӣ нигоро!*
Задам аз бухори ғамат сар ба хоро!
Зи шаб то саҳар мегузорам ҳаме сар
Ба хор аз ту, эй гулгузори Бухоро.
Нигор аст дастат зи қисми фигурам,
Чӣ чобук нигоро, чӣ қисми фигуро!
На кор аст сабрам дар айёми ҳаҷрат,
Зи ҳарфи висолам забонро чӣ ёро?
На рое, ки пинҳон кунам доғи ишқат,
На рӯе, ки ин сир кунам ошкоро.
Чӣ сирр аст пинҳон, ки аз ишқ доғам,
Шунав ҳарфам, эй доғи холи ту соро!
Шикори ту гаштам, фиреби ту хӯрдам,
Маҳи дилфиребо, бути қон-шикоро.
Тағофул сипоҳат, қафо хайлгоҳат,
Ду чашми сиёҳат ду турки сафоро!
Ба ёдат ба майхона гар пири дайрам,
Ба мулки малоҳат туй пури Доро!

Гузорам ба зорӣ паси марг, азерок ¹
Гузорӣ қадам бар мазорам ту зоро.
Мадор аз фиғон даст, эй дил, ки набвад
Мадоре ба ҷону ба ҷонон мадоро!
Ҷафопеша бош, эй, ки будиву бошад
Ба коми раҳӣ захри ҳаҷрат гуворо.
Агар дар баводӣ ва гар дар саҳорӣ, ²
Ба ёдат бинои фиғон додам оро.
Бурун рехт софӣ аз ин зарфи мой ³,
Зи ҷоми қавофӣ ⁴ мае буд бо ро*.
Ҳало, Ҳайрат, оӣ матои суханро,
Агар ҳаст боре биёро, маёро.

¹ *Пур* — фарзанд. *Доро* — номи подшоҳи Эрони қадим.
азерок — зеро ки.

² *Раҳӣ* — ғулом; *баводӣ* — бодияҳо, *саҳорӣ* — саҳроҳо.

³ *Мой* — обӣ;

⁴ *Қавофӣ* — қофияҳо.

Монанди ту дар олами эҷод набошад,
Дар навъи башар чун ту паризод набошад.
Раънои чаман, сарви сиҳй он ки кашад сар,
Чун нахли қадат хоста озод набошад.
Ин тарз хироме ба латофат, ки ту дорӣ,
Лутфест, ки дар тинати шамшод набошад.
Дод аз туву меҳри ту, ки мислат ба ҷафо ҳам
Бемеҳрдилу кофири бедод набошад.
Ҷавру ғамӣ дарди ту чунон кард назорам,
К-аз ҷаври туам тоқати фаръёд набошад.
Инсоф, ки дар аҳди ту, бебоки ҷафогар,
Як дил зи ҷафоҳои ту озод набошад.

Сарви болои ту гар ёд равад,
Хотир аз дидани шамшод равад,
Кас надидаст, ки аз чинси башар
Чун ту бебок паризод равад.
Эй ки аз дарди ту беоромӣ,
Ҳар кучо аз паи бедод равад.
Хоксоре ба умеде ҳар рӯз
Дар сари кӯи ту чун бод равад.
Пой то сар ҳамагӣ завқи висол,
Шодмон ояду ношод равад.

Ҳайронӣ аз он қомати зебо кӣ надорад?*

Бемории он наргиси шаҳло кӣ надорад?

Гар ҷилвагар оӣ, ба нисорат зи дури ашк

Чашме ба сари роҳи тамошо кӣ надорад?

Юсуф туй дар маърази савдои висолат,

Ҷон нақди сари дасти таманно кӣ надорад?

Муштоқи ту, эй сарфи раҳат, ҷон ки набошад,

Савдои ту, эй ғорати ҷонҳо, кӣ надорад?

Ҷоне ба нисори қадамат хостам аз бахт,

Дар роҳи ту ин хоста, ҷоно, кӣ надорад?

Аз ношуданиҳост фидои ту, вагарна —

Як дил зи паи ин сару савдо кӣ надорад?

Нозам ба чунин назм, агар назм чунин аст,

Афрохта Ҳайрат сари даъво кӣ надорад?

Муждаи завқи умед аз ҳар канорам медиҳанд,
Зоҳиран дар маҳфили васли ту борам медиҳанд.
Ҳарфи пурсиш аз лаби қандат муқаррар кардаанд,
Ё тасаллии дили уммедворам медиҳанд.
Иштиёқи рӯзу шаб оре, ки аз ҳад даргузашт,
Қост, гар тағбири ин лайлу наҳорам медиҳанд.
Лолаи шавқат ба гулзори ҳаёл омад чаро?
Гар на з-он рӯ зинати боғу баҳорам медиҳанд.
Мебарам ё з-ин гулистон гул ба домони мурод,
Ё гиребони талаб дар дасти хорам медиҳанд.
Роҳи уммедаш маро чун шуд камоли мунтазир,
Чанд гоҳе низ мадди интизорам медиҳанд.
Нестам ҳилатхӯри аҳбобу донам ин қадар:
Андаке таҳфифи шӯру оҳи зорам медиҳанд.
Сели ашки ман чу мебинанд нопайдоканор,
Ёде аз амни канори он нигорам медиҳанд.
Ваҳ чӣ бахт аст ин, ки имрӯз аз баҳори васли ту,
Ҳосили кӯтоҳии шабҳои торам медиҳанд.

То баросояд даме аз ғам дили маҳзуни ман,
Госҳ бевоқеъ хабар аз васли ёрам медиҳанд.
Кини ӯ, гар лутфи ӯ — ман худ ҳамон мەҷбури
маҳз,
Кистам, то раҳ ба сӯи ихтиёрам медиҳанд.

Хат ба хубӣ узорро монад,
Ин гул аст, он баҳорро монад.
Ёри мо кай ба сарву гул моност,
Он агар нек ёрро монад.
Худ агар ҳаст сарви симузор,
Сарви симинузорро монад.
Мушк боровар ар гуле бошад,
Он гули мушкборро монад.
То ба чашмам намуд, меғуфтам:
Сарви дар ҷӯйборро монад.
То гузашт ӯ, канори дидаи ман
Мавҷаи беканорро монад.
Оҳ аз шӯри шӯҳии нигаҳат,
Ки шарори қарорро ¹ монад.
Чашмат аз гуна-гуна ғамзаву ноз,
Орифи рангборро ² монад.

¹ Қарор — дар як ҷо истода.

² Орифи рангбор — ҳамоно номи яке аз рангборони он-вақтан Бухоро будааст.

Дар раҳи дӯст Ҳайрати музтар
Дидаи интизорро монад.
Ҳамаро сӯи базми васл барад,
Ҳайрати дилфигорро монад.

Наргисат фитна дар камин дорад,
Қасди имону фикри дин дорад.
На малак чун ту дар фалак бинад,
На замон чун ту дар замин дорад.
Гул ба рӯи ту марҳабо хонад,
Май ба лаъли ту офарин дорад.
Ор дорад зи дилбарон, ки чу ту
Чун мане ошиқи ҳазин дорад.
Яъне ранҷур он чунон бошам,
Ки маро ҳаҷр инчунин дорад.
Бари ағъёр медиҳад дашном,
Ёри мо аз ҷафо ҳамин дорад.
Аз маҳиноразон кучост ба даҳр,
Ки чу ӯ орази маҳин дорад?
Ташна ҷон медиҳам, ионат деҳ,
Ки лабат шарбати маин дорад¹.
Ба нисорат дар остон Ҳайрат
Умрҳо ҷон дар остин дорад.

¹ Ионат — ёрӣ, кӯмак; маин — равон, ҷорӣ.

Салому алайк, эй ба хубӣ мусаллам,
Мусаллам ба хубӣ ба хубони олам.
Салому алайк, эй чамоли мусаввар,
Салому алайк, эй равони мучассам,
Салому алайк, эй итобат паёпай,
Салому алайк, эй ҷафоят дамодам.
Салому алайк, эй нигори муаззас,
Салому алайк, эй азизу мукаррам.
Салому алайк, эй зи ошӯби нозат
Дилу дину ҳушу хирад хӯрда барҳам.
Салому алайк, эй ки аз дарди ҳаҷрат
Пуроташ диле дораму чашми пурнам.
Салому алайк, эй ки дорад маҳи нав
Ба таъзими абрӯи нозат қади хам.
Салому алайк, эй муқаддам ба хубӣ
Ба оини маҳбубӣ аз ҳар муқаддам.
Салому алайк, эй ба дил дар иродат
Шуд эҳроми тавфи ҳаримат мусаммам.
Салому алайк, эй ба бўстони даъвӣ
Зи қадди ту сарви сикҳӣ гашта мулзам.
Салому алайк, эй дили зори Ҳайрат
Нашуд бо ҷавоби салом аз ту хуррам.

Моҳе, ки сарви қоматаш сабр аз дили шамшод бурд,
Сарве, ки моҳи оразаш ҳуши ман аз бедод бурд.
Хун меҳӯрам аз ҳасрати лаъли лаби ширини ӯ,
Ҷон канданам охир маро манзилгаҳи Фарҳод бурд.
То ишқи он гулпераҳан раҳти иқомат зад ба ҷон,
Дину дилу ақлу хирад барканду аз бунъёд бурд.
Аз ҳар ниғаҳ сад шӯъбада ҳар лаҳза пайдо мекунад,
Охир надонам, к-ин сабақро аз кадом устод бурд.
Расми вафою дӯстӣ дар даври ӯ мансух¹ шуд,
Ошнӣ лутфу меҳрро дар фурсати ӯ бод бурд.
Ҷон меҳиҳад бӯси лабаш, дил мерубояд ғабғабаш,
Тарзи хироми ӯ қарор аз бандаву озод бурд.
Гуфтам зи ҳичрон сӯи ӯ созам шикоятномае,
Қосид ба суръат андаке бигрифту ноустод бурд.
То чанд, Ҳайрат, аз ғамаш ранҷур ноли дам ба дам,
Раҳ бо сӯи мақсуди худ натвон ба ин фаръёд бурд.

¹ Мансух — нест кардашуда.

Хастаҳолонрост то кай тундии хӯи шумо,
Эй хирад побастаи занҷири гесӯи шумо!
Чанд бар кори асирони ғам афгандан гиреҳ?
Эй гиреҳ машшотаи зулфи суманбӯи шумо!
Тирарӯзӣ сарфи солу моҳи ушшоқ аз чӣ рӯ?
Эй сафо оинадори рӯи некӯи шумо!
Дида дуздидан назар аз чист бо афтодагон,
Эй тағофул дастъери чашми ҷодуи шумо?
Ҷони ширин додагонро туршрӯй то ба чанд,
Эй гиреҳ сиркабиёри чини абрӯи шумо?
Бо забони лол арзи талхкомӣ мекунам,
Эй малоҳат бандаи лаъли сухангӯи шумо!
Воқифи ҳолам шаведу бишнавед аз ростӣ,
Эй латофат вақфи сарви қадди дилҷӯи шумо!
Чист ин дашноми бисъёре маро пеши рақиб?
Эй дилу ҷони ҳазин камтар дуогӯи шумо!
Сар ба зону то ба рӯз аз ғам нишастам, то нишаст
Шаб рақибӣ рӯсияҳ зону ба зонуи шумо.
Ҳайрати беморро дурӣ зи хидмат то ба кай,
Эй шикан¹ баста камар хидмат ба гесӯи шумо!

¹ Шикан — хаму печ; чингила.

Қиблаи кӯе ҳарими эътиборам кардаанд,
Сачдаи меҳробӣ абрӯе дучорам кардаанд.
Лек аз кайфияти матлаб намеебам хабар,
Ин қадар донам ба роҳе интизорам кардаанд.
Яъне аз ҳар ваъда чандин сабру ҳуше бурдаанд,
Хубрӯён ваҳ чӣ найранге ба қорам кардаанд!
Қилвамуштоқам, мапурс аз ёди сарви қомате,
К-аз ҳавояш қўйборе дар канорам кардаанд.
Аз вуруди нашъаи бедод ғофил нестам,
Аз нигоҳе мастчашмон ҳушёрӣам кардаанд.
Нестам дар шиква, оҳ, аз ҷаври гулрӯёни даҳр,
Пайкаре чун лола яксар доғдорам кардаанд.
Не ба васлам ошноӣ, не зи ҳиҷронам навид,
Ҳайрате дорам, ки аз баҳри чӣ қорам кардаанд?

Аз хироме дар гулистон сарвро афтода кард,
Сарви озодам аҷоиб пешаи озода кард. (1)
Корзори ғамзаат бо дил чӣ сон хоҳад шудан,
Наргисат, к-имрӯз асбоби ҷафо омода кард?
Гарчи будам чанд гоҳе фориг аз минову ҷом,
Де лаби лаъли майолудаш маро бебода кард.
Аҳд бо кифри сари зулфи ту баст аз тозагӣ,
Гарчи Ҳайрат чанд рӯ бо сабҳаву саҷҷода кард.

Лола аз шарми ту бар чехра арақ гардонад,
Ранги рухсораи ту ранги шафақ гардонад.
Сунбул аз ҳамсариин зулфи ту аз рақ гардад,
Гул зи даъвии узори ту варақ гардонад.
Зоҳид аз дайр ба масҷид зада саъи ботил,
Қист ин гумшударо дар раҳи ҳақ гардонад.
Ҳарфи имрӯзи ту бо мо ҳамагӣ кину ҷафост,
Худ муаллим зи вафо кош сабақ гардонад.

Эй хуш он рӯз, ки бо ҳеҷ касам кор набуд,
Дар сарам фикру хаёли дилу дилдор набуд.
Руху болои ту андохт дар ин кашмакашам,
В-арна ҳеҷам ба гулу сарв сару кор набуд.
Чун бигӯям зи Татор омадай ё аз Чин,
Дошт чин зулфи ту он рӯз, ки 'Тотор набуд.
Сад ҳазор оташат аз сӯзи дил афрӯхтаам,
То нагӯй, ки маро гармии бозор набуд.

Ҳар касе нимаи ҷоне дорад,
Сари кӯят ҷавалоне дорад.
Сари роҳи ту фитодан мурдан,
Олло, олло ки чӣ шоне дорад?!
Оҳ аз дарди муҳаббат, ки аз ӯ
Ҳар кӣ оҳеву фигоне дорад.
Сӯи мо ҷуръати бебок диле
Дорад, ангези нишоне дорад.
Юсуфичурда нигоре дорам,
Эсавилаҳча баёне дорад.
Кам нигоре чу ту дар боғи ҷамол
Қомати сарви равоне дорад.

Оразат бурда ба хубӣ сабақ аз моҳи мунаввар,
Қадат оварда сухан аз раҳи даъвӣ ба санавбар.
Пайкари сими ту аз лутф равонест муҷассам,
Камари мӯи ту дар ваҳм¹ гумонест мусаввар.
Дидане з-он руҳи некӯфараҳ равзаи ризвон,
Нуктае з-он лаби майгун тараби бодаи Хуллар².
Олло ар қадди туро нисбати сарв аст мусовӣ,
Ҳош, агар чеҳри туро хубии моҳ аст баробар.
Лозими даъвият аз ҳусни камол он чӣ мусаллам,
Лоиқи хубият асбоби ҷамол он чӣ муяссар.
Волаи рӯи ту чира шуда бар волаи Лайлӣ,
Лолаи рӯи ту оташ зада бар лолаи аҳмар.
Озарин чеҳраи моҳат зи чӣ аз ғояти хубӣ
Озар афганда зи ғайрат ба чӣ дар пайкари Озар³.

¹ Ваҳм — ҳаёл, гумон.

² Хуллар — номи шаҳрест дар атрофи Шероз, ки шароби хуб дорад.

³ Озар — ба маънои оташ ва инчунин номи моҳрӯи афсонавист.

Санг дар пайкарат, эй лӯъбати сангиндил бо ҳам,
Сим дар чавҳарат, эй дилбари симинбар андар.
Умрҳо шуд, ки ба ёдат зи ғамам санге бар дил,
Аҳдҳо шуд, ки ба роҳат зи мижа симам дар бар.
Эй бути симбару сангдилу шӯхи ҷафочӯ,
Эй бути шӯхи ҷафочӯй, ситамхӯи ситамгар.
Назари марҳамате гоҳ-гоҳе аз раҳи ёрӣ
Ҷониби Ҳайрати дилдодан афтодан музтар.

Дилдодаву маҳзунаму ранҷураму музтар,
Бо рӯи ту, аз хӯи ту, эй шӯхи ситамгар.
Вожуниям аз бори ғаму дард, назар кун
Як бор зи лутфу карам, эй сарви суманбар,
Рухсори туву дидани маҳзуни ту як бор,
Ҷони ману исори қадамҳои ту як сар.
Эй мунфаил аз қадди накӯят қади шамшод,
Эй доғдил аз хубии рӯят маҳи анвар.
Нур аз маҳи рухсори ту бардошта хуршед,
Лутф аз қади шамшоди ту оварда санавбар.
Бо рӯи ту, ҳошо ки шавад моҳ муқобил,
Бо қадди ту, ҳошо ки шавад сарв баробар.
Яъне ки туй сарвқади моҳ тану тӯш,
Яъне ки туй моҳрухи сарв газу бар.
Гар дидаам аз ҳаҷри ту хун рехт, аҷаб нест,
Гардидаам аз ҳаҷри ту хуниндилу абтар.

Мурдем аз хумор биё, соқиё, биёр
З-он оби зиндагӣ, ки бинӯшем мурдавор.
Бояд ба чанд дарду ғами рӯзгори худ
Акнун мае ба ҷои ғаму дарди рӯзгор.
Андӯҳи рӯзгор ба мастӣ магар равад,
К-андӯҳи рӯзгор маро кард ҳушёр?
Андӯҳ аз ин фузун чӣ бурун ояд аз адад,
Меҳнат аз ин зиёда чӣ меояд аз шумор?
К-аз даври иҷтимоъ яке уфтад ба дур,
Аз маҳфили нишот яке оварад фирор.
Дурӣ на он чунон ки кунад ёди ошно,
Рафтан на он қадар ки кунад орзуи ёр.

Ишваи қадди ту, эй дилбари хуршедназир,
Шеваи нози ту, эй шӯҳи тағофултахмир,
Бурд дину дилу аз ҳуш баровард димор,
Зад раҳи тоқату аз сабр баровард нафир.
Дили ман, тоқати ман, ҷони ман, эй аз ғами ту,
Бе қарор асту хароб асту фигор асту асир.
Эй ки мизроби ту чун қадди ту бисъёр баланд,
Эй лабат чун гули рухсори ту бисъёр ҳарир.
Лутфу меҳру ситами бесабабат ширу шакар,
Ҳарфи ширини ту бо лаъли лабат шаккару шир.
Ғайрати ишқи ману ҷуръату бебокии ту
Бе адил асту бадил асту шабеҳ асту назир.
Фитнаи шӯри ту сардафтари эълони газид¹,
Қиссаи ҳусни ту дебочаи ахбори сафир.
Эй нишони ғаму дардат наваду нӯҳ ламбар,
Эй матои алами ҳаҷри ту первой нумир².

¹ *Адил* — баробар, монанд; *бадил* — чизе, ки ба чизе бадал шавад; *шабеҳ* — монанд; *газид* — газета.

² *Ламбар* — рақаме (номер), ки сифат ва навъи матоъҳо-ро нишон медиҳад; *первой нумир* — первый номер — шумораи аввал.

Ростӣ, чаври ту имсол фузун аст зи пор,
Ба худо, нози ту имрӯз фаровон зи парир.
Ҷониби хайли сафи ғамзадагонат нигаҳе,
Эй ба иқлими малоҳат шуда имрӯз амир!
Эй лабат лаълу лабат қанду лабат оби ҳаёт,
Эй рухат моҳу рухат меҳру рухат бадри муҳир.
Нӯшад аз заҳри ғамат ҷом лаболаб Ҳайрат.
Чун бар ӯ аз ту ба ҳаҷри ту аз ин нест гузир.

!

Қосид чу расй назди нигорам, бишунав, бар —
Ҳарфе зи мани хаста ба он дилбари навбар.
Пеши суману настарану лола зи хубй
Бирбуд, чу бикшод маҳи ман ба гарав бар.
Дар боғ чу шуд сарви ман аз ноз хиромон,
Шамшод хиҷил гашт аз он қадди санавбар.
Дил моили чавғони ту — бе лову наам¹ гир,
Ҷон қобили пайкони ту — бе гуфту шунав бар,
Ҳайрат, аҷаб аз толеи вожуни ту набвад,
Гандум диҳад аз мазраи уммеди ту ҷав бар.

¹ *Ло-наам (арабӣ)* — не, оре.

Кай бинамат ба толеи бедор дар назар,
Басту кушоди дидаи хобат шабу саҳар.
Дар дида бахти дидани хоби рухи ту нест,
Хобидабахтии ниғаҳи зори мо нигар. (1)
То парфишон ҳавои хаёли туро шавад,
То субҳ мурғи хоб парад з-ошёнӣ сар.
Яъне зи шарҳи қиссаи шабзиндадорӣям
Хоби парида сӯи ту мургест номабар.
Умрест то ба маҳфили ғам хоб рафтаам,
Кӯ хоб, то барад зи висоқи ғамам бадар?
Шабҳои фурқат омада, эй хоб, алвидоъ,
Роҳи сиришк во шуда, эй дида, алҳазар!
Ҷуз хоб дидам аз ситамат, он чи диданист,
Ҳоли маро ба хоб набинад касе дигар.
Дар дидаҳо ба сурати кайфи паридаам,
То дидаҳо ба ёди туам гашт хобпар.
Бедорхоби анҷумани зиндагонӣям,
Моро ба ҳаҷла хоби адам¹ гашт роҳбар.
Ҳайрат зи хобу қиссаи бедорӣям ғараз,
Будан ба ёди рӯи туам — қисса мухтасар!

¹ Ҳаҷла — ҷое, ки барои арӯс зинат медиҳанд; адам — нестӣ.

Дил хунук шуд ях барин, аз даст шуд кори дигар,
Оташи ишқи нигоре то фитод андар чигар.
Он санам дар ғайби ман лаб во ба дашноми рақиб—
Карда; бишнидам, худо ҳозир, димоғам шуд шакар.
Он камонабрӯ нишони новакам кард, эй рақиб,
Тири ўро лат мадеҳ, роҳи хато худро мабар.
Ғунча, тақдими худ аз чоки қабо бо ман макун,
Пераҳан чанд аз ту мебошам дарида пештар.
Сӯи худ ағъерро бо васл ишора мекунӣ,
Бо манат лутфи казоӣ нест чун, эй симбар?

Мо ба узлат мурда, ёди дилситони мо ба хайр,
Барнамегирад хабар, сарви равони мо ба хайр.
Ёди ӯ дорем аҳде, ҳеҷ ёди мо накард,
Ёди бепарводили номехрубони мо ба хайр.
Мо ба фикри он ки дорад ёр фикри ҳоли мо,
Боракалло фикри мову ҳам гумони мо ба хайр.
Нуқли маҷлис ҳар кучо зикри парешонии мост,
Мо ба худ ҷамъем, асрори ниҳони мо ба хайр.
Ӯ намерафтаст худ ҷуз дар раҳи шарри рақиб,
Ёди чоқи кардаву ҷуту нишони мо ба хайр¹.
Хостем аз лаъли ӯ як ҳарфею расво шудем,
Дар бари ёрони дерин имтиҳони мо ба хайр.
Ин чӣ сахтиҳост, Ҳайрат, барнамеояд ҳанӯз,
Алло олло, 3-ин ҷафоҳо ёди ҷони мо ба хайр.

¹ Чоқу ҷут кардан — тахмин кардан.

То чӣ мақбулиям омад, ки шаҳи ғам бигзошт
Дар сари роҳатам аз мансаби кулфат ярлиғ.
Буд савдои хариди ду-се чизе ба сарам,
Ба дили байъи ғам омад ҳама савдою сатиғ.¹
Чӣ гузорӣ суҳағ аз зиқии ҳолам ба суол,
Натавон шарҳ намудан, ки чӣ сон гаштам диғ.
Нашавад бартарафам зиқии ин ҳол магар
З-истаконеву ду-се шиша — лаби Катта Ариғ.
Эй сабо, гар ба Бухоро бари аҳбоб расӣ,
Овар аз Ҳайрати мо арзи дуое таблиғ.

¹ *Савдою сатиғ* — хариду фурӯш.

Соқӣ, баҳор омад, манеҳ соғар зи каф*,
Мутриб шуд оварди наю ҳангоми даф.
Андеша то чанд аз сипеҳр, эй дӯстон?
Бояд расондан то фалак шӯру шааф.¹
Гар шаҳна бо май бинадат, аз ҷо мараф,
В-аз мӯҳтасиб бо шоҳид орад, ло тахаф².
Қадри шароби арғувон лозим шумур,
Сад ҳайф аз умре, ки бе май шуд талаф.
Гул бо рухат аз хор беқадр омада,
Пеши лабат ёқут беранг аз садаф.
Биншаста чун моҳе ту дар ин анҷуман,
Чун ҳола атрофи ту кубон баста саф.
То баҳри сайди халқ берун тохтӣ,
Аввал дили мо шуд ба пайконат ҳадаф.
Хадду қадаш сарву суман кардам сифат,
Ҳайрат мушавваш гаштам аз ин нашру лаф.³

¹ *Шааф* — доду фаръёд.

² *Ло тахаф (арабӣ)* — натарс.

³ *Нашру лаф* — номи санъати шеърест.

Лоларӯ, шӯхи ситамкораву пуршеваю ранг,
Чаврпи́ро, ситамоин, санами зулмоҳанг.
Қад барафроз, нишон оташам аз тарзи хиром,
Рух барафрӯз, нишин — кулбаи аҳқар, дили танг.
Мар маро сабр ба ҷон нест, туро раҳм ба дил,
Чӣ кашам ҷоми тараб — шишаам омад бар санг.
Аз ғамат гашта маро ҷайби қабо то доман,
Ғайр бигрифта ҳаме домани васли ту ба чанг.
Нест оини ту бо ғайр ба ҷуз софдилӣ,
Зи ман оинаи табъат зи чӣ афтода ба занг?
Чӣ накард он ки бар ӯ сохтай аз раҳи сулҳ?
Ман чӣ кардам, ки маро сӯхтай з-оташӣ ҷанг?
Эй ба шевои қади фитнакамин ғорати рус,
Эй ба тарзи ниғаҳи сеҳрфан ошӯби фаранг.
Нақди исломи ман аз куфри нигоҳат яғмост,
Эй камар баста ба яғмои қарору фарҳанг.
Ман ба ҷуз номи ту, Ҳайрат, накунам вирди забон,
Ту накардӣ зи мани зори ҳазин ҷуз пай нанг.

Буте, ки дур зи оини фаслу боби тағофул,
Нахонда ҳеҷ магар ҳарфе аз китоби тағофул.
Нигори чобуку тифле, талаттуф аст шиораш,
Нагашта наргиси ӯ маст аз шароби тағофул.
Намози ноз ба меҳроби абрӯ аз чӣ насозад,
Магар итоб накарда вузӯ ба оби тағофул.
Зи мазраи дили ушшоқ оҳ сар накашида,
Ки оби ноз наборида аз саҳоби тағофул.
Агар рақиб кунад аз бихишти кӯи ту дурам,
Фитад ба дӯзахи ҳаҷри ту бо азоби тағофул.
Зи лутфу меҳри аёнӣ асир гашта ҷаҳоне,
Биё бигир замоне ба рух ниқоби тағофул.
Дило чӣ завқ, гар ин аст расми пешаи хубон
Зи лутф ёри кӣ хоҳӣ шудан кабоби тағофул,
Дил арчи ёфта ободӣ аз нигоҳи дамодам,
Вале ҳамекунад ин хонаро хароби тағофул.
Зи ханда айши ту, Ҳайрат, агарчи сохта бедор,
Бувад ки наргиси шӯхаш равад ба хоби тағофул.

Назири қадди ту сарви чаман намеғӯям,
Бари рухи ту ҳадиси суман намеғӯям.
Варои рӯи ту, к-аз моҳу хур намебинам,
Ба ҷуз асири ту, к-аз марду зан намеғӯям.
Раҳи суроғи ту аз ҳеҷ кас намепурсам,
Рамузи ишқи ту бо ҳеҷ тан намеғӯям.
Агар расад ғаму дардат ба ҷон, намеранҷам,
Гудозад ар таби ҳаҷрат бадан, намеғӯям.
Лабат мушобеҳи ёқути тар намесозам,
Барат адили гулу ёсуман намеғӯям.
Асири дардаму з-он ғусса ло намехоҳам,
Раҳини ранҷаму з-ин қисса лан намеғӯям.¹
Ҳар он чи ғайри ту ҷӯянд, ман намехоҳам,
Ҳар он чи ҷуз зи ту гӯянд, ман намеғӯям.
Ҷуз аз саҳифаи шавқат сабақ намехонам,
Ҷуз аз ту қазъя ба сирру алан намеғӯям²

¹ *Ло, лан* — не (калимаҳои инкор).

² *Қазъя* — ҳодиса, воқеа, *сирру алан* — пинҳону ошкоро.

Агар на роҳ ба кӯи ту, раҳ намеиҷӯям,
Агар на ҳарф зи лаълат, суҳан намегӯям.
Назар на гар ба ту, рӯ дар чаман намеёрам,
Суҳан на гар зи ту, дар анҷуман намегӯям,
Чу ғайри номи ту, Ҳайрат, забон намеронам,
Кунун ғазал ҳам аз ин гуна фан намегӯям.

Чанд гаҳ шуд зи асирон накунӣ ёд чаро?
Ба паёме накунӣ хотири мо шод чаро?
Гоҳ-гоҳет ба мо буд сари лутфу карам,
Сабақи меҳру вафо рафтаат аз ёд чаро?
Хӯшачин буд дили мо ба ту аз хирмани васл,
Хирмани аҳду вафо додай бар бод чаро?
Пеш аз ин ҷуз сухани мо насурудӣ ба забон,
Ҳарфи мо яксара аз нутқи ту афтод чаро?
Хонавайрон шудам аз сӯзи ту, аз сели сиришк,
Накунӣ ёди ман, эй хонаат обод, чаро? (3)

Туй, эй он, ки назират набувад дар офоқ,
Шӯхи симинкафалу симбару симинсоқ.
Кафале дорӣ дар нарму сапедӣ пухта,
Дилаке дорӣ дар сахту сиёҳӣ қайроқ.
Чашми ҷодут ба сад фитнаи таррорӣ¹ ҷуфт,
Ҳар ду абрӯт ба хунрезию бебоқӣ тоқ.
Меҳр дар мӯъбади таслими ту бошад соҷид,
Моҳ дар машриқи меҳри ту гузорад ишроқ².
Ба висоли ту, ки дар роҳи ту — худ гӯ боре,
Дида то чанд бувад мунтазиру дил муштоқ.
Ғайру рӯзи тарабу сояи хуршеди висол,
Мани бемору шаби тору сабилмонда фироқ... (4)

¹ *Таррорӣ* — фиребгарӣ.

² *Ишроқ* — нурпошӣ.

Оҳунигаҳе боз ба ҳам зад дилу динам,
Мижгонсияҳе кард ба фаръёд қаринам.
Фаръёд зи ошӯби нигоҳаш, ки мапурсед,
Аз ҳоли дилу дин, ки на он монду на инам.
Абрӯи ҳилолеш камонест, гумонам,
З-он рӯ ки ба тири мижа бигрифта каминам.
Қатли ман агар қасди ту, оваҳ, ба ҳамонам,
Майлат чу ба расвоиям, олло, ба ҳаминам.
Халқе, ки руҳи хуби ту диданд, навиштанд,
Хулд асту барин асту бар инанду бар инам.¹
Вожунии бахтам нагузорад, ки дамеро
Бо ту гузаронам, бари рӯят бинишинам.
Ояд ба назар гар руҳи некӯи ту, ҳошо,
Рое ба суман бошаду ё рӯ ба саминам.

¹ *Хулд* — номи бихишти афсонавӣ-динӣ; *барин* — оліи
шоир дар ин ҷо суҳанбозӣ кардааст; мардум бар инанд, яъне
ба ҳамин ақидаанд, ман ҳам бар инам, яъне дар ҳамин ақи-
даам;

Чандам сари зулму ситам, эй шӯхи ситамгар,
То кай бувад ин чини чабин, эй бути Чинам.
Ҳар шаб ту чӣ донӣ, ки ба Ҳайрат чӣ гузашта,
Бе рӯи ту, эй рӯи ту мақсуди беҳинам.

Узори моҳи ту дил аз кафам рабуд, чӣ созам?
Ҳазор ғусса зи ҳаҷри ту рӯ намуд, чӣ созам?
Табиб, дарди дили зори ман даво зи чӣ чӯй,
Ба ғайри лаъли лабаш нест, ҳеҷ суд, чӣ созам?
Агар зи сӯзи ту пинҳон фиғону оҳ кашидам,
Кунун ки парда зи розам ғамат кушуд, чӣ созам?
Қафо ба сӯи ману лутфу меҳр қониби ағъёр,
Ба қадри нола ба қонам ситам фузуд, чӣ созам?
Асири сарвқаде шуд дилам ба нимнигоҳе,
Матои ҳушу қарору хирад рабуд, чӣ созам?
Ниҳон ба ёр чӣ сон арзи ҳоли хеш намоям,
Ниғаҳ накарда ба сӯям, гузашт зуд, чӣ созам?
Мағӯ зи чист чу булбул фиғону нолаи Ҳайрат,
Зи шавқи он бути гулрӯ ҷуз ин суруд чӣ созам?

Бемори чашми наргиси шахлои ӯ шавам,
Афтодаи сиҳиқади раънои ӯ шавам.
Гаҳ беҳабар зи лутф назар мекунад маро,
Қурбони фориг аз ҳамагиҳои ӯ шавам.
Дорад ба даст теғу таманнои қатли ман,
Мақтули дасту теғу таманнои ӯ шавам.
Аз шӯри ҳусн ишқ қабоил-қабоил аст,
Маҷнуни хонаводаи Лайлои ӯ шавам.
Орад хиром пеши назар дар камоли лутф,
Маҳви камоли лутфи саропои ӯ шавам.
Гоҳе кунад суол зи шайдоиёни ишқ,
Шайдои ин суҳан шуда шайдои ӯ шавам.

То ҳарфи васфи он лаби чун писта бастаам,
Аз қайди қанду в-аз тамаи руста растаам ¹.
Гар сар равад ба теги ҷафоят, ҷӣ бим аз он,
Дасте зи ҷон ба кӯи ту биншаста шустаам.
Дил бастаам ба гесӯи хилватнишин буте,
Аз сайри кӯча фориғу аз раста растаам.
Васфи узори тозанигоре намудаам,
Лафзи бадеъу маънии барҷаста ҷустаам.
Мастам мудому он ниғаҳи бе мудом маст,
Пайваста з-он ду абрӯи пайваста хастаам.
Аз бори дарди ҳаҷри ту, эй навбари вафо,
Қоҳидаам тану дили бишкаста кастаам ².
Ҳайрат ба ёди орази ӯ боғи ҳушро
Ҳар сӯ зи гул чаман-чаману даста-дастаам.

¹ *Руста* — номи ҳалво.

² *Каста* — кӯфта.

Эй сихй сарви ту рашки тўбию хулди барин,
В-эй зи гесўят парешонй ба ҳоли ҳури ин¹.
Абрўи нози туро тири тағофул дар камон,
Чашми махмури туро шамшери кин андар камин.
Аз лаби лаъли ту ронад бар забон Ширин сухан,
Дорад андар сар ҳавоят Лайлии маҳмилнишин!
Мохро то оразат фарқ аз замин то осмон,
Нофаро нисбат ба зулфат аз Бухоро то ба Чин.
Настаран аз хони эҳсонат камина резахор,
Ёсуман аз хирмани ҳусни ту камтар хўшачин.
Аз қадат шамшодро аз шона дандон газ-газ аст,
Лола аз рухсори зебои ту бошад оташин.
Чамъе истода, кунад то қон нисорат аз ясор,
Бархе афтода пай бўси заминат аз ямин²
Бо чунин хубй надонам аз чй рў сангиндилй,
Мекунй чавру ситам бар дилфигорони ҳазин.
Ҳайрати дилдодаат бинҳода сар дар остон,
Баҳри як наззораат оварда қон дар остин.

¹ *Ин* — баргузида; барқаста.

² *Ясор* — чап; *ямин* — рост,

Бошад суботи бандагии гул ба рӯятон,
Сунбул расонда силсилаи худ ба мӯятон.
Бо ҳарфи ғайр рафта марезед хуни ман,
Яъне ки обрӯи ман аст обрӯятон.
Як нимҷони ман, ба яке ним ҷоми май
Бодо фидоятон, ки расад аз сабӯятон.
Ман маст гаштаам — сухани маст бишнавед,
Хоҳам, ки як-ду бўса занам аз гулӯятон.
Беҳуда ҳарза дур магардед аз барам,
К-омӯхта кардааст маро бӯю хӯятон.
Эй ҷони дил шумову кунун мазраи умед
Бошад, ки оби рафта дарояд ба чӯятон.
Ҳайрат ба гӯшаи ғами дард, эй сиҳикадон,
Афтодааст, гоҳ бихонед ба сӯятон.

Эй ки воқиф нестӣ аз ҳоли зори хештан,
Зор, яъне ошиқи уммедвори хештан.
Эй ки рӯи интизориро набинад наргисат,
Гоҳ-гоҳ бингар ба рӯи интизори хештан.
Ман ба-дин сон сахтҷонӣ, ӯ ба-дон сангиндили,
Кай бувад хезем аз сангин ҳисори хештан¹.
Ман аз ӯ пинҳон ба фаръёд, ӯ зи ман фориғ ба чавр,
Ӯ ба кори хештан, ман ҳам ба кори хештан.
Чанд бошам дар шумори хайли зиндони ғамат,
Эй, ки Юсуфро наёри дар шумори хештан.
Кай бувад, то роҳати шабҳои тори ман шавӣ,
То ба чандам меҳнати шабҳои тори хештан.
Бори яъс овард нахли гулшани мақсудашон,
Кардам аз ҷону дили уммедвори хештан.
Доштам ҷо дар диёри роҳату осудагӣ,
Кас чу ман кам бод маҳруми диёри хештан.
Дииу дил Ҳайрат нисори сарви нозе мекунад,
То сабук созад ба-дин тақриб бори хештан.

¹ Ҳисор — қалъа.

Қомати раъност ё ошӯби ушшоқи ҳазин,
Наргиси шаҳлост ё худ фитнаи рӯи замин.
Ин ҳилол абрӯст ё теги тағофул ё камон,
Ғамзаи ҷодуст ё сайёди дилҳо аз камин.
Раҳзани дин хонамаш ё шеваи тарзи хиром,
Ғорати ҷон донамаш ё наргиси сеҳрофарин.
Ёсамини гулшани ҷон ё рухи зебои ўст,
Пойбанди аҳли ирфон ё ду зулфи анбарин.
Ҳайрати сарви чаман ё ҷилваи қадди ниғор,
Ғайрати мушки Хутан ё холи рӯи оташин.
Гунаи сеҳри ниғаҳ ё худ балои дину дил,
Ҳалқаи зулфи сияҳ ё оташи ҷони ғамин.

Зи буда нимдиле буд, об шуд дили ман,
Дар оташе бинишастам, кабоб шуд дили ман.
Зи васл хонахаробе, ба саъй бесабре,
Бинои сабр нагун шуд, хароб шуд дили ман.
Ҳазор дил ба нигоҳи ту арз кард қазо,
Миёни он ҳама дил интиҳоб шуд дили ман.
Илоҷ нест — гаҳе оташ аст, гоҳе об,
Аз ин ки мазҳари сад инқилоб шуд дили ман.
Ту моҳтоби ҷаҳониву дил катоне¹ буд,
Қазо муқобили ин моҳтоб шуд дили ман.
Бубин ба тезии бозори ман, ки аз ғаму дард —
Ба сушт меҳри бутон сахт боб шуд дили ман.
Суоли дард ба ҳар ҷо баланд шуд, Ҳайрат,
Ҳама ба-дон ҳама дардам ҷавоб шуд дили ман.

¹ Катон — матои нозуке, ки гӯё ҳатто бо таъсири нури моҳ аз ҳам пош меҳӯрдааст.

Ҳарчанд ки мумкин набувад рӯи ту дидан*,
Дорам ба суроғи ту ба ҳар кӯча давидан.
Ҳайҳот, ки мо дархури эҳсони ту бошем,
Моему ҳикоёти ҷафои ту шунидан.
Хондем фусуне гиреҳе то ба ҷабин зад,
Шарт аст лабу лаҳҷа ба сирка талабидан.
Қосид кафи афсӯсу фиғонат, чӣ ҳикоят?
Баргӯ, ки расидаст дили ман ба кафидан.
Инак сару бисмилла, ки мо низ умеде
Дорем чу бисмил таи пой ту тапидан.
Бе лаъли ту не рӯи майошомию мастӣ,
Бе рӯи ту не рои гулу лола шамидан.
Шамшоди ману нози хиромидани бўстон
Сарву чаману раъшаю ҳар сӯ калавидан.
Дерест, нигоро, нигаронам ба узорат,
Ҷонам ба нисорат ҳаваси як нигаридан.
Зулфи ту чу бар гардани ҷон ҳалқа зад, аз ту
Мушқил бувадам риштаи уммед буридан.

Зиҳй аз он узори равшан, офати гулу суман,
Зи рашки қоматат санавбар уфтода дар чаман.
Ниҳода орази ту лоларо ба сина доғҳо,
Рабуда гесӯят гарав зи мушки Таббату Хутан.
Ду бўса з-он ду лаъли майпарасти шаккарини худ
Закот деҳ ба шукри давлати накӯият ба ман,
Ба ҳусн шоҳи оламӣ — гирифта сити хубият,
Ба тоза-тоза нав ба нав, ба ҳар замин, ба ҳар заман.
Ало, ба некӯӣ алам, ба ноз меравӣ, даме
Гузор, арзи мо шунав, қадам ба кулбаи ҳазан¹.
Фитодаам ба хоки по, чӣ мешавад гар аз вафо
Савора бигзарӣ ба тавсан, ар шавӣ назарфиган.
Дуот воҷиб омада ба сокинони бўстон,
Забон ба мидҳати ту савсан аст, сарв — настаран.
Яке ба ғамза меситонад, он ба ишва мебарад,
Ду абрувони моҳи ту тавону тоби марду зан.
Ба рағми ман ба ғайр чанд меравӣ, худойро,

¹ *Заман* — замон; *алам* — байрақ; *ҳазан* — ғаму андуҳ.

Раҳи ҷафо марав, марав, ба дил синон мазан, мазан.
Ту то намудай зи тоби бода пираҳан қабо,
Ба сина дил зи рӯи шавқ чок зад ба ҷайб тан.
Хирад кучо, қарор ку, биё бубин нигорро,
Дамида навхате ба даври лаъли шаккаринсухан.
Ба васфи холу хатти ӯ мурассаъ омад ин ғазал,
Арӯзи ин ҳазач шунав: мафоилан мафоилан.*
Зи чист, Ҳайрат, ин ҳама ба ҳаҷр нолаву фиғон,
Ба ошиқон ҳама ба навбат ояд ин ғаму меҳан.

Гар зи кӯяш он парирухсор меояд бурун,
Ҷони ман аз тан паи исор меояд бурун.
Баҳри истиқбол то дарвоза берун омадат,
То ба лаб ҷон аз тани афгор меояд бурун.
Дар чаман то рафт гул дар пешвози рӯи ӯ,
То дари дарвозаи гулзор меояд бурун.
Боре аз кӯяш бурун ор аз раҳи лутф, эй сипеҳр,
То ба чанд он маҳ паи озор меояд бурун.
Дурию хурсандам, эй аз даҳр осебат мабод,
Алҳазар з-оҳе ки оташбор меояд бурун.
Ё зи мо якбора он гул қатъи улфат мекунад,
Ё зи по дар роҳи матлаб хор меояд бурун.
Кулбаи эҳзони Ҳайратро надорад кас хабар,
Лек гоҳе нолаҳои зор меояд бурун.

Намегӯям ба ҳолам гоҳ-гоҳе меҳрубонӣ кун,
'Фидоят, ҷону дил, эй ҳар чӣ хоҳӣ, ҳар чӣ донӣ—кун.
Намегӯям ситамро бас кун, аз роҳи ҷафо бигзар,
Ҷафо то метавонӣ, рав, ситам то метавонӣ кун.
Кушодӣ кишвари зулм, эй шаҳи мулки ҷафо, боре
Ду-се рӯзе ба иқлими вафо ҳам комронӣ кун.
Ба қатлам зоҳиран дар остин ханҷар ниҳон дорӣ,
Биё зуд, эй маро мамнуни ин лутфи ниҳонӣ кун.
Чӣ тасдеъ аз камони тири он сайёд дилҳоро,
Ту пайконе зан, эй мижгон, ту, эй абру, камоне кун.
Ба ҳусни шахрсӯз овар гузоре, эй бути чинӣ,
Шарар дар ҷони Озар шав, ҳалал дар кори Монӣ кун¹.
Чу ман аз шукри талхиҳои ҳичрат тарзубон гаштам,
Ба миннатдории сабрам ту ҳам шаккарбаёнӣ кун.
Агар худ меҳр меҳри рӯи он раънописар бошад,
Ба ғамҳое, ки аз ишқ ояд, эй дил, шодмонӣ кун.
Ба қадди арғувон бо ғайр агар сайри чаман рафтӣ,
Биё бо мо даме майли шароби арғувонӣ кун.

¹ Озар — номи нигори афсонавӣ; Монӣ — номи рассоми афсонавӣ.

Лола шуд аз инфиоли рӯи ту, эй чон,
Сурх чунон к-аз лаби ту лаъли Бадахшон.
Қадди баландат ба чилва паст намуда,
Рояти шамшоди боғу сарви гулистон.
Мисли ту набвад ба даҳр дилбари золим,
Нест ба олам чу ту ситамгари даврон.
Эй ба рухи офтоби худ маҳи анвар,
Эй ба узори чу моҳи худ хури тобон.
Нолаи зори ситамкашидаи худро,
Он ки зи ҳачри ту нола дораду афгон.
Ҷавр ба як сӯ ниҳӣ зи рӯи тараҳҳум,
Гӯш гузори ба сӯяш аз сари эҳсон.

Биё, соқӣ, ки ман мурдам, кафан аз барги токам кун,*
Ба оби май бидеҳ ғуслам, дари майхона хокам кун.
Ба дасте ҷом медорӣ, ба дасте теги бедодӣ,
Ба оби бода лабрезам куну он гаҳ ҳалокам кун.
Гиребон матлаъи шавқи булӯрин соидат бошад,
Агар меҳоҳ, сар бар зан в-агар меҳоҳ, чокам кун.
Вучуди ҳоли Ҳайратро чӣ мепурсӣ, агар пурсӣ,
Зи лавси¹ дурд беҳолам, зи дурди бода покам кун.

¹ Лавс — олудагӣ.

Эй, ки аз чашми сияҳ сад фитна барпо кардай,
Аз нигоҳе оламеро масту шайдо кардай.
Сарву шамшод аз хиҷолат сар ба по афгандааст,
То хиромон қомати мавзунӣ зебо кардай.
Лола шуд хуниндилу гул ҷайби худро чок зад,
То ба гулшан бурҷаъ аз рухсор боло кардай.
Аз ҷафо дилро ба тори зулфи мушкин бастай.
Кори дин бо наргиси махмури шаҳло кардай.
Медиҳӣ сад куштаре чон з-он лабон гоҳи сухан,
Оре, ин дам тоза оини Масеҳо кардай.
Қобили шамшери нозат нест хуни бедилон,
Тег бар қатли ман аз баҳри чӣ пайдо кардай?
Лаҳзае аз ғорати ҳушу хирад ғофил най,
Ламҳае набвад, ки, чоно, тарки яғмо кардай.
Ҷилваю лутфу адо сӯи рақибӣ рӯсияҳ,
Ғамзаи тоқатраборо ҷониби мо кардай.
Омадӣ масту зи хуни куштагонат бок нест,
Зоҳиран имрӯз майли ҷому мино кардай.
Нолаат, Ҳайрат, ба гӯши он парирӯ кай расад,
Вой бар ҳоли ту, гар васлаш таманно кардай!

Эй зи ту ҳар сӯ ба дил дарди мукаррар гиреҳ,
Дарди мукаррар басте дар дили музтар гиреҳ.
То гиреҳ аз гесӯят боди сабо боз кард,
Ваҳ чи аламҳо, ки шуд дар дили анбар гиреҳ!
Чону дили чанд-чанд бар шикане гашта банд,
Мошита¹ то дарфиганд зулфи туро дар гиреҳ.
Бе ту чӣ пурсӣ, ки хӯрд нола ба най печутоб,
Бе ту чӣ пурсӣ, ки зад бода ба соғар гиреҳ.
Шуд зи фалак сад гиреҳ шӯълаи оҳам баланд,
Шона чу шуд рӯ бар он зулфи гиреҳ дар гиреҳ.
Ханҷари нози туро дида худ аз инфиол
Ҷавҳари теғи аҷал гашта ба пайкар гиреҳ.
Бо лаби лаъли ту дошт даъвию сад ҷо фитод,
З-он нафас охир бибурд дар наи шаккар гиреҳ.
Бо рухи гул, қадди сарв рафтию дар боғ ёфт —
Хотири гул тирагӣ, табъи санавбар гиреҳ.

¹ *Мошита* — зане, ки арӯсро ороиш медиҳад.

Гесӯи худ шоҳа зан, дину дили сад чу ман —
То фитад аз ҳар шикан, то фитад аз ҳар гиреҳ.
Хомаи Ҳайрат, ки зад васфи лабат, лаъло —
Чун нафаси муддаӣ хун зада дар бар гиреҳ.

Эй сарв бе ибo ба чaмaн сар кaшидaй,*
Моно ки сарви қомати ўро надидaй.
Ороми сарви мaн бувад аз чўйбори чaшм,
Эй сарв, aгaр ту бaр лaби чў oрaмидaй.
Ў сарви дилбaр aсту рaвoн aст дaр хирoм,
Ту сарви бeбaриву бa кунчe хaзидaй.
Ў бoғи ҳуснo бувад oзoд сарви нoз,
Ту аз ниҳoлият бa чaмaн зaрхaридaй.
Ў рeшa дaр дил aсту зи дил oб мeхўрaд,
Ту рeшa дaр гилaстиву аз гил дaмидaй.
Ў нoзпaрвaр aсту бувад шoх-шoхи лутф,
Ту бoғпaрвaр аз ду-сe шoхи буридaй.
Ҳaйрaт, зиёдa мўътaқиди сарви нoзи ў
Гaштӣ,— мaгaр мунозирaи мo шунидaй?!

Нигори шӯҳи ман гоҳе ки бо ханҷар кунад бозӣ,
Сари шӯридагон дар арсаи пайкар кунад бозӣ.
Бубинад гар ба-дин хубию раъной бути моро,
Зи ғайрат мавчи хун андар раги озар кунад бозӣ.
Чӣ тобу тоқат, он лаъли лаби майгун шавад хандон?
Чӣ сабру хуш, агар он наргиси кофар кунад бозӣ?
Ба дасти худ бупечад турраи гесӯи анбарро,
Зи ҳар бебок нотарсе, ки бо аждар кунад бозӣ.
Ба гирди хеш ҳуши аҳли маҷлисро ба рақс орад,
Ба-дин нозу адо он шӯҳ ҳар ҷо сар кунад бозӣ.
Нагун гардида хоҳад ҷоми сабри мо маозолло¹
Ба базми ғайр агар дасти ту бо соғар кунад бозӣ.
Зи сӯзат номаи мо дар кафи қосид кунад ҷавлон,
Зи шавқат хомаи мо дар раҳи мистар кунад бозӣ.
Ба ҳар ранге ба ғорат мебарад дину дили Ҳайрат,
Нишинад, май гусорад в-ар хиромад в-ар кунад
бозӣ.

¹ Маозолло (арабӣ) — худо ниғаҳ дорад.

Асир карда маро турфа ҳурсимое,
Рабуда ҳуш зи ман шӯхи сарвболое.
Латофати суханаш рашки шаккаристоне,
Ба рух чу бадри мунире, ба лаб Масеҳое.
Яке буте, ки бувад нозу ишва оинаш,
Ҷафост пешаи ӯ, турфа шӯхи раъное.
Аз он ду зулф ба ҳар сӯ ҳазор Маҷнуне,
Бар он ду орази насрин ҳазор шайдое.
Ҷӣ маҳваше, ки ба як ғамза з-он ду
наргиси маст
Ҳазор дину дилеро барад ба яғмое.
Аё буто, назаре сӯи мустамадон кун,
Ҷаро зи куштаи худ нест ҳеҷ парвое?
Ниҳода дил ба сари зулфи кофире Ҳайрат,
Нашида рахти иқомат сӯи калисое.

Эй дил, айёме, ки айши моҳу соле доштӣ*,
Дар тарабгоҳи висол осуда ҳоле доштӣ.
Мекушудӣ то назар дар мусҳафи рӯи нигор,
Кайди ҳичронро кушоду нек фоле доштӣ.
Мебидеҳ ёдам, чӣ сон дар банди дард афтодаӣ,
Медиҳам ёдат, чӣ сон бикшода боле доштӣ.
Эй нигах, ёде, ки ромат шаҳриёре гашта буд,
Чун ба хоки роҳаш исори лаолӣ доштӣ. (1)
Эй қади хамгашта аз бори ҷафои даври чарх,
Мешунидам гоҳ-гоҳ беҳуданолӣ доштӣ.
Пеш аз ин ҳолат ҳам аз таъзими абруӣ нигор,
Чо ба меҳробӣ дуо шакли ҳилоле доштӣ.
Ёди айёме, ки роҳи васл мекардӣ гусел,
Бо рақибӣ зишт тарҳи бадсиголӣ доштӣ¹.
Ғайр агар пешат муқаддам, мо зи ҳасрат догдил,
Бар қиёси рои мо ибтоли толи доштӣ².

¹ Бадсиголӣ — бадандешӣ.

² Ибтол — рад кардан; толи — қисми дуйӯми воқеаи шартӣ; шоир дар ин чо аз истилоҳоти илмӣи мантиқ истифода бурдааст, воқеаи шартиро қиёс намуда, қисми аввалини онро муқаддам ва қисми дуйӯмашро толи меғуфтанд.

Барнамегирӣ ҳабар ҳолам на худ дар рӯзи васл,
Аз вуруди ҳаҷр нафӣи ¹ эҳтимолӣ доштӣ.
Муддати кин ин қадар фурсат намекардӣ мадид,
Гар на аз мо дилкашолон дилкашолӣ доштӣ.
Барнамегаштем мӯҳтоҷи таваллои рақиб,
Худ паёпай меҳру алтофи туволӣ доштӣ.
Бо Ҷунунӣ мекушодӣ гоҳ тумори итоб,
Гаҳ хитоби ҳарфи ширин бо Камолӣ доштӣ.
Чун нагирьям хун ба ҳоли талхкомон, пеш аз ин—
Тарзи шаккархандию ширинмақолӣ доштӣ.
Чист, то якбора боло кардаӣ мизроби ноз,
Шаҳрошубо, чӣ ранги лоуболӣ доштӣ?
Дил ҳамон буду ҳамон фарши раҳи таслими ту,
Худ абас доме ба сайди нақши қолӣ доштӣ.
Дӯш мекардӣ дили моро пур аз уммеди васл,
Маҳфили мо ин замон аз ҷилва холӣ доштӣ.
Чун фалак дунпарвар афтодӣ чаро, эй ҷони ман?
Ҳиммате дар ин равиш бисёр олій доштӣ.
Ҳайрат, эҳроми ҳарими ӯ намебандӣ чаро,
Пеш аз ин гаҳ шавқӣ тавфи он ҳаволӣ доштӣ ².

¹ *Нафӣ* — инкор намудан.

² *Эҳром бастан* — қасд кардан; *ҳарим* — гирдогирди хона;
тавф — зиёрат, *ҳаволӣ* — атроф.

Ба дарду ғам адо кардӣ, ба ҳичрон мубтало кардӣ,
Ба ҷони мо ҷафо кардӣ, фалак, моро чиҳо кардӣ?
Чӣ гӯям, к-аз Фироти васли ҷонон ташналаб моро—
Шаҳиди Карбало кардӣ, фалак, моро чиҳо кардӣ?
Ба ёди сарви навхезе, камонабрӯи бебоке,
Қади моро дуто кардӣ, фалак, моро чиҳо кардӣ?
Забони ҳоли мо чун андалеб аз шавқи гулрӯе
Ба фаръёду наво кардӣ, фалак, моро чиҳо кардӣ?
Зи бедоди қабопӯше гиребони сабуриро
Ба ҷанги ғам қабо кардӣ, фалак, моро чиҳо кардӣ?
Зи ҳичрони бути бегонахӯе, шӯхи бадмасте
Ба сад ғам ошно кардӣ, фалак, моро чиҳо кардӣ?
Зи дину ҳушу сабру дил, фалак, моро чиҳо бурдӣ?
Ба якборам чудо кардӣ, фалак, моро чиҳо кардӣ?
Ба олам сафҳаи расвоии ҳолам ғалат хондӣ,
Ғалат хондӣ, хато кардӣ, фалак, моро чиҳо кардӣ?

Ба теги кини ӯ хуни дили моро ҳадар гуфтӣ,
Ҳадар гуфтӣ, ҳабо¹ кардӣ, фалак, моро чиҳо кардӣ?
Чу Ҳайрат дод хоҳам аз ту, дар ҳар ҳол мегӯям,
Фалак, моро чиҳо кардӣ, фалак, моро чиҳо кардӣ?

¹ Ҳабо — гарду губоре, ки аз нури офтоб дар равшании тиреза менамояд.

Эй манат ошиқи бемору ту ёри дигарӣ,
Сӯи ағъёр паи гуфтугузори дигарӣ.
Ҳошалиллаҳ, зи ҷафои ту забон бикшоям,
Гарчи умрест қарори дили зори дигарӣ?
Ман ба ҳаҷри ғами ҳиҷрони ту, ҳайҳот, канор,
Ту ба осудадили ҳуш ба канори дигарӣ.
Додам аз каф сари барги тарабу гашта хазон,
То ту бо орази гул тоза баҳори дигарӣ.
Ҷоми аҳде, ки ниҳон ҳамраҳи ман паймудӣ,
Ошкоро бишикастӣ ба хумори дигаре.
Ин ҳама нозу итоби ту кучо буд парир,
Боз имрӯз ба оину шиори дигарӣ.
Нест Лайлӣ чу ту, эй шӯх, чу Ҳайрат Мачнун,
ӯ ба роҳи дигару ту ба шумори дигарӣ.

Гуфти: «Дили ту аз чӣ ҳавохоҳи Нахшаб
аст?»*
Бингар бад-ин расида, ки аз роҳи Нахшаб
аст.

Ин наврасест омада з-ӯ дар асаф Насаф,
Ин дилбарест, з-ӯ ба фалак оҳи Нахшаб аст.
Гар ояд офате, ба сари Тӯқи Манғит аст,
В-ар меравад, балои баногоҳи Нахшаб аст.
Ё дидӣ он чӣ субҳ — баногӯши ғабғаб аст,
Ё моҳи толеъ омада аз чоҳи Нахшаб аст.
Пурсад ба ҳусн ноҳияи Кеш то Хузор,
Ин шахриёри ҳусн магар шоҳи Нахшаб аст?
Ҳайрат бад-ӯ чу дида ба Косон фиғандааст,
Гумгашта музтаре ба сари роҳи Нахшаб аст.

Қаддат, ки ҳаст сарви гулистони дилбарӣ,
Гоҳи хиром пардаи кабки дарӣ дарӣ.
Ошуби фитнаву ситам аз наргисат аён,
Пайдо зи як нигоҳи ту сад сеҳри Сомарӣ¹.
Расму шиори ту ба ҷаҳон ғайри зулм нест,
Оину пешаи ту ҷафову ситамгарӣ.
Юсуф туй ба Мисри сабоҳат шуда азиз,
Биншаста бар сарири малоҳат ба сарварӣ.
Андар чаман муқаддами гулҳо ба некӯӣ,
Дар анҷуман мусаллами хубон ба бартарӣ.
Ҳайрони оразат маҳу хуршеди анвар аст,
Бо нақди ҷон висоли туро Зӯҳра муштарӣ.
Мисли ту нест мохрухе дар шакарлабӣ.
Ҳамчун ту кист сарвқаде дар суманбарӣ.
Дилдодаи рухи ту ба чархи фалак малак,
Гардида аз ту вола ба баҳру баре парӣ.

¹ *Сомир* — номи яке аз сеҳргарони афсонавӣ.

Ҷоно, ҷӣ турфа шӯх нигорӣ, ки оваранд
Таъзим пеши қадди ту асноми озарӣ¹.
Оварда гул ба назди рухат хатти бандагӣ,
Маҳ дода бо ту нисбати худро ба чокарӣ.
Не бардавом гоҳ сӯи Ҳайрати асир,
Дорам умед, к-эй шаҳи худком, бингарӣ.

¹ *Асноми озтрӣ* — санам, бутҳои оташпарастӣ.

Эй мӯниси дил дӯш ту меҳмони кӣ будӣ?
Дил бе ту ба ҷон омаду ҷонони кӣ будӣ?
Маст аз маи ишқат ману бо ғайр задӣ ҷом,
Ранҷури ту ман будаму дармони кӣ будӣ?
Ҳамсӯҳбати ағъериву як бор нагуфтӣ
Бо худ, ки қарини дили биръёни кӣ будӣ?
Бурдӣ ту қарор аз ману ороми кӣ гаштӣ?
Мурдам зи фироқи ту, бигӯ, ҷони кӣ будӣ?*

Аз гиряи ман киштии афлок равон гашт,
Эй рӯҳи равон, лӯъбати хандони кӣ будӣ?
Боре накашидӣ зи дилам хори ҷафоро,
Бо орази гул сарви гулистони кӣ будӣ?
Ханҷар ба кафу маст паи қатли ту омад,
Ҳайрат, бинигар захмии пайкони кӣ будӣ?

Гашт дил волаву шайдои ту, майлаш-дияе,
Рехт хунам ба таманнои ту, майлаш-дияе.
Тоқату сабру қарори мани маҳзун гардид
Садқаи лутфу адоҳои ту, майлаш-дияе.
Ба дуо ёфт агар неъмат дашном рақиб,
Аз лаби лаъли шакарҳои ту, майлаш-дияе.
Шудам ар шӯҳра ба ишқи ту, надорад зараре,
Шудам ар музтару расои ту, майлаш-дияе.
Падарат воқиф агар гашт, набошад боке,
Рафт ин ҳол ба бобои ту, майлаш-дияе.
Нағз шуд аз сари кӯи ту ҷудо монд рақиб,
Љигараш рехт зи савдои ту, майлаш-дияе.
Чашм дар ҳаҷри ту хун гирьяд агар, кӯр шавад,
В-ар фитад сар ба таки пой ту, майлаш-дияе.
Ҳайрат аз ҷавру ҷафои ту мурад, хайр-дия,
Хок гардад ба аламҳои ту, майлаш-дияе.

Шабе бемӯънису бе ёру бе ҳамдам*,
Ба эҳзонхонаи худ бо ҳазорон ғам,
Нишаста, дар ба рӯи ғайр барбаста,
Равон будӣ зи дил оҳу зи дида нам.
Зи ҷаври осмон в-аз гардиши даврон
Забон гарми шикоят будиву дил ҳам.
Яке аз роздорон ҳалқа бар дар зад,
Расидам, бор додам, шуд дарун хуррам.
Нишаст аз баъди роҳу расми дилҷӯй,
Лаолӣ рехт аз нутқи гуҳартавҳам.
Чӣ гуфто? Гуфт: «Эй оне, ки гардидӣ,
Ба истехқоқ иқлими суханро Ҷам.
Раво бошад дар ин кулфатсаро танҳо
Туй будан ба сад дарду меҳан дар ҳам.
Ба тахсис андарин фурсат, ки дар бўстон
Шукуфта сурию насрин ба рӯи ҳам.

¹ Истехқоқ — таҳқиқ намудан.

Таҳайюр вақфи наргис, базлагӯ савсан,
Шуда пур қоми лола аз маи шабнам.
Ба сар карда шақоиқ тоҷи наврӯзӣ,
Ниҳода қачқулаҳ бар сар сабо хуррам».
Ҷавобе додам: «Эй дар ҳар суҳан доно»,
Ба посух гуфтам: «Эй дар ҳар фунун
аълам,

Ғараз сайри басотинро¹, ки фармудӣ
Ба басти табъ чун дара асту чун марҳам.
Бале, маҳсули ононе, ки қамъ омад,
Мар-ишонро зи асбоби тараб бе кам.
Агар соқист — мино мамлӯ² аз бода,
Агар мутриб — фиғон дар тори зеру бам.
Агар қом аст — набвад холи аз саҳбо³,
Агар соз аст — дар хидмат миён маҳкам.
Чӣ аз симинбарон бо орази зебо,
Чӣ аз маҳпайкарон бо зулфи ҳам дар ҳам.
Ҳама дар ҳушбандӣ дар қаҳон нодир,
Ҳама дар дилрабоӣ шӯҳраи олам.
Ба ҳубӣ инфилоли Юсуфи мисрӣ,
Ба эъҷоз устои Исии Марьям.
Инони ноз ҳар қо карда дар қавлон,
Саманди ишваро ҳар сӯй дода рам.
Чи аз ину чи аз он, он чӣ мебояд,
Ҳама дар риштаи тори ниғаҳ мунзам⁴.

¹ Басотин — қамъи бӯстон.

² Мамлӯ — пуропур.

³ Саҳбо — май.

⁴ Мунзам — ба тартиб овардашуда.

Маро худ гӯ, ки аз ҷаври сипеҳри дун,
На ёре бошадам ҳамдам ба шоду ғам.
Ба дил дорам ниҳон, умрест, парварда,
Ҳазорон дарди ло юзкар ва ло юфҳам¹.

¹ *Ло юзкар ва ло юфҳам (арабӣ)* — гуфта нашуданӣ ва фаҳмиданашаванда.

Кинаҷӯе бари мо аз паи ҷанг омадааст,*
Дили мо бо дили ӯ шишаву санг омадааст.
Навдамида ба рухаш хатт ба-дон мемонад,
Румро лашкаре аз ҷониби Занг омадааст.
Ишва саргарми ситам, ғамза ба яғмо чобук,
Кофире маст ҳамоно зи Фаранг омадааст.
Офати дину, чи ҳушу чи қарор аст, оваҳ,
Ғорати ному чи номусу чи нанг омадааст.
Зи раҳи ноз нишаста барам аз кин меғуфт,
Ки: «Зи вазъи ту дилам сахт ба танг омадааст.
Ҷоми чашми ту пур аст аз ҷӣ зи саҳбои сиришк,
Соғари хуррамият аз ҷӣ ба санг омадааст?
На шабатро фараҳе вақфи маҳол афтодаст,
На ба рӯзат тарабе ҳосили ҷанг омадааст».
Гуфтам: «Эй дилбари ширин, ки ба ҳангоми
сухан
Тунги шаккар зи лабони ту ба танг омадааст.
Хиради ҳуши ман имрӯз на аз май рафтаст,
Бешуурӣ ба шаби ман на зи банг омадааст.

Мар маро қиссае афтода ба сар дергаҳест,
Ки аз он оинаам қобили занг омадааст.
Гӯш деҳ то диҳамат фаҳм ба кайфияти ӯ,
Ки чӣ гунасту чӣ сон буду чӣ ранг омадааст.
Бошаду буд маро дӯсте аз ҷон ширин,
Он ки меҳраш ба дилам лолаву ранг омадааст.
Сухане бо ману ӯ рафт ниҳонӣ в-ар на
На ба кин рафтамаш, ӯ ҳам на ба ҷанг омадааст.
Риштаи ҳуш аз он вақт маро бетоб аст,
Ҷоми уммедам аз он аҳд ба санг омадааст. (3)
Чун чунин гуфтамаш он шӯҳ зи дилсӯзӣ гуфт,
Домани бахти ту имрӯз ба ҷанг омадааст.
Омадам гарчи ба ҷангат, паи сулҳ аст зарур,
Рафтанам гӯ чи шитобу чи даранг омадааст. (2)
Ҷуз ҷаноби ту маро дасти талаб кӯтоҳ аст,
Пои уммед ба ҷуз сӯи ту ланг омадааст.
Илтимосест зи лутфи ту, саро по доӣ,
Хеш донӣ, ки ба сӯят ба чӣ ранг омадааст:
Не паи бодагусорӣ қадаме бинҳодаст,
Не паи завқи маю нолаву ҷанг омадааст.
Ҳайрати хастаи оворай кӯи ором,
К-он ки аз ҷоми тааб масту гаранг омадааст.
Баски аз хӯрдани ғамҳои замон гашта захим,
Зиндагӣ дар бари ӯ ҷомаи танг омадааст.
Бибар аз меҳру бихону бинавозаш аз лутф,
Ки дуогӯи қадимет ба ҷанг омадааст.
Оғаҳ аз хеш шудам машқи ҳаёле будаст,
Ҳуш гуфто: «Гули бахти ту ба ранг омадааст.
К-он башорат ҳама аз шоҳиди иқболи ту буд,
Маят аз току дурат аз дили санг омадааст. (1)
Он ки дар бешай ҳушу хирад аз табъи ғайор,
Фаҳми волот сухансайд паланг омадааст.

Зада аз дониши ту Фитрату Шоҳин* ба ҷунун,
Бари шахбози ту камтар зи куланг омадааст.
Барнаметохт ба майдони саноят чанде,
Бенавоят ҷӣ кунад — ҷофия танг омадааст.
Бод рӯз оинаву айши шабат ҳоли тараб,
То гули даҳр ба-дин гуна ду ранг омадааст.

Дарди дилро ноби лаълат нофеъ аст,
Илллати ғамро висолат рофеъ аст.
Ғарқи тўфони сиришкам шуд фалак,
Нест игроқе, баёни воқеъ аст¹.
Мекунам изҳор, к-ой сӯи ман,
Ғарчи ваҳми ғайрам ин ҷо монеъ аст.
Шавқи рӯят сар кашад н-аз хокиён,
Дар фалак ҳам меҳрат аз маҳ ломеъ
аст.

Қатли моро дар субути муддао
Теги абрӯи ту насси қотеъ аст.
Менагӯям чашму абрӯят хуш аст,
Ҳайрати мо сарфи сунъи соней аст².

¹ Нофеъ — нафъкунанда; рофеъ — аз байн бардоранд; игроқ — муболиғаи аз ҳад зиёд.

² Ломеъ — нурдиҳанда; субут — исбот кардан; насс — ҳуҷҷат; қотеъ — қатъӣ; сунъи соней — корҳои худо.

Ёдгори ҳасрати рӯят на доғи лола аст,
Яъне ҳам з-ин шӯъла равшан то чароғи лола
аст.

Хуш каш, эй булбул, ба рӯи гул зи минои тараб
Софи рангу бӯ, ки лабрезӣ аёғи лола аст.
Гӯшаи дил сайри доғи лоларӯе мекунем,
На дили сайри гулу завқи димоғи лола аст,
Сад хиёбон лола дорем, аз чаман мустағнием,
Доғи ҳасрат дорад, эй гул, дар фароғи лола аст.
Эй, ки мебахшад фароғ аз сайри боғи лолаам,
Турфа доғи ҳасрате, к-аз сайри боғи лола аст.
Гӯ, ҳавои доғи зори синаи моро бубин,
Дар тамошо, эй ки гуфтӣ: «Дар суроғи лола
аст».

Рафт Ҳайрат ҳам ба ғамҳоят дил доғе гузошт
Ёдгори ҳасрати рӯят, на доғи лола аст.

Эй чаманпиро, ки бошад нозук аз гул тан туро,
Зебад аз насрин қабо в-аз лола пироҳан туро.
Инак истодам ба ҷон — сози ато, созам фидо
Бӯсае з-он лаб маро ту, ҷоне аз тан ман туро.
Нест суди оҳи сард, эй дил, хамӯшӣ пеша кун,
Гарм то кай рафт роҳи нолаву шеван туро.
То ба чанд аз ҷоми улфат бигзарӣ бо ғайр маст?
То ба кай бар оташам бояд задан доман туро?
Аз чаман бо ин латофат бигзарӣ, аз ҷон кунад
Бар қарори давлати хубӣ дуо савсан туро.
Худ ба чашми Ҳайрати мискин иёрат¹ комил
аст,
Гарчи мебошад тан аз симу дил аз оҳан туро.

¹ Иёр — ченак, андоза.

Чашм андозам, ки он гулпираҳан ёдам кунад,
Гӯш як дам аз тараҳҳум сӯи фаръёдам кунад.
Чанд бошам аз фироқаш банда бо оҳу фиғон.
Кош сӯям як назар он сарви озодам кунад.
З-он лаби ширин лабе ширин нашуд, охир маро
Ҳамнишини кӯҳи ғам монанди Фарҳодам кунад.
Хоки раҳ гардидаам боре ба роҳи тавсанаш,
Як ниғаҳ аз лутф ё якбора бар бодам кунад.
Абрӯяш тири ғазаб ҳар лаҳза бар дил мезанад,
Наргиси масташ ба чон сад фитна эҷодам кунад.
Заҳр менӯшам зи ҷоми дида аз саҳбои ашк,
Шоядам ҷоми май он маҳ нӯш бар ёдам кунад.
Зору маҳҷуру ҳазинам, Ҳайрат, аз ҳичрони ӯ,
Бар умед он маҳ зи васли хеш дилшодам кунад.

Найзаву теғу синонаш нигаред,
Новаку тиру камонаш нигаред.
Ў паи сайду вале, аз паи ў
Дили халқе ба инонаш нигаред.
Зеҳ кашидаст камон, эй дилу қон,
Назару чою нишонаш нигаред.
Нест аз мо асаре ҳеҷ ҳанӯз,
Ханҷари кин ба миёнаш нигаред.
Меравад маст, хиромаш бинед,
Қомати сарви равонаш нигаред.

Ороми ҷон, нигори ман, он сарви нозанин
 Дерест ҷавр бар мани бечора мекунад.
 Кину адовате, ки ба дил ҷамъ карда буд,
 Аз ғайр бар ман он ҳама якбора мекунад.
 Бингар, ки обгинаи ¹ дилро дучор гашт.
 Он дил, ки касби сахтӣ аз ӯ хора мекунад.
 Дидам аз он, ки меҳри рухаш собити ² дил аст.
 Бо халқ он ҷӣ кинаи сайёра мекунад.
 Аҳбобро ба дидани худ аз вуфури ³ дард
 Ғаври сиришк аз мижа ғаввора мекунад.
 Чун соли рафта ҷавр дар ин сол ҳам агар
 Бар ҷонам он ситамгари айёра мекунад,
 Дил з-ин ҷафо ба ҷон шуда бо ҳам ба маслиҳат
 Фикре ба зоду роҳилаи ⁴ чора мекунад.
 Ин носабурии дилу бегоҳати ҷон,
 Ҳайрат, маро зи шаҳри худ овора мекунад.

¹ Обгина — зарфе, ки дар он об ё шароб гиранд.

² Собит — ситора.

³ Вуфур — бисъёрӣ.

⁴ Зод — тӯшани роҳ; роҳила — асп ё хари боркаш.

Рехт мастона маи форс ба қоми ҳалабӣ^{1*}
Ба араб гуфтӣ шӯре зи аҷам меояд.
Зоби май чехраи насринаш гул-гул бишукуфт,
Рашкро гар варақи сурии нам меояд.
Мефитад гаҳ шакаролуда суханқош ба зер,
Ки садо аз шакарин нобаш бам меояд².
Он чӣ з-он ханҷари мижгон ба дили хаста расид,
Ҳошалиллоҳ ки аз теги дудам меояд³
Маст, теге ба каф, ошуфта зи ҳарфи ағёр,
Ҳисбаталлоҳ, ки бисъёр диҷам меояд⁴.
Турфа меояд чун аҷзи маро мебинад,
Лаби ширин-ш зи дашном ба ҳам меояд.

¹ *Ҳалаб* — яке аз шаҳрҳои Сурия аст, ки ба забонҳои Аврупо Алеппо низ мегӯянд.

² *Сурӣ* — гули сурх; *зер* — пардаҳои пасти мусиқӣ; *бам* — пардаҳои баланди мусиқӣ.

³ *Ҳошалиллоҳ* — худо мадад кунад.

⁴ *Ҳисбаталлоҳ* — шараф ба худо; *диҷам* — ошуфта.

Заҳри ҳарфе ба шакарханда ба дил месозад,
Ҳаста-ҳаста¹ ба сари лутфу қарам меояд.
Ҳама меҳре шуда аҳволи маро мепурсад,
Ҳама лутфе шуда дар ғадру ситам меояд.
Ҳар чӣ хонам, ҳама дар зайли «хушо» бинвисад.
Ҳар чӣ гӯям, ҳама дархӯрди наам меояд.
Як қаҳон ҳусну латофат, ки ба хубеш назир,
Алламоллоҳ², агар аз сӯи адам меояд.

¹ *Ҳаста-ҳаста* — оҳиста-оҳиста.

² *Наам* — оре. *Алламоллоҳ* — худо омӯзгор аст.

Лутф мекардӣ ба мо, дилдодагони бенасиб,
Дар мизочат доштӣ гар заррае одамгарӣ.
Доғ аз борони ашки чашми худ дорам аз он-к
Барнамеой зи кӯят рӯзи тарру намгарӣ.

* * *

Шӯхи раққос, оташинрӯе
Гарм гардонд маҳфили моро,
Мекунад тезу мезанад доман
Оташи манқали дили моро.

Пеш аз ин якчанд зеби маҳфили аҳбоб будам,
Хостам гуфтам зи дарди дил ҳикоятҳо бигӯям.
Он қадар ҳоло ба дил номаҳрами асрор гаштам,
Менадонам дарди дил чӣ буд, ба ҳар ҷо то бигӯям,

* * *

Кас надидаст чу ту сангдилу симкафал ¹,
Кас надидаст чу ту дилбари бодомқабоқ,
Тоқи абруи ту меҳробғаҳи аҳли камол,
Чашми ҷодуи ту сайёди дили аҳли диқоқ ².

¹ *Кафал* — сурин.

² *Аҳли диқоқ* — касони бориксанҷ.

Мӯъцизи ҳусну каромоти муҳаббат бингар,
Ману дилдор, ки чун оташу обем ба ҳам.
Он ки саргарми ҷафо буд зи минои ситам,
Ҳол як ҷой чу миною шаробем ба ҳам.
Он ки бо дарди ғамаш тан ба сабурӣ додем,
Ҳолиё чун амали нек савобем ба ҳам.
Ҳалқаи хонаи гӯши сухани мо назанад,
Ҳалқачунбони суолему ҷавобем ба ҳам.
Қисса кӯтаҳ, ману ӯ маҳфили фирӯзиро
Фурсати хоستانу ҳолати хобем ба ҳам.

БА ВАФОТИ АҲМАДИ ДОНИШ*

Фаръёд, к-аз самуми бановакти рӯзгор
К-аз боғи сина ғунчаи олом¹ вошукуфт,
Яъне ба даҳри фазлу ҳунар он, ки тоқ буд,
Даҳре ба марги ӯ ба ғаму дард гапш ҷуфт.
Мир-Аҳмади мунаҷҷими Ёроқ, он, ки з-ӯ
Разми фунуну фазл набудеш дар нухуфт.
Дар хатту ҷафру ҳандасаву рамлу таъмия²
Килкаш базе ҷавоҳири маънӣ ҳаме бисуфт.
Сард аз баҳори олами ошӯб кард дил,
Ҳам дар ҳамал ба маҳмили³ танги лаҳад
бихуфт.

Гар з-ин фироқ чок занам пираҳан, сазост,
Ғофил шудем, доманаш аз даст рафт муфт.
Кардам суол соли вафоташ зи пири ақл,
«Гӯё бирафт равнақи илми нучум», — гуфт.

¹ Олом — аламҳо.

² Ҷафр — номи илме буд, ки бо он гӯё пешомади ҳодиса-
ро мефаҳмиданд. Таъмия — илми муаммо.

³ Маҳмил — ҷои боргузорӣ.

ДАР ВАФОТИ АҲМАДИ ДОНИШ*.

Оҳ аз ҷаҳон, эй дӯстон, Мир Аҳмади Ӯроқ рафт,
Он к-ӯ ба анвои ҳунар фикраш ҳамебишкофт мӯ.
Буд ӯ мунаҷҷим бегумон, буд ӯ муҳандис бил-аён,
Карда ба таслимаш равон гарданфарозон сар фуру.
Сурии маънӣ чун камоли ӯ бубин таърихи ӯ:
Бо як ҳазору сесаду бо чордах рафт, оҳ, ӯ.

* * *

Аз сабо бӯи касе меояд,
Магар аз кӯи касе меояд,
Ба фалак кай равад афғони касе,
Агар ӯ сӯи касе меояд?

Гуфтамаш: «Бӯсае аз он лаби лаъл —*
Гар диҳӣ, ҷони ман туро бадал аст».
Дида чини ҷабини ӯ гуфтам:
«Сиркаи муфт беҳтар аз асал аст».

* * *

Қаду бастат чӣ дилнишин сарв аст,
Рӯи хубат чӣ нозанин вард аст?
Дастпарварди боғбон сарв аст,
Қади сарви ту нозпарвард аст.
Баҳри тороҷи ҳуш бар сари мо,
Ёраб, ин шӯхро кӣ овардаст?
Доштам дард бо ту дил бастам,
Бастани сар аломати дард аст.
Аз сари хуни хастае бигзар,
К-ӯ зи пойи ту бӯсае кардаст.

Фидои чуръати хешам, ки аз тариқи сухан *
Ба ханда оварад он лаъли шаккарафшонро.
Маро ба нисбати ширинии сухан роҳест,
Кунун маҷоли сухан кам бувад сухандонро.
Аз ин сухан, ки ба эъҷоз нисбате дорад,
Сазад, ки сухра намоям Қариру Ҳассонро *.
Маро сухан на гар эъҷоз, аз ҷӣ дар сухан аст
Ба ҳарқи одат бин он ду лаъли хандонро.
Агар ба даъвии эъҷоз рафт, ҷо дорад,
Ба як сухан, ки чунин ёфт шарҳи тибъёнро.
Зи дасти аҳли адам ҳар ҷӣ ояд, эъҷоз аст,
Ҳам аз даҳони ту, Ҳайрат, суруд бурҳонро.

Нимбисмил ба раҳаш афтодам,
То маро баста ба фитрок кашад,
Ба ҷафо сабри маро бод хурад,
Ба вафо ҷабри туро хок кашад,
Ҳайрат аз доғи ту, эй лолақабо,
Нола то кай зи дили чок кашад?

* * *

Бо ту биншастану гуфтан алами танҳой —
Орзуест, ки то гӯр маро ҳамроҳ аст.
Дур эй з-офати даврон, шунав аз ман сухане,
Машунав нолаи ман — нолаи ман ҷонкоҳ аст.
Рамазон рафт, хабар аз маҳи шаввол расид,
Ваъдаи васли ту, баргӯ, ба кадомин моҳ аст?

Сухан зи баднафасиҳои нокасонам нест,*
Ки дар машоми амал бӯи кас намефорад.
Чаро зи шаккари алтофи дӯстон дурам,
На гар ба сомеа ғунги мағас намефорад.
Мизоҷи ҳолатам аз яъс мунқалиб шудааст,¹
Ба ҳарза боди ҳавою ҳавас намефорад.
Зи ҳарфи дӯст чу сафрои хомӯшист ба табъ,
Нахост қанди мукаррар, зи бас намефорад.
Агар ҳузури ман аҳбоб хост, меҳоҳам —
Ба илтимос, ки он мултамас намефорад².
Чу ҳарф баста лаб аз шахд шоҳидони нафис,
Ки ҳарфи мӯҳтасибам як нафас намефорад.

¹ *Сомеа* — гӯш, *мунқалиб*-парешон.

² *Мултамас* — чизи илтимос кардашуда.

Задам руфӯ чу Масеҳо қабо ба риштаи фақр,
Манам надӯхта чашме ба ресмони касе.
Ба ҳирси тӯъма чу боз, аз паи шикор чу сағ,
Ба ресмони касе ё ба устухони касе.
Чу ҷои амну қаноат, чу қути фақрам ҳаст,
Чӣ ҷои хоки касеву чӣ ҷои нони касе?!

* * *

Хати мушкин рақами қатли асирон бошад,
Юҳмилу-н-насс камо қила ало зоҳириҳи¹.
Хост орад таи девони ғамат, Ҳайрат, лек
Мисраи оҳ рақам зад, ки «ило охариҳи»².

¹ Юҳмилу-н-насс камо қила ало зоҳириҳи (арабӣ) — ин ҳуҷ-
ҷатро, чунон ки гуфтанд, ба зоҳири ӯ сабт карданд.

² Ило охариҳи (арабӣ) — то охираш.

Мекушад ғайрати онам, ки ба ҳаҷри ту касе
Ҷон фидои раҳи ғамҳои ту пеш аз ман кард.
Тира шуд рӯзам аз ин ғусса, ки худ муштоқӣ
Дидаи орзу аз меҳри рухат равшан кард.

* * *

Камаре баст шӯҳи дилбари ман,
Баҳри васфаш ҳучуми мардум шуд,
Ман чу дасти тасарруфе бурдам,
Камари ӯ дар он миён гум шуд.

* * *

Гуфтед, ки: «Бингарем сӯят —
Дил дар раҳи мо намоӣ исрор».
Аввал ниғаҳест в-он ғаҳе дил —
Таълими кӣ бошад ин раҳу кор?
Ман дил надихам ба кас ба осон,
Мастӣ магар, эй ду наргиси ёр?

Дидам аз раҳ нозанин турке хиромон, гуфтамаш,
К: «Эй фидои мақдамат ҷону дили шайдои ман.
Ҳарфи эҳсон аст ё дашном — ҳайронам чӣ гуфт,
Ёраб ин турки шакаргуфтори шаккарҳои ман.
Турки ман савдогару бошад матоам дину дил,
Кош боб ояд ба савдои вай ин колои ман.
Мебарам доғи пирисъентурки ширинмашрабе,
Кош аз ин пас шаҳри Доғистон бувад маъвои ман.

Ҳақгузорӣ бин, ки з-он айём ёдат медиҳам,
Хешро гум кардам аз ҳамчун ту ёре ёфтан.
Ҳам ту, ҷоно, аз ҳузури васл худро гум макун,
Мушкил аст имрӯз чун ман ҳақгузоре ёфтан.

* * *

Дар базми мастон ин ду чиз аз ҳар ҷӣ ояд
хуштарам,
Оғози май овардану анҷоми навбат гум шудан.
З-ин ҳолате некӯтарам н-ояд ки бо он ҳолате
Афтодану бархостан, мастона пеши хум шудан.

Он ки аз хони висолаш нарасиду нарасанд *
На паи аҷз фақирон, на паси ҷанг шаҳон.
Ҷои тан сохта дар пайкари худ сим сатир,
Ҷои дил дошта дар синаи худ санг ниҳон.
Эҳтирози ман аз он маҳфилу з-он анҷуман аст,
Маҳфили кайфпарон, анҷумани бангҷаҳон.
Ору нангест ба ҷуз ишқу муҳаббат, ки ба даҳр,
Ҳам бад-он ори кеҳон рафту бад-ин нанги меҳон.
Фикри Ҳайрат зи ҳамӯшет раҳи масдуд¹ аст,
Боз бикшой бад-ин қофияи танг даҳон.

¹ *Масдуд* — басташуда.

БА ТУҒРАЛИ САМАРҚАНДИ*

Боракаллаҳ, ҳаббазо ¹, эй ҳудҳуди боди сабо,
Ў-аз Сабои чуръатат дил қиссахонӣ мекунад.
Хайри мақдам, эй насим, эй тӯтии боғи вафо,
Эй ки бо ёдат қалам шаккарбаёни мекунад.
Аз паёми дилбари номехрубон, барнои ман,
Эй ки саъят гоҳ-гоҳе меҳрубонӣ мекунад.
Дар қусури шукри алтофи ту дорам эътироф,
Дар ташаккур фикратам қосирзабонӣ мекунад.
Баски дорам инфиоле аз навозишҳои ту
Ғайратам иқдоми ҳарфе имтиҳоне мекунад.
Нақди ҷонро баъд аз ин дар мақдаMAT созам
нисор,
То нагӯи бо ту хидмат ройгонӣ мекунад.
Яъне имрӯз аз Бухоро то Самарқанд, эй насим,
Бо касе хоҳаш дуое армуғонӣ мекунад.
Ғар намедонӣ, ало, эй қосиди фархундапай,
Хомаи тахрирнишони ӯ аёни мекунад,

¹ Ҳаббазо (арабӣ) — чӣ хуш.

Туғрал он, к-андар фазои даъвӣ аз фаҳми расо
 Дар ҳавои сайди маънӣ парфишонӣ мекунад.
 Дар фарози орзуи авҷгириҳо бад-ӯ
 Насри тоир хоҳиши ҳамошёнӣ мекунад.
 Аз мазомини¹ ғарибулло камони фитраташ,
 Сайдгоҳи фикрро анқонишонӣ мекунад.
 Ҳаббазо дар бастани маънӣ каманди ҷуръаташ
 Шаҳрбанди табъи мазмунро амонӣ мекунад.
 Он ки фаръёдофариниҳои Соиб * бишнавад,
 Самъи рое кай ба таҳсини Фигонӣ * мекунад?
 Фаръи давҳи назмро з-асмори лутф оварда бор²
 Асли нахли шеърро мазмундавонӣ мекунад.
 Эӣ сабо, чун сар ба хоки мақдамаш судӣ, бигӯй,
 Дар дуоят сарфи авқоте фалонӣ мекунад.
 Аз забони ман ба одоб он замон ин чанд ҳарф
 Месарой, гарчи тамҳиди гаронӣ мекунад,
 К: Эӣ ба иқлими сухан дар шаҳрбанди назму наср
 Дар сарири сафҳа килкат ҳукмронӣ мекунад.
 Дар сарири сарфа овои сарири хомаат
 Хони маъниро салои меҳмонӣ мекунад.
 Шоҳбози сидрасайру фаҳми маънисаиди ту,³
 Дар замин истода кори осмонӣ мекунад.
 Тӯтии тақрир аз оинадориҳои туст,
 Он чӣ таъиде Камоли исфаҳонӣ * мекунад.
 Килки Беҳзодат * ба тасвиरोфариниҳои фикр,
 Насхи Шопур оварад, батлони Монӣ* мекунад⁴.

¹ Мазомин — мазмунҳо, ғариб-аҷиб.

² Фаръ — шоха, давҳ-дарахти мевадор; асмор — ҷамъи амар-мева.

³ Сарир (бо син) — маснад, тахт; сарир (бо сот) — овози қам-қам вақти навиштан, сало-даъват кардан; сидра-дарахте, ки уё дар осмони ҳафтӯм будааст.

⁴ Насх — нест кардан; батлон — рад кардан.

Шӯхраи шахру диёро, гӯш бар ҳарфи раҳӣ
 Гар гузорӣ, арзи ихлоси ниҳонӣ мекунад.
 К-аз ту дар ранги ғазал назме, ки тарҳ афтода буд,
 Он ки об аз софияш касби равонӣ мекунад.
 Не дурад чанде ки берун гашта з-он баҳри замир,
 Дар ҳақиқат кори ганҷи шойгонӣ мекунад.
 Баҳри мазмунҳои ӯро сар фуру бурдам ба фикр,
 Фикри ман ҳам баски ҳалли Бул-маонӣ¹ мекунад.
 Кишту моте чанд дидам, з-он ки худ фармудай:
 «Ҳар касе бо қадру дониш донаронӣ мекунад».
 Лек дар ин байт тақрири забони фикратам
 Андак аз тартиби мазмун сактагонӣ мекунад.
 «Ҳар ки шуд дар баҳри ашъорам нахустин нохудо,
 Заврақ аз фикри баланди хеш сонӣ мекунад».
 Гарчи фикри ман дар аввал фикри заврақ ҳам
 намуд,

Боз ҳайрат киштиямро бодбонӣ мекунад.
 Ҳирс қонеъ нест доъиро назар дар даъвият,
 В-арна тавҷеҳе ба ҳар оин, ки донӣ, мекунад.
 Яъне аз ҳамчун ту қодирназм дӯши фикри мо
 Муддаоро з-ин нишон оқизгумонӣ мекунад.
 Аз ту дар кайфияти мазмуни ин саҳбои соф
 Соқии омол саршори авонӣ мекунад.²
 Хештанро баски халлоқ-ул-маонӣ³ хондаӣ,
 Оре, оре фикратат хилқи маонӣ мекунад.
 Ин ду мисраъ ё ба саҳв аз хилқи маънӣ мондааст,
 Ё ки дорад маъние, бо ман ниҳонӣ мекунад.

¹ Булмаонӣ — лақабе, ки шоирони давраҳои охирин ба Ведида додаанд.

² Саҳбо — шароб; авонӣ — ҷомҳои шароб.

³ Халлоқ-ул маонӣ (арабӣ) — офаринандаи маъниҳо.

Бе таваққуф ё бубар оини халлоқӣ ба кор,
То ки таслимат ақосӣ чун адонӣ мекунад¹.
Ё забон дар ком каш, якбора з-ин даъвӣ гузар,
В-арна килк аз ҳарфи дигар тарҷумонӣ мекунад.

¹ То ки ба ту ҳам одамони воломартаба ва ҳам шахсони камтарин таслим шаванд.

ВА ТУҒРАЛ*

Эй музмар аз матолиби даъвӣ, ки мар турост,
Биттабъ гоҳ дар сари изҳор мешавӣ.
Гар баъд аз ин ниҳода бурун по зи ҷодаат,
З-он роҳ гарми азм дигар бор мешавӣ.
Ҳайрат зи табъи шӯх балои замона аст,
Ҳуш дор аз ин бало, ки гирифтор мешавӣ!

Салоҳиддин ба Ҳангоми сибо ¹ бо доғи Ҳасрат рафт,*
Сабо бар сафҳаи гулшан кашид аз лола таърихаш.
Масеҳоро шавад маълум, то ин Ҳалкаи мотам
Малак зад бар фалак равшан ба хатти ҳола
таърихаш.

Барояд аз замин бо чехраи тар то гулу райҳон,
Нависад абр бар хоки чаман аз жола таърихаш.
Ба фавти ӯ зи бас аҳбобро хун шуд чигар аз ғам,
Намуданд аз асаф ² дунбола бар дунбола таърихаш.
Яке пурсид айёми вафоти ӯ зи ман, гуфтам
Бигӯ: баъд аз «ҳумум ³ оҳу фиғону нола»
таърихаш.*

¹ Сибо — кӯдакӣ, ҷавонӣ.

² Асаф — афсӯсу пушаймонӣ.

³ Ҳумум — ғаму андӯҳ.

ҚИТЪА ДАР ТАЪРИХИ ҚУШТА
ШУДАНИ РУСТАМЧА*

Мабош эмин зи даврони ҳудусаш,
Гар астӣ з-инқилоби даҳр огоҳ.
Ки меояд бурун лӯъби ҳаводис
Ба рангоранг з-ин мабсут хиргоҳ.
Ҳама дар қайди ин бозӣ асиранд,
Чи пири дерсолу тифли якмоҳ.
Ба номи туст, агар тавъ асту рағбат,
Ба кори туст агар иҷбору икроҳ.
Ҳамин ранг аст бо ақрону амсол,
Ҳамин кор аст бо амсолу ашбоҳ¹.
Худ аз сарпанҷаи зулмаш дарида,
Гиребони гадо то домани шоҳ.
Гар он соҳибкулоҳу ҷуббаи фақр,
Гар он дайҳимдори маснаду ҷоҳ².

¹ Ашбоҳ — ҷамъи шабеҳ-монанд.

² Ҷубба — либосҳои ҷангӣ, дайҳим-тоҷ.

Фигон аз ҷаври чархи бемурувват,
Ки мазлуме ба сад уммед ҳамроҳ
Ба рӯзи ҷумъа берун рафта бошад,
Қиёмат гардадаш он ҷумъа ногоҳ.
Яке афтад, дигар аз ҷо нахезад,
Ба хуни хештан ғалтида дар роҳ.
Паи таърихи қатли хеш гӯяд,
«Азими деҳчагӣ бо корд зад, воҳ».
Азими деҳчагӣ ҳам нест эмин,
Қасоси даҳрро алҳукму лиллоҳ¹.

¹ ал-ҳукму лиллоҳ-ҳукм дар дасти худо.

ҲИКОЯТИ ЯК МАЧЛИС ДАР ВИЛОЯТИ НАСАФ *

Зи Туқи Манғити Қаршӣ ба сафҳаи ибрат
Навиштаам ду-се ҳарфе ба Мойлиқ ин ҷо.
Душанба, шонздаҳ ё ҳафдаҳи ҷумоди нахуст¹,
Расид Ҳайрати мо бо ду-се рафиқ ин ҷо.
Ба фурсати шабу рӯзӣ аҷиб маҷлис шуд,
Зи ҳар тариқа кас ин ҷо, ба ҳар фариқ² ин ҷо.
Баромадем агар чанд аз хумори сухан,
Ба тарзи чақ-чақи ёронаи шафиқ ин ҷо.
Валек манзари завқ аз нигор холи буд,
Чунон ки мино аз бодаи раҳиқ³ ин ҷо.
Ба садри соқӣ дӯш обкаш намуда чулус,
Ба ҷои мутриб ҳар мекашад наҳиқ⁴ ин ҷо.

¹ Ҷумоди нахуст, яъне ҷумодиюл аввал-номи моҳи қамарини ҳиҷрӣ.

² Фариқ — гурӯҳе, ки аз қавм ҷудо шуда бо роҳи дигар ме-
равад.

³ Раҳиқ — шароби соф.

⁴ Наҳиқ — ҳангоси ҳар.

Яке ба баҳри тафаккур, яке ба соҳили завқ,
На аз канорӣ фарқе, на аз ғариқ¹ ин ҷо.
Нагаштаем ба умре, ба ҳеҷ аҳду замон,
Чу ин замон, ки ба ҳасрат шудем зиқ ин ҷо.
Зи ҷаври гардиши гардун, чунон ки донистӣ,
Гузашт рӯзу шаби мо ба ҳар тариқ ин ҷо,
Аҷаб ки ном гузоридаанд маҳфили айш,
Хуш аст ном гузоранд агар мазиқ² ин ҷо.
Дубора бандагии ғам дучори ман гардид
Ба фикри он ки зи ҳасрат шавам атиқ ин ҷо.
Кучост обу ҳавои хуши Бухороям,
Ки з-оташи Насаф афтодаам ҳариқ³ ин ҷо.

¹ Ғариқ — каси ғарқшаванда.

² Мазик — ҷои зиқӣ.

³ Атиқ — баргузида; ҳариқ — сӯхташуда; сӯзон.

Шаби дӯшинаи таътил ба чанд аз шурако,*
Бедарак базмталаб гашта ба ҳар кӯча давон,
Пеш- пешӣ ҳама фонус ба Қодир-махдум,
Аз ақиб камбағали зор мударрис лангон.*
Рафт аз як тараф овози сафолак ба фалак,
То бирафтем паси мадрасаи «Модари хон».
Пеш аз пурсиши мо шуд ба қароин маълум,
Базми тӯи писари ҳазрати Эшони калон.
Ҳам ба таъчил давидем дарун, то бинем —
Кист аз доирадастону кадом аст ҷавон.
Абдусаттору ду-се доирадастони бизан,
Аз ҷавонҳо буду шуд Ҳамдаму Абдуллохон.
То ба рӯи суфа як байт ба итмом расид,
Бин, ки ин ҳодиса — шах кард зи як сӯ борон.
Лампаву манқалу олав ба даруни хона —
Баргирифтанду гирифтем ба як гӯша макон.
Хайр, як пайтба Ҳамдамча чунон бозӣ кард,
Шарҳи кайфияти он рост наёяд ба баён.

К-он чунон аз мағали аҳли тамошо гардид
Шӯри сад ҳашр зи ҳар гӯшаи ин базм аён.
Як тараф камбағалолуфтаю фаръеду нафир,
Як тараф ғулғулаю шӯриши муллобачагон. (1)
Ҳама гуфтанд чу ин базми накуро диданд:
«То ҷаҳон ҳаст бувад Ҳамдаму Ҳамраҳ ба
ҷаҳон».

Мавриди байти дигар искажук¹ аз ҷо бархост.
Кокули пратӣ афганда зи сар то ба миён.
Базмашонро на чунон яхху яҳоб оварданд,
Кӣ аз он ҳодиса ҳарфе ба касе гуфт тавон.
Нагузашта нафасе сӯҳбаташон гармӣ кард,
Сар ба зону ҳама рафтанд чи аз пиру ҷавон.
Ҳабби ҳамъёзаву маъҷуни пинак буд мағар,
Кӣ як афтода зи гардан, дигаре боз даҳон.
Беҳузур анҷумане, маҳфили безобитае,
Заъфи дил ном ба-дин базм ниҳам ё хафақон.
Сухане чанд дурушт омада, оварда ба пеш,
Гуфтамаш бо яке аз ҷумлаи кафғирзанон:
Агар ин аст ҷавону агар ин аст рубоб,
Кӣ агар базм ҳамин асту тамошост ҳамон...

¹ *Искажук* — кал.

Зи инқилоби фалак нола дораму фаръёд,*
Ки ҳеҷ гаҳ ба рухам боби роҳате накушод,
Сазад, ки тоза кунам расми доду афғонро,
Ки кӯҳна душманин хешро намуд эҷод.
Биё, нишину бинех гӯш бар сарири¹ қалам,
Чу хоҳӣ оядт аз зимни ин ҳадис мафод.
Вале чу қиссаи ҳоли манат аён гардад,
Ниҳон нишину барӣ бош аз салоҳу фасод.
Чу ман ва гарна гирифтори дарду ғам гардӣ,
Чӣ дарду ғам, ки бурун орад оташат зи ниҳод.
Мане ки фориғи ҳар гуна мочаро будам,
Ба пешаву равиши роҳи хеш хурраму шод.
Гаҳе ба мадраса кунче ба ёди ҳифзи сабақ,
Ки рафтиям ҳамагӣ ҳарфи сайру гашт аз ёд.
Гаҳе зи дарс дили хеш сард мекардам,
Ба хаймаи тарабу айш мезадам автод².

¹ *Сарир* — овози қалам дар вақти навиштан.

² *Автод* — чамъи ватад-мехҳое, ки бар он чодир мекашанд.

Гаҳе ба сайру тамошо ба тарфи гулзоре,
 Ҳама ба як-ду рафиқ иттифоқ меафтод.
 Ғараз зи ҳар тараф, аз ҳар кучо, ба ҳар ҷониб
 Шумори хуррамаиам буд хориҷ аз таъдод.
 Ба маҷлис ар сухани ишқу ошиқӣ рафтӣ
 В-ар аз мақулаи ҳусни бутони ҳурнаҷод,
 Мани ҷунунзада ҳам аз яке парирӯён
 Расонда силсилаи худ ба Вомиқу Ғарҳод.
 Ба ҳар тариқа яке оҳу воҳ мекардам,
 Ки нест дар туруқи ¹ ошиқӣ чу ман устод.
 Намудааст маро он нигор беором,
 Ки додааст фалон шӯх хонаам барбод.
 Вале зи оташи инон маро ба хирмани ҳуш
 Намерасид асар ҳеҷ, бо касе марасод.
 Ниҳон зи булҳавасӣ хешро ҳамегуфтам,
 Магар ки ишқ ҳамин асту роҳу расми видод ².
 Забони ҳоли қазо гуфт беҳабар будам,
 Ки ин вуруди балорост мавқеъи миод ³.
 Расид он, ки барад рашки ҳолатам гардун,
 Расид он, ки кунад хонаи бало бунъёд.
 Чӣ гӯямат, ки қазо кори хештанро кард,
 Зи гардиши фалаки вожгунаи кайёд. ⁴
 Ғараз расидаам аз дилбаре ба шефтагӣ,
 Ба ҳолате, ки аз онам вуқуф натвон дод.
 Зиёда ҳусну ҷамоле надорад, он ки тавон —
 Ба ҳарфи васфи вай аз ину он забон бикшод.
 Бинои васфи қаду рӯяш ояд ар ба назар,
 Ба ростӣ сухани равшане кунам бунъёд.

¹ *Туруқ* — ҷамъи *тариқ* (*а*) — роҳ.

² *Видод* — дӯстӣ.

³ *Миод* — замону ҷои ваъда.

⁴ *Кайёд* — маккор.

Ҳамин ки ҳаст ба қад андаке зи сарв баланд,
 Ҳамин ки ҳаст ба ҳусн андаке зи моҳ зиёд.
 Вале кам аст миёнаш зи мӯ, чӣ хуш гуфтам,
 Замона мунсифи¹ одил чу ман надорад ёд...
 Набуд ҳеҷ суханро маҷолу фурсат танг,
 Az он ба ҳарфи даҳонаш таваққуфе афтод.
 Наузу биллаҳ² аз онам, ки худ ба сафҳа гузашт,
 Az ин буридазабон килку рӯсиёҳ мидод³
 Зи моҳ то ба руҳаш фарқи осмону замин,
 Ҳазор газ зи қадаш нисбат аст то шамшод.
 Ба-дон миён сару мӯ ҷои ину он набвад,
 Худ ин таносуи ваҳмӣ — камоли истибъод⁴.
 Қасам ба васфи даҳонаш, ки сарфи ин адам аст,
 Ҳамин ки то бувадам аз вучуд истеъдод.
 Шунидӣ, он ки шудам тарзубони қиссаи ӯ,
 Ё-аз ўст дидаи тар бо ману дили ношод.
 Харобҳол чунонам накардааст, вале —
 Қарораке, дилаке доштам — ба яғмо дод.
 Зиёда толиби васлаш наям, умедам ҳаст,
 Ба як назорааш аз қайди ҷон шавам озод.
 Ҳамон қадар ситамоину зулмпарвар нест,
 Ҷуз ин ки ҳеҷгаҳе нашнавад зи ман фаръёд.
 Ба ёр нест чу имкони арзи дил, гирам
 Магар ки домани қосид ба чанги истибдод.
 Чӣ пайки фарруҳ, яъне насими фарруҳпай,
 Сабо муриди фараҳкешу пири васлиршод.
 Зи меҳри ёр ба ушшоқ муҳбири содиқ,
 Ба пешаи талаби бедилон таҳамтани род.

¹ Мунсиф — боинсоф.

² Наузу биллаҳ (арабӣ) — ба худо паноҳ мебарем.

³ Мидод — қалам.

⁴ Таносуи ваҳмӣ-таносуи ҳаёлий, истибъод — чизеро аз ҳақиқат дур доништан.

Биё фидои ту гардам, аё насими саҳар,
 Ба роҳи рост сафар кун ала-р-руус ашҳод¹,
 Сухан гузор зи оғоз то ҳади анҷом
 Зи мабдаи ғам бо он, ки кинарост маод².
 Расид ҷон ба лаб аз ранҷи ғусса, эй ки расон —
 Зи банда арз ба-дон тоза савсани озод.
 Ҳамедарой нахуст аз раҳи ситез ба ҳарф
 Ҷафову дарду ғамаш бигзарон ба зайли адод.
 Бигӯ: «Ба ёди ту дилдодаи асири ғаме,
 Ба ҷайб оядаш аз роҳи дида хуни фуод³.
 Агар на аз сари зулму ситам на баргардӣ
 В-агар на биспарӣ ҳам инчунин раҳи бедод.
 Ҳамекушояд тӯмори ҷавру бедодат,
 Ба ҳар ки пеш расад баъд аз ин ба сад фаръёд.
 Ҳаме чу хеш намояд ба шаҳр шӯҳраи халқ,
 Ки аз фалон ба фалон мерасад чунин иснод.
 Ба фурсате ҳадафи ҳарфи хосу ом шавӣ,
 Аз ин бавод касе сайди таъни халқ мабод.
 Хусус чун ту ғизоли чамида боғи ҷамол,
 Зи сад гулат, ки як аз гулшани ҳаёт нақшод.
 Хазон диҳад ба гули бўстони исмати ту
 Самуми баднафасиҳои фирқаи ҳассод.
 Илоҷи воқеа ин аст, к-эй нигори ҷамил,
 Ба-дон асир шавӣ ром аз тариқи садод⁴.
 Ба лутф гоҳ-гоҳе барнавозияш, яъне
 Кунӣ ҳаме ба ҷавоби саломеаш дилшод.
 Чӣ бе кас аст — ба андак талаттуфе қоней,
 Ки як нигоҳи тарахҳум ба ӯ бас асту зиёд.

¹ *Ала-р-руус ашҳод (арабӣ)* — болои сари куштагон.

² *Мабдаъ* — ҷои ибтидо;

³ *Адод* — шумор; фуод-дил; маод-ҷои бозгашт.

⁴ *Садод* — дӯстиву ростӣ дар кирдору гуфтор.

Чу мебиҳоҳӣ, эй шӯх, тифли ман ки шавад
 Ба тифли ҳолатат осудагиву амну миҳод¹.
 Вагар набаршунавӣ, баъд аз ин-т пеш ояд
 Ҳар он чӣ гуфтамаст, эй рашки сурию шамшод,
 Насимако, магар ин ҳилаат ба кор равад,
 Ба дастёрии ҷуръат кашӣ зимоми мурод,
 Ки шӯхакест ба бозори дилбарӣ навкор,
 Ба хатти сафҳаи ошиққушист тозасавод.
 Ба роҳат ар надарояд, зи роҳи лоба дарой,
 Ба аҷз сар неҳу хон аз забонам ин аврод:
 Ало ба кинаи ислом, тинати Фиръавн²,
 Ало ба ғамзаи ҷоду, табъати Шаддод.
 Мазан зиёда аз ин роҳи дину оинам,
 Қасам ба пешаву оинат, эй фарангизод.
 Ало ба сурати марғуб, ваҳшати Монӣ,
 Ало ба ҳайъати матбӯ, ҳайрати Бехзод.
 Назар ба сурати ҳолам намо, биё ба барам,
 Нишин дамею зи ҳайрониям бикун озод.
 Ало зи мақсади эъҷоз бо Масиҳат баҳс,
 Ало зи мабҳаси хубӣ ба Юсуфат эрод.
 Агар накушт ба зиндони фурқатат, мирам
 Зи хандаи шакаринат — ба ҳолам истимдод³.
 Ало зи наргиси бебок — шергир ғизол,
 Ало зи турраи гесу — палангзан сайёд.
 Муқайяди хами абрӯт гаштаам би-н-нун,
 Асири наргиси ҷодут гаштаам би-с-сод⁴.
 Ба меҳрат, эй ки туй дар фани ҷафо моҳир,
 Ба кинат, эй ки туй дар тариқи ҷавр устод.

¹ *Миҳод* — бисоту бистар.

² *Аврод* — дуоҳо; *Фиръавн*-номи золим-подшоҳи афсонавӣ,
Шаддод — номи ҷодугари афсонавӣ.

³ *Истимдод* — мадад хостан.

⁴ *Нун ва сод*-номҳои ҳарфҳои арабист.

Гузар намоӣ ба як кӯчароҳи дилҷӯй,
 Ба кина меҳр бадал соз — ҳар чӣ бодобод.
 Ба шӯҳраат, ки ҳаме баррасида то Мавсил¹
 Ба хубиат, ки ҳаме баргузашта аз Бағдод.
 Аз ин зиёда мадеҳ шӯҳратам ба расвоӣ,
 Матои ҳушу қарори маро масоз касод.
 Ба наргисат, ки ҳаме нест ҳамчу ӯ қотил,
 Ба ғамзаат, ки ҳаме нест ҳамчу ӯ ҷаллод.
 Бигир ханҷару бинмо ба қатлам истиқдом,
 Зи хоки пой ту бошад, ки ёбам истисъод².
 Нигори моҳҷабино, буто, нигорино,
 Ки эй сипеҳр назири туро надорад ёд.
 Агарчи донам васлат вучуди ҳол маро,
 Миён ба нисбати воқеъ тақобул аст тазод³.
 Вале аз раҳи уммеду орзумандӣ,
 Ҳамекунам дили ношоди хештанро шод.
 Ҳаҷе паём зи боди сабот меҳоҳам,
 Ҳаҷе ба ёди ту аз шавқ мекунам фаръёд.
 Ҳаҷе саҳифаи шавқи ту мекашам мистар⁴,
 Ҳаҷе қасидаи меҳри ту мекунам иншод.
 Ту хоҳ ҷавр кунӣ, эй ҷафот хоҳиши маҳз,
 Ту хоҳ лутф кунӣ, эй вафот асли мурод.
 Ба ҳаққи ҷавру сифоту ҷафову зоти ғамат,
 Ки ҷуз ризот намехоҳам, эй фарангизод.
 Шикастаболу ситамдида Ҳайрати музтар,
 Нигар чӣ сон ба ғаму фурқати ту шуд мӯътод⁵.

¹ Мавсил-номи шахре дар Ироқ.

² Истиқдом — ба коре иқдом намудан, истисъод бахт
фтан.

³ Тазод — ба ҳам муқобил.

⁴ Мистар-ресмонҳое, ки ба чорҷӯбае кашида, онро рӯи са-
ифаи коғаз мегузоранд ва баробари хати он дар рӯи коғаз
енависанд.

⁵ Мӯътод — одаткарда.

Чӣ бок дорад, агар худ зи лутфи бебоис
Кунӣ зи марҳамат аз қайди кулфаташ озоd.
Забон зи тул каш, озарме, эй хучастақалам,
Ба рӯи сафҳа мадав, шарме, эй ҳамида мидод.
Зи ҳарфи матлаб то чанд мекунӣ такрор,
Шумори мақсад то чанд медиҳӣ таъдод?
Магар зи хоҳиши меҳру видод беҳабарӣ,
Ки тарки хоҳиш бошад тариқи меҳру видод?
Ба тарҷумони ҳаво номзад шуд аз аҳбоб,
Чу ин қасида дар афвоҳи шоиқон афтод¹.
Ҳамеша то бувад аз ишқу шавқ истиқбол,
Ҳамеша то бувад аз ҳусну ҷавр истеъдод,
Ба табъи фитрати бечорагиву аҷзу ниёз,
Ба хӯю одат зулмеву ҷавреву бедод,
Ниёзу аҷзи ман аз хоҳиши ту кам нашавад,
Ҷафову ҷаври ту нисбат маро қусур мабод!
Шудам мутарҷими ҳарфи забони дарду алам,
Маро ғинои чунин мансабе муборак бод!
На шавқӣ ҷоиза дорам, на орзуи сила
Зи васфи садри муаззам, зи мадҳи хусрави дод.

¹ *Афвоҳ* — даҳонҳо, забонҳо, *шоиқон* — бечорагон.

Гашт барпо ба сарам турфа яке явми нашур.
Ҳам ба чеҳр аз асари доруи эшони Ҳаким,
Ҳам ба рӯй аз самари ранги давои дуктур,
Ҳолиё дар назар аз бўқаламунӣ дорам
Ҳайъати девию тарзи дадиву ранги туюр.
Рамазон аст, аҷаб не, ки дар ин моҳи шариф
Ҳама аз файзи камоли малакӣ дида сурур.
Гар бувад ҳайъат аз ин гуна, аҷаб нест маро
Ман ҳам аз қолиби ҷисми башарӣ карда нуфур,
Рӯзи шаввол илоҳӣ ба қатори ёрон
Ба ҳамон мансаби одамгариям деҳ маншур.
То чу Ҳайрат тарафи идгаҳ аз ҷомаи нав
Дастгоҳе кунам аз лутфи ту, эй ҳайӣи ғафур.

ҚАСИДА ДАР ҲИКОЯТИ РИШ

Эй масал дар сирати марғубу хулқу ҳӯи хеш,
Гӯш неҳ, то во ниҳам ҳарфи баду некӯи хеш.
Он чӣ аз «дарди ба хайри» ришта омад бар сарам,
В-он чӣ бурдам бар фалак фаръеди ҳою ҳӯи хеш.
Ёфт истило ба ҷон олом дар моҳи асад¹,
Сайди шери ранҷу кулфат дидам ин оҳуи хеш.
Ал-ғараз, рӯзе ду варме кард, номаълум шуд,
Ёфтам ин қиссаро унвони айшу тӯи хеш.
Пухтаме деги ҳавас, буд ӯ, вале худ хом варм,
Ғофил аз пешомади ин ранҷи ту бар туи² хеш.
Ҳам бад-ин фурсат ба дил шавқи зиёрат доштам,
То бихоҳам аз худо васли бути дилҷӯи хеш.
Бо чунин ҳолат шудам озим ба сайри Чорҷӯй,
То бубинам боз оби рафтaro бар ҷӯи хеш.
Ташна будам, ҳар кучо мебудам аз ваҳми газак,
Рафтан-омад з-оби Ому тар накардам мӯи хеш.
Ғар зи парҳези қвосу певаи Девонабоғ,
Ҷост чун девона чок орам кӯҳан тонуи³ хеш.

¹ Олом — аламҳо; асад — номи моҳи соли шамсӣ, ки ба август-сентябрь рост меояд.

² Ту бар ту — боло-болои ҳам.

³ Тону — ҷомаи кӯҳнаи қаландарон.

Ҳам ба арзи раҳ ситам кард, омадам бо сад азоб
 Дар Бухоро ланг-лангон дар сарову кӯи хеш.
 Муддате ранҷур будам. Дӯсте омад барам,
 Аз лавозим то ба ҷо овард пурсу ҷӯи хеш.
 Гуфтам: «Аз Ҳайрат чӣ мепурсӣ, ки чавғони фалак
 Карда ҷисми нотағони зори ўро гӯи хеш.
 Дер боз абвоби ранҷу ғам ба рӯяш гашта боз,
 Зуд бошад, к-оварад дар кӯи ҷирмон рӯи хеш¹.
 Панҷа зад бар чеҳрааш то чашми чорин ин се моҳ,
 Шуд ду дил дар зиндагӣ з-ин хоби якбозуи хеш».

Гуфт: «Боке нест, дарди ришта мебошад ба хайр».

Рафту ҳаҷҷом² оварид аз саъю ҷусту ҷӯи хеш:
 Талхгӯ, ошуфта, фассоде, ки бинад риштари,
 Дар газак меафғанад аз туршии абрӯи хеш.
 Омаду биншасту банд аз по кушоду диду гуфт:
 «Ништаре бояд туро аз айнаки зонуи хеш».

Ман зи ваҳми иштидоди дард бетоқат шудам.
 Гуфт: «Бинӣ чанд ин оломо, рав сӯи хеш».

Тирарӯ шуд, шамъ то дар бар фасоде ҷамъ ёфт,
 Шуд кучо равшан, назад то ништар аз паҳлӯи хеш.
 «Бар руҳи уммед гардад боз чашмат чун чароғ,
 Гар фуру бандӣ лаб аз ин гуна гуфтугӯи хеш».

Оқибат шуд он чӣ буду он чӣ омад, в-он чӣ рафт,
 Шоҳиди сикҳат ба пир³ шона зад гесӯи хеш.
 Аз миёни хоку хун берун равон гаштам чу бод,
 Рӯ ба обу оташ овардам ба шусту шӯи хеш.
 Рангу рӯи Ҳайрати маҳзун шавад одам барин,
 Гар намояд он биҳиштирӯ руҳи некӯи хеш.

¹ Абвоб — ҷамъи боб — дар; ҷирмон — ғаму андӯх.

² Ҳаҷҷом — сартарош.

³ Пир — ороиш.

Хуни дил аз теги ҷафоят қад ҳадар,
Умре ба ҷустуҷӯи васлат қад сараф¹.
Ояд зи ишқат зиллату хорӣ маро,
Хуштар, ки бе ёди рухат иззу шараф.
То баҳри сайди халқ берун тохтӣ,
Аввал дили мо шуд ба пайконат ҳадаф.
Дил мебарӣ, бармезанӣ роҳи хирад,
Гар бигзарӣ аз ҳар кучо, аз ҳар тараф.
Афсона шуд з-ашки равон сирри ниҳон —
Гардад падар расво зи пури² ноҳалаф.
Эй рофизӣ дилбар, агар сози ато
Як бўсае, ёрат шавад шоҳи Наҷаф.
То кай бувад бидам чунон, бошам чунин,
Завқи висолат ғайри Ромин дар асаф.
Хадду қаддаш сарву суман кардам сифат,
Ҳайрат мушавваш ғаштам аз ин нашру лаф³.

¹ Қад ҳадар (арабӣ)—беҳуда рафт; қад сараф—сарф шуд.

² Пур — писар.

³ Ромин — ошиқи Вис, қаҳрамони достони «Вис ва Ромин»; асаф-таассуф Хадд — рухсора, нашру лаф — номи санъати шеърӣ.

Эй, ки лаълат бо Масеҳо тоза ҷон бахшидагӣ,
 Аз тавозӯъ дасти Мусо соидат бўсидагӣ.
 Хизр бо хатти ту расми бандагӣ варзидагӣ,
 Аз рухат Юсуф бисоти ҳусну ҳубӣ чидагӣ,
 Нест монандат нигори чор кас медидагӣ.

Наргиси мастат бувад аз чобукӣ нахҷирзан,
 Ғамза аз бедод аз миҷгон ба ҷонҳо тирзан,
 Ноз аз абрӯ асиронро ба дил шамшерзан,
 Ишва баҳри бурдани дил бо нигаҳ кафғирзан,
 Чун ту шӯхи шилае ҳаргиз касе нашнидагӣ.

Гул ба пеши рӯи моҳат дастаи хору хасе,
 Бо лабат гоҳи такаллум ҳаст тӯтӣ ахрасе¹,
 Чун ту маҳбубе надидасту намебинад касе,
 Ҳамсарӣ даъвӣ ба зулфат кардагӣ сунбул басе,
 Гунча бас бишнидагӣ ин ҳарф аз ӯ — хандидагӣ.

¹ Ахрас — гунг.

Хуни дил аз теги ҷафоят қад ҳадар,
Умре ба ҷустуҷӯи васлат қад сараф¹.
Ояд зи ишқат зиллату хорӣ маро,
Хуштар, ки бе ёди рухат иззу шараф.
То баҳри сайди халқ берун тохтӣ,
Аввал дили мо шуд ба пайконат ҳадаф.
Дил мебарӣ, бармезанӣ роҳи хирад,
Гар бигзарӣ аз ҳар куҷо, аз ҳар тараф.
Афсона шуд з-ашки равон сирри ниҳон —
Гардад падар расво зи пури² нохалаф.
Эй рофизӣ дилбар, агар созӣ ато
Як бўсае, ёрат шавад шоҳи Наҷаф.
То кай бувад бидам чунон, бошам чунин,
Завқи висолат ғайри Ромин дар асаф.
Хадду қаддаш сарву суман кардам сифат,
Ҳайрат мушавваш гаштам аз ин нашру лаф³.

¹ Қад ҳадар (арабӣ)—беҳуда рафт; қад сараф—сарф шуд.

² Пур — писар.

³ Ромин — ошиқи Вис, қаҳрамони достони «Вис ва Ромин»; асаф-таассуф Хадд — рухсора, нашру лаф — номи санъати шеърӣ.

МУХАММАСҲО

Эй, ки лаълат бо Масеҳо тоза ҷон бахшидагӣ,
Аз тавозӯъ дасти Мусо соидат бўсидагӣ.
Хизр бо хатти ту расми бандагӣ варзидагӣ,
Аз рухат Юсуф бисоти ҳусну хубӣ чидагӣ,
Нест монандат нигори чор кас медидагӣ.

Наргиси мастат бувад аз чобукӣ нахҷирзан,
Ғамза аз бедод аз мнжгон ба ҷонҳо тирзан,
Ноз аз абрӯ асиронро ба дил шамшерзан,
Ишва баҳри бурдани дил бо ниғаҳ кафгирзан,
Чун ту шӯхи шилае ҳаргиз касе нашнидагӣ.

Гул ба пеши рӯи моҳат дастаи хору хасе,
Бо лабат гоҳи такаллум ҳаст тӯтӣ ахрасе ¹,
Чун ту маҳбубе надидасту намебинад касе,
Ҳамсарӣ даъвӣ ба зулфат кардагӣ сунбул базе,
Ғунча бас бишнидагӣ ин ҳарф аз ӯ — хандидагӣ.

¹ Ахрас — гунг.

Эй ки зоти пеши хушрӯён туй, бе райбу шак,
Гардани таслим пешат карда ҳам ҳуру малак,
Шӯҳрати ҳуснат гирифта аз само бас то самак
Гарчи бошад шоҳи ҳубӣ хур дар иқлими фалак,
Шаҳри худро додагӣ, рӯзе ки рӯят дидагӣ.

Маҳрами базмат рақибонанд, эй бадри мунир,
Ғайр бошад дар ҳаримат рӯз то шаб ҷойгир,
З-он кунад аз ҳасратат ҳар лаҳза фаръёду нафир,
Гаштагӣ маҳруми васлат Ҳайрати зору асир,
Гарчи аз ҳар кас суроғат кӯ ба кӯ пурсидагӣ.

МУХАММАС БАР ҒАЗАЛИ БЕДИЛ

Сипанд, оташ, ки пайвандад ба тори чини гесӯе,
Санам савдои бурдан саҷдаи меҳроби абрӯе,
Яман хунин ки дил бозад паи лаъли сухангӯе,
Баҳор он дил, ки хун гардад ба савдои гули рӯе,
Хӯтан фикре, ки созад ошён дар ҳалқаи мӯе.

Ба ҷон шавқе, ки бандад аз шиканҷи зулф зунноре,
Дил он бисмил — тапад шояд ба роҳи мақдами ёре,
Шаб он сӯзе, ки гирад равшани аз шамъи рухсоре,
Саҳар оҳе, ки ҷӯшад дар ҳавои сайри гулзоре,
Гуҳар — ашке, ки ғалтад дар ғубори ҳасрати кӯе.

Ба даҳр аз бас зи вазъи ёр то ағъёр санҷидам,
Ба дайру каъба рафтам, сабҳаву зуннор санҷидам,
Надидам ҳамдаме бо худ в-агар бисъёр санҷидам,
Зи пой мӯр то боли мағас сад бор санҷидам,
Нашуд беътибориҳои ман санги тарозуе.

Ба нори ҳаҷр месӯзам, зи доғи сина менолам,
Шаҳиди теғи бедодам, мапурс аз чеҳраи олам,
Зи мастӣ ҷилваи гоми саманде кард помолам,
Чу гул имшаб ба ин ранг обрӯ бар хеш меболам,
Ки пиндорӣ ба хоки пой ӯ молидаам рӯе.

Ба ноз аз дил рабуд аввал қарору доғ кард охир,
Ба фаръёдам қарини андалеби боғ кард охир,
Зи ҳиҷрон бин, ки рӯзам ҳамчу боли зоғ кард охир,
Ба сад улфат фиребам дод, аммо доғ кард охир,
Гуландоме, суманбӯе, чаманранге, шарархӯе.

Қади ҳам, бори ғам якборагӣ то кай кашад, ёраб,
Нигоҳам ҳайрати наззорагӣ то кай кашад, ёраб?!
Дили раҳни¹ алам бечорагӣ то кай кашад, ёраб?!
Сари савдопараст оворагӣ то кай кашад, ёраб?!
Гирифтам болише дигар, надорам кунҷи зонуе.

Зи даҳру инқилобаш он қадар ошуфтаам хотир,
Чу мӯ мечидам, аз бас оташам аз шавқ шуд доир,
Қушояд чеҳраи мақсад, агар з-ӯ бигили охир,*
Талоши ҳиммат аз тарки тааллуқ мешавад зоҳир,
Зи дунё нест дил бардоштан бе зӯру бозуе.

Чу гул бояд нахандидан, лабе чун ғунча накшудан,
Ба ҷоми дидаат ашке, чӣ ҷои бода паймудан?!
Хазон шуд Ҳайрат аз ин бӯстон, авлост нобудан,
Дар ин гулшан зи бас танг аст, Бедил, ҷои осудан,
Нагардонид гул ҳам бе шикасти ранг паҳлуе.

¹ Раҳн — вобаста.

МУХАММАС БАР ҒАЗАЛИ ПАРИИ ҲИСОРИ*

Тапида дил, шуда ҳайрон, парида ранг аз рӯ,
Марост ҳосили ин се аз он чаҳор — абрӯ,
Ба банди меҳнатам аз шаш ҷиҳат гирифта фуру,
Се чиз карда муҳайё ба қатлам он бадхӯ,
Нигоҳ — теғу мижа — новаку камон — абрӯ.

Ҳама марост се чиз аз се чиз карда гузар —
Қад аз ҳилол, дил аз обгина, чеҳра аз зар,
Ман он чунон, ту чунин, эй нигори симинбар,
Ки ҳаст бо ту се чиз аз се чиз нозуктар:
Хат аз бунафша, лаб аз барги гул, миён аз мӯ.

Висоли рӯи маҳат нури чашми торик аст,
Сабоҳи суру дами айшу айни табрик аст,
Агарчи сӯи туам роҳи васл борик аст,
Муҳаббати ту ба дил аз се чиз наздик аст:
Ба май зи нашъа, ба чашм аз нигеҳ, ба гул аз бӯ.

МУХАММАС БАҲ ҒАЗАЛИ ОЯТ*

Рафиқи ваҳшатам, аз донишу улфат ба фарсангам,
Хираддастугиребонам ба номи нанг дар чангам,
Мапурс, эй дӯст, аз таҳқиқи ҳоли ҳайратоҳангам,
Ба тақлиди чунун з-он душмани номусу фарҳангам,
Ки шояд он парирӯ аз сари шӯхӣ занад сангам.

Ба базми ғайр пешат гарна хуни раз биҳил ¹ набвад,
Зи хуни дидаи мо пас чаро кӯи ту гил набвад,
Дил аз эҳмоли арзи ҳоли ин ҳасрат хиҷил набвад,
Забон дар кеши мо худ маҳраи асрори дил набвад,
Магар аҳволи дил гӯяд ба гӯшат зардии рангам.

Хушо, к-он базми болодасту пой лолаи сурӣ,
Фишондан гоҳ-гоҳ бар оташи дил оби ангурӣ,
Гар афгандам қазо аз кӯи васлат он қадар дурӣ,
Ғамат шуд мӯънисии ҷони ҳазин шабҳои маҳчурӣ,
Чӣ ғам, гардун рабуд ар домани васли ту аз
чангам?

¹ Биҳил — тарк кардашуда.

Биё, эй ҷон, ки ҷон бар лаб расид аз баҳри
ташрифат,
Саропо гаштаам шавқу умед аз баҳри ташрифат,
Ба чашми хунфишон бурдам навид аз баҳри
ташрифат,
Мусаффо манзаре кардам сафед аз баҳри ташрифат,
Биё биншин ба чашмам, гар малулӣ аз дили тангам.

Ало эй қомати сарват ниҳоли дидапарвардам,
Ба уммеди қадамбӯсат дилу ҷон бар лаб овардам,
Ба мижгон рӯфта фарши интизори тоза густардам,
Сафед аз баҳри ташрифат мусаффо манзаре кардам,
Биё биншин ба чашмам гар малулӣ аз дили тангам.

Давидам ҳар тараф чун бод дар кӯи ҳавас умре,
Шудам нолон раҳи беҳосилӣ паймуда бас умре,
Мабодо ҳарзагарди яъс чун ман ҳеҷ кас умре,
Зи бас бематлабӣ з-ин гуна афгон чун ҷарас умре,
Нашуд равшан, чӣ мегӯям, надонам дар чӣ
оҳангам?

Таҳайюрҳосилам сӯи ғаму шодам гузоре не,
Кафи омоли суру мотамамро ихтиёре не,
Бинои меҳнату асли нишотамро мадоре не,
Сурурамро саботе не, ҳамумамро ¹ қароре не,
Ба вазъам этиборе не, магар кайфияти бангам.

На роҳи каъба паймудам, на сӯи дайр по судам,
На ёди куфру имонам, на шавқи мутрибу удам,
Зи ҳайронӣ ба худ ҷон костам, ғам бар дил афзудам,

¹ *Ҳамум* — ғам, кулфат.

Надонам бедимоғиро чӣ тасхир аст дар будам,
Нафур аз далқу¹ тасбеҳам, малул аз барбату
чангам.

Чӣ ҷӯй роҳи расми имтиёз аз даҳри беқонун,
Ки ин ҷо ҳамтарозу меравад қадри саму² афъюн,
Аз ин ҳангома Ҳайрат беҳ бувад к-орам қадам берун,
Зи ҷурми нокасиҳо вораҳам, шояд кунад гардун —
Ба мизони хирад қадри маро бо зарра посангам³.

¹ *Нафур* — нафратдошта; *далқ*-либоси пашминаи дар-
вешон.

² *Сам* — заҳр.

³ *Посанг* — санге, ки барои баробарии паллаҳои тарозу
ба як тарафи он мемонанд.

МУХАММАС БАР ҒАЗАЛИ ГАВҲАРИ*

Гайратфизои сарв қади баркамоли ту,
Рашковари гул аст ду русхори оли¹ ту,
Касро нишон надода шабеҳу мисоли ту,
Савганд меҳӯрад маҳи нав бар ҳилоли ту,
Хуршед нури чашм нависад ҷамоли ту.

Лола ба бандагии рухат медиҳад мисол,
Сарв аст чокари қадат аз ғайри эҳтимол,
Нисбат агарчи байни ҳаёл аст бас маҳол,
Як умр машқ кард фалак бар сари ҳилол,
То баркашид нақшаи тоқи ҳилоли ту.

Эй кинахӯй, эй ба ҷафо шӯҳраи замон,
З-ошӯби хатту холи сиёҳи ту ал-амон,
Ҷоне кунун зи ҷаври ту бурдан наметавон,
Дорад рухат ба даст хати қатли ошиқон,
Мӯҳре зи нофа карда бар он хатту холи ту.

¹ Ол — сурх.

Мебуд агар ҷамоли ту зеби дӯкони Миср,
Юсуф ба арзи байъ шудӣ ройгони Миср ¹,
Эй аз лаби ту қанд равад армуғони Миср,
Ҷои турунҷ даст буридӣ занони Миср,
Медид агар шамоили Юсуфмисоли ту.

Ҷоно, ҷӣ мушкфом бути сабзҷурдай,
Ҷуз ёди худ зи лавҳи хаёлам сутурдай, ²
Донам, ки ноҳаросию аз бас багурдай,
Аз кунҷи сина нақди диламро ту бурдай,
Ҷ-ин хона кас наёмада ғайр аз хаёли ту.

Ҳайрат агарчи табъ зи даъвӣ маро барист,
З-ин ҳарф пеши аҳли сухан арзи доварист,
Не, не, миёна тафриқа аз авҷ то сарист ³,
Назми ғазал чу силки гӯҳар хатми Гавҳарист,
Хубӣ чунончи хатм шуда бар ҷамоли ту.

¹ *Байъ* — харид; *ройгон* — муфт, бепул.

² *Сутурдан* — канда партофтан.

³ *Доварӣ* — додхоҳӣ, шикоят; *тафриқа* — фарқ; *сарӣ* — баландии фазо.

МУХАММАС БАР ҒАЗАЛИ ИСМАТИ БУХОРОЙ*

Ёд бод он дам чӣ неку рӯзгоре доштам,
Бар дили худ меҳри ёри гульузоре доштам,
Ҳар даме дар маҳфили ишрат гузоре доштам,
Хуррам он рӯзе ки дар сар фикри ёре доштам,
Дида бар роҳи саманди шаҳсаворе доштам.

Буд чанде он санам аз лутф бо мо меҳрубон,
Мерасид аз шавқ шодиро кулаҳ бар осмон,
Охир аз бори надомат сохт қаддамро камон,
Гарчи умре зардрӯиҳо кашидам чун хазон,
Шод будам, чун умеди навбаҳоре доштам.

Муддате шуд бо асирон бодаи васлаш насиб,
Шуд бадал бо меҳру лутф он ғамзаву нозу итеб,
Буд роҳат дар инони пайки ишрат дар рикеб.
То ба ӯ будам, наметарсидам аз теғи рақиб,
Бо вучуди гул кучо парвои хоре доштам?

Гарчи паймудам зи васлаш бодаи фарҳат фузун,
Аз ғами ҳаҷраш кунун афтодаам дар хоку хун,
Гар ҳамебинӣ қарини кулфату дур аз сукун,
Эй рақиб, аз ҳоли дурафтодагон шодӣ макун
З-он ки ман ҳам чун ту рӯзе эътиборе доштам.

Буд Ҳайрат нотавон, афтода бар хоки дараш,
Дар сар он фикре, ки бинам боз бори дигараш,
Оқибат бо сад ғаму андӯҳ ҷон рафт аз бараш,
Хок шуд Исмат зи ҳаҷри ёру тан бурд аз дараш
Дар дилаш н-омад, ки вақте хоксоре доштам.

МУХАММАС БАР ҒАЗАЛИ ИСМАТИ БУХОРОЙ

Магар қасди ман он навхат нигори қачкулаҳ дорад? .
Камони абрувон зеҳ қарда пайкони мижа дорад,
Хати фармони хайли нозу истиғно ҳама дорад,
Сихӣ сарви ман аз анбар хате бар гирди маҳ дорад,
Худо пайваста аз чашми рақибонаш ниғаҳ дорад.

Агар шуд ҳола гирди моҳи рухсори туро ҳоил,
Фурӯ бикшоямат аз дил гиреҳ з-ин уқдан мушқил,
Ба гулзори рухат райҳон дамидан ғашт агар моил,
Ту, эй сарв, аз хати мушқин ғуборе мағзарон бар дил,
Ки маҳ чандин фурӯғ аз давлати шоми сияҳ дорад.

Намепурсӣ зи ҳоли хастагон, эй сангдил дилбар,
Магар бо хештан ғаштӣ гирифтори хати анбар,
Набинӣ сӯи ман, эй ҳар нигоҳат фитнаи маҳшар,
Ғизоли наргисат аз хоби мастӣ кай барорад сар
Чунин к-ӯ бар канори лола доим хобғаҳ дорад.

Лабат гар оби ҳайвон аст, агар рӯят гулистон аст,
Гулистони туро оини сунбул ранги райҳон аст,
Хатат дидаст, рӯят дида дил додаст, ҳайрон аст,
Сари зулфат ниғаҳдори дили ҷамъи парешон аст,
Зи ҳиндуй, ки донистӣ, ки чандин дил ниғаҳ дорад.

Ба қатли бегуноҳон масту бебокона барҳезӣ,
Чӣ бераҳмӣ, ки з-оҳи зори мазлумон мапарҳезӣ,
Фидоят ҷони Ҳайрат, гар чунин шӯре барангезӣ,
Шунидам к-аз гуноҳи ишқ хуни халқ мерезӣ,
Биёву хуни Исмат рез, к-ӯ чандин гунаҳ дорад.

МУХАММАС БАР ҒАЗАЛИ ШАРАФ

Пойро чуръати кӯи ту давидан надихам,
Ба қад аз бори ҷафои ту хамидан надихам,
Хун шавад дил зи ғамат, рӯ ба чакидан надихам,
Ғайрат аз чашм барам, рӯи ту дидан надихам,
Гӯшро низ ҳадиси ту шунидан надихам.

Гар сари силсилаи иззу камолам бидиҳанд,
Асли сарриштаи ҷамъияти ҳолам бидиҳанд,
Ин ҷавоб аст, агар он гуна суолам бидиҳанд:
Ҳадыи зулфи ту гар мулки ду олам бидиҳанд,
Яъламуллаҳ¹, ки сари зулфи ту дидан надихам.

Эй ки дар авҷи малоҳат шуда аз Исо фавқ,
Ҳукми нозат шуда бар гардани маҳруён тавқ,
Гарчи мумкин набувад, лек сароям аз завқ,
Гар шабе даст диҳад васли ту аз ғояти шавқ,
То қиёмат нашавад, субҳ дамидан надихам.

¹ Яъламуллаҳ — худо медонад.

Он ки гар як назаре сӯи асирон нигарад,
Аз нигоҳеш ду сад пардаи номус дарад,
Рашк бингар, ки паём арчи ба Ҳайрат шумарад,
Шараф, ар бод вазад, мояи зулфаш бибарад,
Бодро низ ба кӯи ту вазидан надихам.

МУСАДДАС*

Чӣ музтарам, ки зи ғам лаҳзае фароғ надорам,
Набошад ба дил аз гӯшае, ки доғ надорам,
Ба роҳи матлаби айшу хушӣ суроғ надорам,
Ба каф зи даври шароби тараб аёғ надорам,
«Чунон фасурдадимоғам, ки майли боғ надорам,
Ба ҳадди он ки гуле бў кунам, димоғ надорам»,

Ба даҳр он қадар аз вазъи рӯзгор ғаминам,
Ки тири дарду ситамро зи ҳар канор каминам,
Фурӯ гирифта ҳуҷуми алам ясору яминам,
Узори шоҳиди мақсад ба ҳеҷ бор набинам,
Агар ба рӯзи парешониям назору ҳазинам
В-агар шаби ғами ҳичрониам чароғ надорам.

Маро, ки соғари айш аз кафи мурод нагун шуд,
Вале ба маҳфил минои дил ба гардиши хун шуд (?)*
Зи ғусса рӯз ба рӯзам чу барфузуд, фузун шуд,
Набуд агарчи дили зор хун, тамом кунун шуд,
Ҳавову шавқи сару дил ба хок рафту бурун шуд,
Кунун сареву ҳавоеву дилеву доғ надорам.

Чӣ мекунӣ ба ҳавас ҷустӯҷую пурсиши ҳолам,
Чӣ меравӣ раҳи дарди сари ҷавобу суолам?
Чунон гудохтаҳол аз фалак ба наҳсу ваболам,
Тане зи ғусса назорам, қаде зи дард ҳилолам,
Димоғ сӯхт ба ҳаҷрам, дил об шуд зи малолам,
Аз он ба саъи нишоте дилу димоғ надорам.

Ба зулми чархи ҷафочӯ зи ҷаври даври ситамгар,
Ба ранҷу дард чу Ҳайрат шикастаҳоламу музтар,
Дилам зи ҳодиса дар қайди кулфат аст мукаддар,
Ғамам чу қофия дар банди меҳнат аст мукаррар,
Зи бахти тира чу мурғе шикастаболаму бепар,
Ки ошъёни талаб ҷуз ба парри зоғ надорам.

РУБОИЁТ

РУБОЙ ДАР ТАЪРИХИ ВАФОТИ ҚОҲИ КАРОМАТИ ДИЛКАШ *

Фаръёд, ки бигзид тариқи дурӣ
Аз даҳр он шахси фозили машҳуре,
Соли таърихи фавташ ин номи накӯст,
Қоҳи Кароматулло танбӯри.

Эй толеам аз талъати рӯят фирӯз!*

Ҳар рӯзи ман аз баҳри висолат наврӯз.
Бо ёди ту овони ман овони шабоб,
Бе рӯи ту айёми ман айёми аҷуз.

Ҷуз шамъ насӯхт кас ба ҳоли зорам,
Ҷуз соя касе ба рӯз набвад ёрам,
Он ҳам дилгир аз оҳи оташборам,
Ин низ гурезад ба шабони торам.

Эй шамъ, ки чун дили ман афрӯхтай,
Ин гирья зи чашми тарам омӯхтай,
Аз чун ту рафиқ дуриям ҳеҷ мабод,
Бисёр ба танҳои ман сӯхтай.

Бемехрии дилбар аст, ё гардиши гар — *
Дуни фалак аст, ё маро толеъ бар —
Гардида чӣ чора созам? Ин лаҳза ки сар —
Гардон шудам, эй рафиқ, ҳолам бингар.

Эй аз ту афоили талаб хабн шуда,*
Савдои дилу дин ба ғамат ғабн¹ шуда,
Мурдам зи табассум, маро зинда намоӣ
Эй ноиби эъҷози Масеҳ, айн² шуда?

Мо бахти хешу толеъи хеш озмудаем,
Бе яъси матлабе ба замоне набудаем.
Гоҳе набудаем, ки аз ғам нақостем,
То будаем ғам ба сари ғам фузудаем.

Фаръёду фиғони ман зи дасти писарат,*
Вожуниям аз қадди фарастӣ писарат,
Эй шаҳна, ба манъи мо зи май кӯшӣ чанд?
Нокарда назар ба чашми масти писарат.

Эй, рафта тариқаи ҷафокории халқ,*
Парҳез накарда ҳеҷ аз зории халқ,
Эй пирзада, то кай аз қаҳр занӣ,
Ҳамчун ақраб неши ситамгории халқ.

Эй он ки ба дарди дили ман дармонӣ,*
Васлат ҳамаро расидаву дар мо не,
Дар базми рақиб агар қадам дармонӣ,
Чун ман биравам бурун аз дар монӣ.

¹ Ғабн — дар хариду фурӯхт зиён дидан.

² Айн — куҷо.

Офат нарасад ба дегу оташдонат,
Таҳсин ба нони кӯҳнаи тафтонат,
З-ин ош ду қошуқе агар нӯш кунӣ,
Маҳкам гардад гуҷум бағрин имонат.

Оҳ аз дили бедодписандаш, ки гузашт,
Фаръёд зи тезии самандаш, ки гузашт,
Эй вой, ман аз пасти толеъ, назаре
Нокарда ба қомати баландаш, ки гузашт.

Он шӯҳ маро дӯш ниҳон менигарист,
Ағъёр ба ҳайрат ҳама з-ин ҳол, ки чист?
У кард нигоҳеву маро ханда гирифт,
Саг донаду кӯҳнадӯз дар анбон чист?

Гуфтем чу будем ба ҳам бар гулшан,
Бо симбарони ғайрати сарви чаман.
Даъвии сиҳиқадӣ ба шамшод агар аст,
Маҳбуби ман аз миёна бархост, ки: ман.

ТАРКИББАНД *

Рафт аз ғами ишқат, эй паризод,
Дину дилу сабру ҳуш барбод.
Сарви қаду орази накӯят,
Рашки маҳи анвар асту шамшод.
Эй моҳи руҳи ту моҳи дилҷӯй
В-эй сарви қади ту сарви озод.
Лайлӣ ба вафои туст Маҷнун,
Ширин ба ҳавои туст Фарҳод.
Ту аз мани мустаманд ғофил,
Ман аз ғами ту ба нолаву дод.
Ҷаври ту хароб карда ҳолам
Эй шахрошӯби хонаобод.
Эй кинашиор, чанд сози —
Оину бинои ҷавр бунъёд?
Набвад сари мӯи ону инам,
Гар зулм ҳамакунию бедод.

Зулм он чӣ бувад, ба ҷони ман кун,
Дар пайкари нотавони ман кун.

Рухсораву зулфат, эй шакарлаб,
Мохест хучаста дар дили шаб.
Сунбул з-он мӯ фитода дар тоб,
Насрин з-он рӯ расида дар таб.
Эй сарвқади баландахтар,
Эй мохрухи саидкавкаб.
Лаъли шакарин ба ханда бикшой,
Эй шахрошӯби шаккаринлаб.
Тартиби ҷафот шуд муваффақ,
Асбоби тағофулат мураттаб.
Ҷоно, дорам зи фурқати ту
Ҳар шаб то рӯз, рӯз то шаб:
Аз ҳаҷри ту то ба шом фаръёд,
Аз дарди ту то ба рӯз «ёраб!»
Нози ту хуш аст, агарчи дорад
Дар нори ҷафо маро муаззаб¹.

Гар бар сари чашми ман нишинӣ,
Нозат бикашам, ки нозанинӣ.

Ранчуру ситамкашу ҳазинам,
Раҳм ор, ки рафт сабру динам.
Савганди ғамат, ки ҷуз ту бошад,
Фикре паи кори ону инам.
Аз қадди баланду рӯи дилбанд,
Эй ғайрати сарву ёсаминам.
Лозим бувад аз ту, эй нигори
Бар симию қад санавбаринам.
То дар барат аз гули узорат
Бар чинаму бинаму нишинам.

¹ Нор — оташ; муаззаб — азоб додашуда.

Чандест, ки сар дар остонам,
Ахдест, ки ҷон дар остинам.
Аз ҳаҷри ту хаста ман ҳамонам,
Дар ишқи ту зор ман ҳаминам.
Набвад чу ту офарин ба нозат,
Эй дилбари ноз-офаринам.

Вақт аст, ки аз тариқи ёрӣ
Дар кулбаи мо қадам гузорӣ.

Рӯи ту гулу лаби ту қанд аст,
Гулқанд илоҷи дардманд аст.
Сарви чаман он ҷӣ сар фарозад,
Шамшоди қадат аз ӯ баланд аст.
Аз турраи зулфи анбаринат
Дар гардани ҷони мо каманд аст.
Лаъли лабат, эй ки бо рақибон,
Ширинсухан асту нӯшханд аст.
То кай ба ман ин ҷафову бедод,
Ин заҳри итоб то ба чанд аст.
Ҷоно, дили зори беқарорам
Дар ҳалқаи гесӯи ту банд аст.
Аз қайди ғаму ҷафо кун озод,
Бечора асиру мустаманд аст.
Нози ту маро писанди ҷон аст,
Ҷаври ту маро ба ҷон писанд аст.

Бодо маи ишратат ба соғар,
Васли ту ба хастагон муяссар.

Рӯю мӯи ту, эй суманранг,
Ҳаст оинаи муқобили занг.
Санг аст дилат, вале барат сим,
Сим аст барат, вале дилат санг.

Эй симбари тағофулэҷод,
Эй сангдили тазаллумоҳанг.
Лутфе бинамо маро ба ҳар ҳол,
Пурс аз рухи зарди ман ба ҳар ранг.
Ту симбару маро рухи зар,
Ту сангдилу маро дили танг.
Чашми сияҳи ту моили сулҳ
Тарзи ниғаҳи ту роғиби ҷанг.
Ошӯби нигоҳи чашми мастат,
Бурд аз дили ман қарору фарҳанг.

Н-орад ба забон ҷуз ин ду мисраъ,
Ҳайрат зада домани фиғон ҷанг...

ҲАҶВИЁТ ВА МУТОИБОТ

Соз кун, соқӣ, биё он пешаи маъруфро,*
Яъне овар румкаву винои Қассобуфро.
Пева зовут-зовуту хониски яшшиқ-яшшиқ аст,
Соз гашт асбоби ин базми тарабмавсуфро.
Дар чунин маҷлис, ки хум-хум певаю вино гузашт,
Рав, хабар деҳ аз калисо роҳиби ишқуфро.
Дар чунин маҳфил, ки соқӣ мебарад даръё ба кор,
Аз маҳалла бо Шалихо гӯй Абромуфро.
Бохабар шав, то насозад ҷоми сабзобат камӣ,
Мӯттии пирзодаро гӯ, оварад Чопуфро.
Дил зи ғам озод, Мирзо Мири таръёкӣ кучост,
Чанд дурӣ, ёраб, аз ин зарф он мазруфро?¹
Бо чилими банг агар Махдумча ҳам ояд, хуш аст,
Мекунад машғули кайф ин хотири машғуфро².
Хез, эй Яҳъёи мисгар, ҷои гиру дор нест,
Ҷомаро каш, як тараф мон сози уффу туфро.

¹ *Мазруф* — чизе ки дар зарф аст.

² *Машғуф* — ошуфта.

Нолаи Қорӣ фалакпеч аст, Тоҳирҷон кучо,*
То диҳад ороиш ин базми ба ғам маълуфро.
Дӯш кори майпарастон он қадар боло гирифт,
Софии май кард сӯфӣ тайласони суфро¹.

* * *

Шукрӣ* — он шоири моир, ки ба девони камол
Мисраъи тозаи барҷаста чу ӯ кам гузарад.
Дар саҳофӣ² паи шерозаи аҷзобандӣ,
Нест ҷояш ба шикофе, ки аз ӯ дам гузарад.
Риштааш нозуку бориқтар аз тӯли амал,
Сӯзани ӯ зи куни сӯзани Марьям гузарад.
Бигсилад риштаи шерозаи аҷзои сухан,
Нашавад гуфта гар имрӯз, зи олам гузарад.
Г... ба лунҷӣ вай, аз ин ҳарф маро боке нест,
З-он ки дар мӯҳр³ набиштаст, ки ин ҳам гузарад.

¹ *Маълуф* — омехта; *тайласон* — як навъ ридо, ки хатиб-ҳо бар дӯши худ меовехтанд.

² *Саҳофӣ* — саҳифаҳо; *аҷзо* — ҷузъҳо.

³ *Мӯҳр* — нақшҳои рӯи муқова дар назар дошта шудааст.

Кай равам сарфаҳми атвори чу ту симинбаре,*
Кас надорад ёд монанди ту инчиқ дилбаре.
Дар хаёлам инки гоҳе рафтуюе мекунӣ,
Камбағал гуфта суроғу ошноӣ мекунӣ.
Эҳҳа ин вақтоба мебинам, ки мизробат баланд,
Дӯғи пешопешакиҳо мезанӣ — тобат баланд.
Ин ча шин гуфтанба мекебӣ зи ман — инту чиба
Як даҳан бо ман намеғӯӣ сухан — инту чиба.
Ҳар чӣ гуфтам, рост — бовар соз аз ин тӯғригӣ,
Дилпурӣ бо ман надорӣ аз кадомин тӯғригӣ.
Ман да ту монданба на тайёр, на олуфтаам,
Ростанчин ман туя холис бародар гуфтаам.
Ман на онам пеши ҳар кас 3-ин сухан шавқун
занам,
Ё ки аз ҳар тӯғрӣ бурдаш не агар ғингӣ кунам.
Гап задистодем да тую ман да чӣ фикру хаёл,
Ту да ман аз ким-куҷонгӣ моҷаро хонӣ титол.
Гоҳ гапхот аз тариқи сулҳу гоҳ аз рӯи ҷанг,
Гашт майнем хум барин ҳубдур мана кардӣ гаранг.

Гар надорӣ майли ёру чӯрагӣ кардан да ман,
Ҳар чӣ кун, лекин салом алеката аз ман накан.
Ман намеғӯм ин, ки бо Ҳайрат давомат бош ука,
Го читуй, камбағал гӯй, саломат бош ука.

ДАР ҲАҚВИ МИР-ҲИКМАТ ВА МИР-
МУҲИДДИН НОМ САРРОФОН *

Соқие, аҳди ситам дар даври чоми май шикан,
Соғари аҳди сари Ковусу номи Кай шикан.
Ин баҳори хуррамист, оҳанги фасли дай шикан,
Номи базми рафтагонро аз садои най шикан,

Турфа бишкан-бишкане имрӯз дар ҳар барзан¹ аст,
Аз кулаҳ тарфе ту ҳам бишкан, ки бишкан-бишкан
аст.

Он ки ҳасту нести гетиро намонад барқарор,
Рӯи иқбол аз ямину пушти идбор аз ясор,
Гар ту маҷбурӣ ба-дин маънӣ в-арат ҳаст ихтиёр,
Соқие, бешам ба як соғар магардон интизор,

Нашканад махмуриам, гар бода мино нашканад,
Кай хуморам бишканад, то чому саҳбо нашканад.

¹ Барзан — кӯча.

Соқие, май деҳ, ки ҳоло қиссае дорам ба ёд,
Аз шикасти даҳр мегӯям, гарат ҳаст инқиед,
Он ки хондӣ хонаи маҳкам маҳалли эътимод,
Гашт ҳечу пуч, тору пудашонро бурд бод,

То зи мастӣ Мир-Ҳикмат соғари заррин шикаст,
Рафт қоми эътибори Мир-Мӯҳйиддин шикаст.

Даҳрро бину шикасти кору ному нанги ӯ,
Мир-Қамолу Мир-Музаффар — доди ину ҷанги ӯ,
Аз шуниди ин хабар бар рӯ шикаста ранги ӯ,
Мекунад дуд аз дилаш ҷавлон чу дуди банги ӯ,

Мир-Усмон лозим аст аз ин хабар рангаш парид,
Мир-Ато ҳайрон шуду кайфияти бангаш парид.

Гар хабар пурсӣ зи аҳволи дили Мирзо Шароф,
Марқади ҷону дилашро хайли ғам дорад тавоф,
Менишинад баъд аз ин дар кунҷи меҳнат эътикоф¹,
Ҳар чӣ миллион дошт, рафту ҳар чӣ лаг-лаг дошт —
соф,

Кӯҳи қофи ғам ба фарқи сар аз ин савдо шикаст,
Байзаи ҳирсаш таҳи болу пари анқо шикаст.

Дид чун Мирзо Ҳабиб ин вартаи ҳавли махуф,
Хешро берун кашид аз зайли ин ҳайрон сунуф²
Бин, ки моҳи осмон зиракии (?) Мирзо Рауф,
Чун фитода дар маҳоқу чун расида дар хусуф³,

¹ Эътикоф — гӯшанишинӣ дар масҷид.

² Махуф — хавфнок; сунуф — гурӯҳи одамон.

³ Маҳоқ — костани моҳ пас аз шаби понздаҳӯм; хусуф — гирифтани моҳ.

Ин замон аз ҳирсу оз афтода анбони ғам аст,
Рӯз то шаб маслиҳатпирои кампони¹ ғам аст.

Холмуродбой аз паи танзил дода чанд лаг,
Аз Ҳарокӯли алам пошад ба захми худ намак,
Қас намедонад кучо рафт ону чун шуд бедарак?
Даргирифта осмон мебину дардоди фалак.

Ҷой дорад, гар аз ин ғам наъраҳо чун гав занад,
Тилгрофи ғам ба ҳасратхонаи Маскав занад.

Тири худдонӣ наёяд рост шасти даҳрро,
Мушкил аст, оре, дар ин раҳ пойбасти даҳрро,
Ҳушёрӣ оварад ин қисса масти даҳрро,
Ҷашми ибрат мекушо, мебин шикасти даҳрро.

Эй бародар, дар бисотат ҳаст агар аз симу зар,
Аз паи танзил пеши Мир-Мӯҳиддин мабар.

Ҳар кучо бинӣ ба рӯзу шаб чӣ аз пиру ҷавон,
Мекушояд з-ин сабақ тӯмори эълону баён,
Он яке гӯяд шикаст ибни фалон, ибни фалон,
Он дигар гирад сари ангушти ҳайрат дар даҳон.

Ин хабарро мардumi рӯи замин хоҳад шунид,
Яъне аз як ҷуръати «Ҳабл-ул-матин»* хоҳад шунид.

¹ Кампони — калимаи русии кампания — маҷлиси нишаст.

**БОЗ ДАР ҲАҚВИ САРРАФОНИ МАЗКУР
БА РАВИЯИ ҲОҶА АҲМАД ЯСАВИ ***

Мир-Ҳикмат дер: «Арз айлаин, эй ёронлар,
Бул дунёда ҳаводислар курдум мано.
Қулоғ солинг бул арзима, азиз қонлар,
Кимни кӯруб, қаерларда юрдум мано.

Асли ўзум асбҷаллобни ўғлони ман,
Улуғ-улуғ асбҷаллобларни тониман.
Бул фирқани бир тираси, бир сони ман,
Ҳаво бирлон ҳавас сори учтум мано.

Сарроф бўлуб бул фирқада ора кирдим,
Ҳар кимсадан танзилий пул олабердим,
Неча кунлар бул пешада даврон сурдим,
Бул ҷаҳонда ўзум ман деб юрдум мано.

Минг етти юз хидматгорим қолиб ҳар ён,
Пахта учун Метан кетиб, Каттақўрғон,
Фикр этмайин ҳар ерларда уруб ҷавлон,
Каркӣ, Чорҷӯй терисини олдим мано.

Муҳиддинни шарик этдим — якка қолдим,
Мусулмону русияда ўзим солдим,
Уттуз ёшда Маскав бориб нишон олдим,
Банкний кампанига¹ шарик ўлдум мано.

Дема Шарофбой тангаси етган эмиш,
Ерни таҳи бирлан Морй кетган эмиш,
Харид учун савдо ўзи битган эмиш,
Бул савдога ҳайрон булиб қолдим мано.

Мирзо Рауф тобшурубон бору будин,
Неча кунлар танзил ила олиб судин,
Ҳасрат ўти бирлан ёниб, чиқиб дудин,
Хомтамаъни аҳволини кўрдим мано.

Қирқ ёшимда овозамдин ҷаҳон тўлдӣ,
Ғурур ила айшим кўриб фалак кулдӣ,
Ҳоло билман на эрдию нелар бўлдӣ,
Ҳубоб эрдим бу даръёда синдим мано.

Ҳикмат билан Мир Муҳиддин синган эмиш,
Бул моҷаро билан ҷаҳон тўлган эмиш,
Бою бечорадан оқча олган эмиш,
Шул ғавғони кўр дедилар, кўрмайин-му?

Мир Ҳикмат дер: «Ҷаҳон ёзу қишларимни,
Ҳеҷ билмадим ошўб ила ишларимни,
Ҳасрат тоши била эмди тишларимни —
Эй ёронлар, «син» дедилар, синмайин-му?»

Муҳиддин дер арақ ичиб мирзосига,
Мастонаваш ҳеҷ келмайин парвосига:

¹ *Банкний кампани* — калимаи русии банковская компания — шарокати банк.

«Арақ билан, пева, вино баҳосига
Чорбоғингни сот дедилар, сотмайин-му?»

Сайид Усмон Мир Атони қўлин олиб,
Бул дунёни ишратларин орқа солиб,
Чондан ўтуб пасхамларда айтур чекиб,
Мир Камолни «ур» дедилар, урмайин-му?

Холмуродни қўйгин дили пурдардини,
Саҳарларда афғону оҳи сардини,
Зар ҳасрати билон рухсори зардини,
«Кўр» дедилар, эй ёронлар, кўрмайин-му?

Танзил учун Сайид Аҳмад бериб зарни,
Ҳасрат садосига қўйиб гўши карни,
Нола қилур бирни қўйуб, олиб бирни,
Бул қайғуда «ўл» дедилар ўлмайин-му?

ШЕЪРҲОИ НОТАМОМ БАЙТҲОИ ПАРОКАНДА

АЗ ҚАСИДАИ БАҲОРИЯ *

Мутриб, биё берун кун аз сози мухолиф зеру бам,
Иди араб к-омад мувофиқ чун ба наврӯзи аҷам.
Оҳанги ишрат соз кун, наврӯзи турк оғоз кун,
Дар пардаи шаҳноз кун афсонаи Ковусу Ҷам.
Шуд тоза аз бурҷи тараб соли аҷам моҳи араб,
З-он шуд араб дур аз тааб, з-ин шуд аҷам дур аз
надам.

Аз омади ин хотири аъҷом гашта мубтаҳиҷ,
Аз нисбати он суддаи аъроб буда мӯхтарам.
Аз диди он манзур шуд Батҳою Ясрибро фараҳ ¹,
Аз омади ин дур шуд Қуму Сифоҳонро алам.
Шӯхе ба бар, ҷоме ба каф, идеву ҳалқе ҳар тараф,
Эй дил ба оини салаф, ҳоло ки фурсат муғтанам.

¹ *Наврӯзи аҷам*, *наврӯзи турк*, *шаҳноз-номҳои оҳангҳои халқӣ* ва «*Шашмақом*»; *тааб* — дарду ранҷ, *надам*-пушаймонӣ; *аъҷом* — ҷамъи аҷам; *мубтаҳиҷ* — хурсанд; *судда* — остонаи боргах; *Батҳо* — водие, ки дар он ҷо шаҳри Макка ҷойгир аст. *Ясриб* — номи шаҳри Мадина.

Бояд набидӣ ҷомро пур кардан аз тамри араб,
Бояд ба мино рехтан то гардан аз хамри аҷам¹.
Бо шӯхрухсоре чу маҳ мастона сӯи идғаҳ,
З-он пас гузорида ба раҳ дар сайри наврӯзӣ қадам,
Ҳ-он ҷо фароҳам шуд кунун сози тараб аз ҳар
фунун:
Ною рубобу арғунун, олоту асбобу нағам.

* * *

Чу майли бода касе бе нигори сода кунад,
Чӣ содагӣ, ки абас умр сарфи бода кунад.
Бувад, ба пурсишам он гульзур бархезад,
Назар ба ҳоли мани аз назарфитода кунад.
Агар зи шаккари лаъли лаби ту кам кардем
Ба як-ду бўса, махӯр ғам — худо зиёда кунад.
Ҳалоли чашми ту шуд хуни ман ба саъи рақиб,
Қабули туст чӣ фикр он ҳаромзода кунад?!

* * *

Ишвапирое, ки саргарми ҳавои ӯ шудам,
Шӯҳраи олам ба расвой барои ӯ шудам.
Доғ шав аз ҳасрат, эй гардун, ки аз бахти баланд,
Ошнои ошнои ошнои ӯ шудам.

¹ *Салаф* — гузаштагон; *муртанам* — ғанимат; набид — май; *тамр* — хурмои хушк; *хамр* — май.

* * *

Буте, ки орази ўро зи моҳу хур нанг аст,
Қадаш ба гулшани хубӣ ба сарв дар ҷанг аст.
Шукуфта ў ба Бухорост дар бари ағъёр,
Маро чу ғунча ба Қаршӣ дил аз ғамаш танг аст.
Маро масофати Қаршӣ зи васли шаҳри Бухор,
Чунонки гӯй ҳаждаҳ ҳазор фарсанг аст.

* * *

Лутф агар ҳоло муяссар нест, дашноме фирист,
Гар вафои пухта набвад, ваъдаи хоме фирист.
Маҷлиси мо, соқӣё, холист аз саҳбон шавқ,
Худ биё, ё зуд камтар бодаи ҷоме фирист.

* * *

Ваҳ чӣ будӣ, гар суруре бар дили мо мерасид,
Яъне он махро қадам дар манзили мо мерасид.
Кай саре боло кашидӣ нахли оҳи мо зи дил,
Гар худ он сарви сикӣ дар маҳфили мо мерасид.
Мефитад оташ ба ҷон аз ёди айёми висол,
Кош насъёне ¹ ба фаръёди дили мо мерасид.
Кист оғозад ба осонӣ раҳи уммеди мо,
То аз ӯ анҷоми кори мушкили мо мерасид.

* * *

Кай бувад, ёраб, ки дар хайли сагонаш ҷо кунам,
Кай бувад, ёраб, ки дар он остон маъво кунам.
Кай бувад, ёраб, ки пеши маҳрамонаш зор-зор
Гирьяму рози дили маҳзуни худ ифшо кунам.
Чун ба лутф ояд берам, бе парда оям дар сухан,
Парда як боре зи рӯи кори худ боло кунам.

¹ Насъён — фаромӯшхотир.

Рафт то ғунчаи лаъли ту ба шаккарханда,
Ояд аз дидани гулғунчаи аҳмар ханда.
Қади шамшоди туро буда ба сарв истехзо,
Лаби ширини туро рафта ба шаккар ханда.

* * *

Абрӯш менамояд аз рӯи ҳамчу моҳ
Ҳамчун ғилоли якшаба дар суръати нигоҳ.
Майгун лабе чӣ дилкашу, гулгун рухе латиф,
Ин гуна-гуна тарҳ кӣ дидаст, оҳ, оҳ?! (1)
Қадди маро хамидаи бори фироқ кард
Абрӯш он, ки бо маҳи нав орад иштибоҳ!

* * *

Гуфтам ар бинамт, аз ранҷи фироқ орам суолат,
Чун ту ой, меравад ҳарфи ман аз шукри висолат.
Ранги дигар дидам имрӯзат, ҳаёпиро, нигоро,
Ё ки дод аз шӯхшангӣ наргиси мастинфиолат.
Гарчи наздик аст, з-офоташ бубиниам қаде ҳам,
Дур бод офоти даҳр аз сарви қадди баркамолат.

Доштам дирӯз бар сар ҳуш — ёри ман гирифт,*
Турфа нофаҳмонда ёри ҳушъери ман гирифт.
Ин замон бе обу дон афтода дил чун мурғи зор,
То самуми ҳаҷр оби марғзори ман гирифт.
Доштам нақди тавон дар ҷайби аслу фаръи ёр,
Шӯхи айёр он бути комилиёри ман гирифт.

* * *

Луқмае, к-омада бар лаб чу давои таръёк,
Ба гулӯ сих зану назри рафиқон мекун.

* * *

Наравад хасми ту чун соати доӣ пасу пеш,
Бод бадхоҳи ту чун лампаи Ҳоҷӣ вайрон.

* * *

Мебарад пайваста ҳушам абруи пайвасти ӯ,
Доғи холи дасти ӯ гаштам, ки дод аз дасти ӯ.

* * *

Эй ки пурсӣ чун зи аҳволат намегӯӣ сухан,
Ҳолате дорам, чӣ гӯям дод аз дасти рақиб.

* * *

Н-афтода ба кӯза равғане дар саратон¹,
Дар кӯзаи равған саратон афтодаст.

* * *

Овард қосид аз ту маро муждаи вусул,
Шуд як ба як ба реши дил ин марҳами расул.

* * *

Ҷуз мадоро ба рақибони ту, эй исодам —
Чӣ кунад Ҳайрати маҳзун — хар кӯр, оғил танг.

* * *

Он ки гирьёнд маро дей ба сухан нокардан,
Сухане гуфтам имрӯзашу хандонидам.

* * *

Худ нашуд теги рақиб аз ту маро манъи суҷуд,
Магар имрӯз ба пешонии ман чизе буд.

* * *

Рақибӣ качназар гуфто, ки қаддаш сарвро
монад,
Шумо, эй ростон, гӯед: мемонад, наемонад?

* * *

Дилро нигоҳи шӯҳи ту, к-аз роҳи дида бурд:
Дуздест хонаро зи раҳи тобадон занад.

¹ Саратон — моҳи гарми тобистон, ки ба июнь-июль рост меояд.

* * *

Зи ишваҳои нигоҳишу ҷилваҳои қадиш,
Бирафт ҷону дил, эй ҷӯраҷон! ба гӯри дадеш.

* * *

Ёрро ваъдаи васл аст ба шаб, баҳри худо,
Ҷонам омад ба лаб, эй ҳамнафасон, соат чанд?

* * *

Нахли умеди мо зи таҳи раста рустааст,
Моро аз ин гиёҳи заиф ин гумон набуд.

* * *

Шишаи номуси риндон мӯҳтасиб бишкаст, дардо,
Духтари раз чун парӣ аз дидаи мардум ниҳон шуд.

* * *

Буданатро бари ағъёр имшаб
Мо надонем, худо медонад.

* * *

Уқдаи мушкили ин масъалаи ло юнҳал^{*1}
Ба сарангушти нигоҳи ту кушояд, шояд.

* * *

Моро камоли фазли ту осудаҳол кард,
Туғрои номаву хати мо арзи матлаб аст.

* * *

Бандаи оинаам, к-аз ғубори ғам зидуд,
Дид он гул рӯи худрову қарини Ҳайрат аст.*

¹ Ло юнҳал — ҳалнашаванда.

* * *

Марав дар хонаи қозӣ, ки ҳаргиз,
Ба ҷуз савганд чизи хӯрданӣ нест.

* * *

Ончунон дар нангам аз худ, гар маро пурсӣ, ба пеш,
К-ду гом истода онсӯтар ишорат мекунам.

* * *

Равад аз барам ба дур диҳад ин таронаи шӯр
Ба лабони шакарин: мана гиру қанд хӯр.

* * *

Тири ҷуръат, ки раҳо буд, зи шасти сипарам,
Ин камонро зи вағон то ба вағон зеҳ кардам.

* * *

Рӯй дар масҷид, раҳи майхонаро тай мекунам,
Сабҳа дар дасту шумори соғари май мекунам.

МАСНАВИИ «САЁҲАТИ ФАРҶОНА» *

Зи ҳиҷрат ба соле, ки дар рӯзгор,
Сесад буду як ҳаждаҳу як ҳазор,
Ба рӯзе магар робеъи ҳафта буд,
Се ҳафт аз рабеъи дувум рафта буд.
Маро фикрат аз некиву бад гузашт,
Парешонии хотир аз ҳад гузашт.
Дили зор чун мурғе андар қафас,
Шуд ин ҳол мунҷар ба зиқ-ун-нафас¹.
Сарам майли улфат ба савдо гирифт,
Чӣ савдо, ки якбора боло гирифт.
Сари соати ҳашти мазкур рӯз,
Ба дил кард азми саёҳат бурӯз.
Ки будем асҳоби савдо се кас,
Чаҳорӯм ба мо роҳбар буду бас.
Шудем аз Бухоро бад-ин сон бурун,
Ки Когон расидем бо фойтун.
Таваққуф ба вакзол шуд як замон,
Зи Мурғак ба парвоз омад вагон.

¹ *Зиқ-ун-нафас* — зиқи нафас.

Нишастем бе ғусса аз ҳеҷ сӯй,
Ба се белат аз хонаи ифтарӯй¹.
Ба ногаҳ ба роҳ андар омад вагон,
Бурун шуд зи Қогон чу тир аз камон.
Чунон дар раҳ афтод дар частухез
Намудор шуд дар ҷаҳон растхез.
Ту гуфтӣ бад-он оташ аз як шарор
Магар сӯхт саҳрои Куюк-мазор.
Агар чун шарар буд, агар ҳамчу дуд,
Бад-ин ҷо замоне таваққуф намуд.
Чу гардидам аз оташи дил ҳарик,
Ҳамегуфтам ин ҳолро бо рафиқ.
«Рафиқо, фузун гашт ранги хумор,
Зи истанса як чой дам карда ор,
Ки занги севӯм дар миён меравад,
Агар сӯст монӣ, вагон меравад».
Ғараз аз хумор оташи мо нишонд,
Яке чой дам карда оварду монд.
Аз он ҷо, чу занги савӯм шуд аён,
Ба чунбиш даромад, равон шуд вагон.
Тамошокунон дашту сахройро,
Гирифтем дар пеши худ чойро.
Ҳанӯз аввали ҷақ-ҷақу ҳарф буд,
Ки он чои дамкарда дар зарф буд,
Қизил-теппа ногаҳ намудор шуд,
Вагон ҳам ба занге хабардор шуд.
Ба бист аз дақоик дар он истгоҳ,
Таваққуф намуду равон шуд ба роҳ.
Ҳамон буд роҳу давидан ҳамон,
Ба ҷӯли Малик орамидан ҳамон.

¹ Ифтарӯй (русӣ-второй) — дуйӯм.

Ду истанса з-ин раҳ сипардан расид,
 Ба як чойник чой хӯрдан расид,
 Аз он фурсат ин ҷо ҳам аз ҳашту ҳафт,
 Ба оини мазкур истоду рафт,
 Агар пурсӣ аз ҳар касе, бо рафиқ
 Нишаста ба ҳар гӯшае ҳар фарик,
 Ҳамин ранг ҷӯшу хурӯшидан аст,
 Ҳамин чақ-чақу чой нӯшидан аст.
 Ҳикоят зи Маскав намояд урус,
 Пирисъён ¹ кунад ёди Техрону Тӯс.
 Зи Арман шавад арманӣ ҳарфзан,
 Яҳудӣ зи Қуддус ронад сухан.
 Намояд ба ҳар рангу ҳар варзише,
 Бухорӣ ба ҳар фирқа омезише.
 Вагон чун ҳар истанса орад диранг,
 Яҳуду мусулмону русу фаранг —
 Яке то Хатирчӣ диҳад роҳ тӯл,
 Яке Каттақӯргон намояд нузул.
 Яке то лаби Сир з-оби Амӯй,
 Яке то Самарқанд аз Чорҷӯй.
 Яке аз Бухоро ба савби ² Хуҷанд,
 Яке аз Самарқанд то Тошканд.
 Мудорову сулҳ аст, ҷангу ситез,
 «Бад-он ҷо нишину аз он ҷо бихез».
 Касе гар аз ин мочаро оғаҳ аст —
 Вагон турфа некӯ тамошоғаҳ аст.
 Ғараз бо дили хурраму ҳоли ҳуш,
 Ба оини матбуъу минволи ҳуш,
 Ҳамоно ки як рӯзу як шаб гузашт,
 Аз ин гуна паймоиши кӯҳу дашт,

¹ *Пирисъён* — эронӣ.

² *Савб* — тараф.

Аз он дашту сахро, аз он кӯҳсор,
 Гирифт аз давидан ба чое қарор.
 Рафиқе, ки мебуд бо мо далел ¹,
 Ҳамегуфт: «Эмди қўйунг қолу қил,
 Вагондин тушунглар ҳало бул замон,
 Шу манзилдур истансаи Марғинон».
 Ғараз дифдон карда поизро,
 Гирифта аз он чораву чизро,
 Сӯи шаҳр рафтем бо завқу баҳр,
 Ба ҷои яке аз бузургони шаҳр.
 Чӣ, яъне бузурге фазоилмаол,
 Яке муршиде — соҳиби ваҷду ҳол,
 Хавониқ аз ӯ ёфта зебу зайн,
 Навофил бад-ӯ гӯиё фарзи айн ².
 Зи боғи умедаш бароварда сар,
 Ду шамшод — яъне ду раъно писар.
 Ки ӯ даҳрро гашта чашму чароғ,
 Ду моҳаш, ки дилҳост з-ӯ доғ-доғ.
 Ҷаҳон монда дар зулмати ғам фуру,
 Зи ду нури чашми ҷаҳонбини ӯ.
 Падар обиду дин аз ӯ бурда зеб,
 Писар кофири шӯхи обидфиреб.
 Падарро гирифтан паи тавба даст,
 Писар пеша — он тавба додан шикаст.
 Ҷаҳоне муриди ҷаноби падар,
 Вале аз раҳи дил назар бар писар.
 Надидам намозе, ки дар кӯи ӯст,
 Агар ҷуз ба меҳроби абруи ӯст.

¹ Далел — ҳамроҳ.

² Фазоилмаол — соҳиби фазлу дониш; соҳиби ваҷду ҳол — ишора ба пайрави тасаввуф будани он кас, хавониқ — хона-қоҳқо, навофил-намозҳои махсус.

Ғараз аз тақозои лайлу наҳор,
Ба-дин мустамадони дур аз диёр.
Иқомат ба-дин ҷо ду рӯз иттифоқ
Фитоду фузун шуд ба Сим иштиёқ.
Вале он ду симинтани симбар,
Сӯи Сим гаштанд ёри сафар.
Ки рӯзи чаҳорӯм ба Сим омадем,
Ба-дон ҷои дилкашнасим омадем.
Чӣ дилкаш, ҳавои бағоят латиф,
Фузун аз ҳаду бениҳоят латиф.
Ҳама роҳҳо софу ҳамвору тахт,
Ба атрофи ҳар як муқаффо дарахт¹.
Зи ҳар сӯи раҳ оби ҷуи равон,
Ба-дон ҷумла мавзун шаҷар намнишон.
Баробар дар ӯ гӯӣ девор ҳам,
Чу сатҳи замин фавқӣ ашқор ҳам.
Ҳамоно ки аз як маҳу рӯзу сол,
Расиданд дар ҳадди рушду камол.
Бигӯ, гар диҳӣ дар шумор, офарин,
Ба санноӣ қудрат ҳазор офарин.
Чӣ сон роҳи васфаш навардидан аст,
Илоҷ, эй писар, рафтани дидан аст.
Зарат гар ба каф, ҷониби Сим рав,
Бинех сар ба роҳу ба таслим рав.
Ғараз он, ки дар як шабу ним рӯз
Ба-дон маъшари² ҳушу андешасӯз
Расидем ҳушёрӯ дидем маст
Ба ҳар ҷо, ки буду ба ҳар ҷо, ки ҳаст.
Аз он ҷо ба рӯзи дувӯм бе гумон,
Расидем дар қасбаи Андиҷон.

¹ *Муқаффо* — ба тартиб шинондашуда.

² *Маъшар* — анҷуман, маҷлис.

Хушо Андичону ҳавои хушаш,
 Мапурс аз ҳавои хушу дилкашаш.
 Чу Хӯқанд шаҳре ба ғоят басит,
 Зи ҳар сӯш анҳор гашта муҳит,
 Ба иқлими Фарғона гуфтан тавон,
 Ки шаҳре бувад номи ӯ Андичон.
 Чӣ гӯям, ки ин ҷо ду рӯзу ду шаб,
 Гузашт аз бари мо ба завқу тараб.
 Дигар рӯз чун аз қафо гашт чошт,
 Шаҳи хур ба олам алам барфарошт,
 Расидем то аср дар як хурӯш
 Ба пӯшида ¹ аз Андичон то ба Ӯш.
 Магӯ бо касе рози пӯшидаро,
 Чу дидӣ такутози пӯшидаро.
 Худое, ки дар ҳар диёру билод
 Ба пӯшида рафтан маро тавба дод.
 Худое, ки пӯшидаро дар диёр —
 Ба таъзиби халқ офарид ошкор,
 Бурун кард моро ба лутфи амим ²,
 Зи пӯшида, яъне азоби алим.
 Яке хобгаҳ ҷой бахшиду қуш,
 Гирифтем хӯрчину кампал ба дӯш
 Ниҳода ба-дон ҷой асбоби хеш,
 Гирифтем роҳи зиёрат ба пеш.
 Расидем дар пой кӯҳи баланд,
 Давидем болои кӯҳи баланд.
 Зиёрат намудем ҳангоми шом
 Ба тахти Сулаймон алайҳиссалом ³.

¹ Пӯшида (почта), яъне поезди почта.

² Амим — гуногун.

³ Тахтасангест дар Ӯш, ки ба он диндорон номи тахти Сулаймон пайғамбарро додаанд.

Чу з-он кӯҳи олий фуруд омадем,
Ба қуши худ он гоҳ зуд омадем.
Шабе рӯз гардиду рӯзе гузашт,
Намудем дар Андиҷон бозгашт.
Аз он ҷо дигар рӯз, яъне вагон
Ба мо гашт маркуб то Марғинон.
Иқомат ба-дин ҷо се рӯзи дигар
Шуд аз ихтиёри қазову қадар.
Вагон буду истанса буду дала,
Ҳамон дӯл буду ҳамон валвала.
Иродат ба Хӯқанд чун банд буд,
Хабардор гаштем — Хӯқанд буд.
Вале белати мо, ки будем чанд,
Ҳама як сар аз Марғинон — Тошканд.
Ба-дон ҷойгаҳ даст бинҳод мӯҳр,
Фуруд омадем аз вагон вақти зӯҳр.
Ки як рӯзу як шаб тамошо кунем,
Вагонро пас он гоҳ маъво кунем.
Расидему дидем ҳар ҷо ба шаб,
Барои тамошо ба завқу тараб.
Ба рӯз он ҷӣ аз шаҳру атвори ӯ,
Ҳама раставу роҳу бозори ӯ.
Ғараз сайри шаб то ба пешин расид,
Ҳамон мавъиду¹ вақти таъин расид.
Чу мо вақти зиқӣ бубардоштем,
Дил аз сайри Хӯқанд бардоштем.
Ба истанса аз шаҳр берун шудем,
Ҳама масти ин турфа афъюн шудем.
Вагон буд бо мо яке ҷои хос,
Ки бе заҳмати кас равон то Хавос.

¹ *Мавъид* — вақти ваъдагӣ.

Ду роҳ аст он ҷо ямину ясор,
 Раҳи Тошканд асту роҳи Бухор.
 Ба мо гарчи белат сӯи Шош¹ буд,
 Вале сирри ҳубби ватан фош буд.
 Ба сӯи ватан фикрҳо гашт банд,
 Нашуд маслиҳат рафтани Тошканд.
 Намуда вағони дигарро савор,
 Гирифтем белат ба шаҳри Бухор.
 Аз он ҷо равон шуд ба вақти ишоъ,
 Бар он мо туриду равон мо нашо
 Ба мо буд мо шоаву мо арод²
 Бухоро ҳамон ифтихори билод.
 Якӯм фурсате шуд магар мушкбор
 Димоғ аз бухури ҳавои Бухор.
 Қашидем агар чанд ранҷи фироқ,
 Расидем дар ганҷи кунҷи висоқ.
 Ба ёре, ки фикраш сабоҳу масост³,
 Кунун мо ҳамонему арзу дуост.
 Наи килки Ҳайрат, ки з-ин сон суруд,
 Ба иншоди ин қисса маъзур буд.

¹ Шош — Тошканд.

² Мо туриду-мо нашо (арабӣ) — он чизе ки матлуб аст. Мо шоа мо арод (арабӣ) — ҳамон чизе кас талабгори ӯст.

³ Висоқ — хона; сабоҳу масо — субҳу шом.

ТАВЗЕХОТ

Саҳ. 52.

Не майл сӯи сунбулу, хотир на ба шамшод. — Дар ин шеър Ҳайрат суҳандонӣ ва лафзбозиро хеле моҳирона кор фармудааст. Қофия дар оҳанг бо радифи «шамшод» оварда шуда бошад ҳам, аммо дар асл қофия «ишам» ва радиф «шод» аст.

Саҳ. 55.

Масӯзам ба хорӣ бухорӣ нигоро — ин ғазал дар «Намунан адабиёти тоҷик»-и С. Айни (чопи Москва, 1926, саҳ. 264—265) оварда шудааст. Аммо дар он ҷо байтҳои сейӯм, ҳафтӯм ва чордахӯм ва понздахӯм нестанд.

Бурун рехт софӣ аз ин зарфи мой

Зи ҷоми қавофӣ мае буд бо ро —

Шоир дар ин байт гуфтан меҳоҳад, ки «аз зарфи об ман соф рехт ва аз ҷом ҳамаи қофияҳои шеър бо «ро» баромаданд.

Саҳ. 57.

Бувад он ки нигори ман... — ин шеър дар баҳри тавил (дароз) навишта шудааст, ки ҳар мисраъ аз ҳашт рукии файлан (VV—) иборат аст. Ин вазн аз ихтирооти асрҳои охир аст ва дар арӯзи қадим дида намешавад.

Саҳ. 80.

Ҳайронӣ аз он қомати зебо кӣ надорад — ин ғазал дар «Намунаи адабиёти тоҷик» (саҳ. 262—264) оварда шудааст.

Саҳ. 87.

Соқӣ баҳор омад, манеҳ соғар зи каф — ин ғазал бе байтҳои шашӯму ҳафтӯм дар «Намунаи адабиёти тоҷик» (саҳ. 268—269) оварда шудааст.

Саҳ. 104.

Ҳарчанд ки мумкин набувад рӯи ту дидан — дар «Намунаи адабиёти тоҷик» (саҳ. 269) байтҳои дуввӯм, шашӯм, ҳаштӯм ва нӯхӯми ин ғазал нест.

Саҳ. 106.

Арӯзи ин ҳазаҷ шунав: мафоилан, мафоилан — шоир дар мисраъ ба номи вазни ин шеъраш, ки аз баҳри ҳазаҷ аст ва ҳар мисраъ чор бор бо мафоилан тамом мешавад, ишора мекунад.

Саҳ. 110.

Биё, соқӣ, ки ман мурдам кафан аз барги токам кун — дар девони шоир дар сарлавҳаи ин ғазал «матлаъ аз ғайр» навишта шудааст, яъне байти аввали ин ғазал аз Ҳайрат набудааст ва ӯ ба матлаи ғазали шоири дигар тазмин намудааст. Аммо маълум нашуд, ки соҳиб ин матлаъ кист.

Саҳ. 114.

Эй сарв бе ибo ба чаман сар кашидай — ин ғазал бо сарлавҳаи «Ғазал ба тариқи мунозира» дар «Намунаи адабиёти тоҷик» (саҳ. 211) ва бо номи «Мунозара» дар «Еддоштҳо» («Куллийт, 7, саҳ. 227) дарҷ шудааст. Устод дар «Еддоштҳо» менависад, ки ӯ ин ғазалро аз Ҳайрат дар шиносӣ ва сӯҳбати аввалинаш аз вай ба тарзи ёдгор гирифта будааст. Ҳарчанд Ҳайрат хоҳиш намудааст, ки ин шеърро С. Айний ба касе нишон надихад, аммо Айний хостааст, ки «гурӯҳи пешрави адабиётдӯстони он замон, ки ҳар кадом худро бемислу монанди ҷаҳон мешумурданд, аз ин яқин замон ва нодири даврон хабардор гарданд ва ба ӯ баҳон сазоворе диҳанд». «Бинобар ин,— мена-

висад С. Айнӣ,— он ғазалро, ки аз ӯ нигоҳ дошта будам, бар хилофи тавсияи ӯ, ба Шарифҷон-Махдум нишон додам».

Пас аз ин дар байни аҳли илму адаб шўҳрат пайдо кардани Ҳайрат дар «Еддоштҳо» бо тафсил накл шудааст. (Куллийет, 7, сах. 225—231).

Ҳам дар «Намуна» ва ҳам дар «Еддоштҳо» байти чорӯми ин ғазал, ки дар девони шоир дида мешавад, оварда нашудааст.

Саҳ. 117.

Эй дил айёме, ки айиш моҳу соле доштӣ — аз рӯи гуфти С. Айнӣ Ҳайрат ин қасидаро дар охири умраш навиштааст. Ҳайрат дар бемории охири умраш, ки аз ҳаёт умедашро канда буд, як қасида навиштааст ва дар он қасида ба муносибате маро ном бурдан хостааст, ки ба шунавандагони он байт ман маълум наштам. Бинобар ин маро бо таҳаллуси гумшуда рафтагӣ (яъне бо таҳаллуси Чунунӣ — Р. Ҳ.) ёд кардааст.

«Бо Чунунӣ мекушодӣ гоҳ тумори итоб,
Гоҳ хитоби ҳарфи ширин бо Қамолӣ доштӣ.

Дар бораи Қамолӣ С. Айнӣ менависад: «Таҳаллуси як шоирчан ҳаваскори он замон буд, ки бо мо дўстӣ дошт». (Куллийет, 7, сах. 206).

Саҳ. 122.

Гуфтӣ: «Дили ту аз чӣ ҳавохоҳи Нахшаб аст?»— Ин шеър дар вақти саёҳати Қаршӣ (Насаф), ки Нахшаб (Шаҳрисабз) аз музофотҳои он аст, навишта шудааст. Ниг. сах. 163 ва тавзеҳи ин саҳифа.

Саҳ. 125.

Мурдам зи фироқи ту, бигӯ: чони кӣ будӣ — дар ҳошияи девон котиб тарзи дигари ин мисраъро бо сиёҳии сурх чунин навиштааст:

Мурдам зи фироқат ману ту чони кӣ будӣ.

Саҳ. 127.

Шабе бе мўънису бе ёру бе ҳамдам — дар девони шоир ин шеър ҳамчун қасида омадааст ва котиб ба он чунин сарлавҳа

гузоштааст: «Ин қасида низ нотаом аст, он чи ба назар расид, китобат карда шуд». Ва дар хошияи шеър илова намудааст: «Вазни ин қасида аз баҳри ҳазаҷи мусаддаси солим аст, ки шаш бор мафоилун меояд, чунончи Салмон ҳам гуфта:

Чу дид он лулуи лаъли ту ло бар ло,
Ба лолой даромад лулуи лоло».

Ҳарчанд ин шеър нотаом бошад ҳам, аммо як порчаи қалони пуррааст, ки шоир дар он аз ҳолати вазнини худ шикоят намудааст. Аз ин сабаб мо онро ба қисми ғазалиёти лирикий дохил намудем.

Саҳ. 130.

Кинаҷе бари мо аз паи ҷанг омадааст — ин шеър дар девони шоир ҳамчун қасида омадааст. Аммо мазмуни лирикийи онро ба назар гирифта ба қисми ғазалиёт дохил намудем.

Саҳ. 132.

Фитрат — Мулло Қурбонхон Фитрат яке аз шоирони намоёни нимаи дуввуми асри XIX тоҷик аст.

Шоҳин — Шамсиддин Махдум Шоҳин (1859—1894) яке аз шоирони пешқадам ва намоёни он давр буд.

Саҳ. 139.

Рехт мастона майи форс ба ҷоми Халабӣ — ин шеър (чи тавре ки аз байти якӯм маълум мешавад) эҳтимол ба муносибати дар як вақт омадани иди араб (яъне иди рамазон) ва иди ачам (яъне иди анъанавии миллии Наврӯз) навишта шуда бошад.

Саҳ. 144.

Ба вафоти Аҳмади Дониш. — Ин китъа, ки бахшида ба вафоти Аҳмади Дониш навишта шудааст, дар «Ёддоштҳо»-и С. Айнӣ дарҷ ёфтааст. (Куллиёт, ҷилди 7, саҳ. 464). Назар ба нақли С. Айнӣ, Ҳайрат ин китъаро пас аз шиносоняш бо «Наводир-ул-вақоеъ»-и Аҳмади Дониш, баъди се-чор соли вафоти муаллиф назм кардааст. Дар мисраи охирӣ, бо калимаҳои ба ноҳунак гирифташуда соли вафоти Дониш (1314 ҳиҷрӣ мутобиқ бо 1897 милодӣ) оварда шудааст.

Саҳ. 145.

Дар вафоти Аҳмади Дониш — ин китъан таърих низ ҳамоно пас аз вафоти Аҳмади Дониш, баъди шиносони Ҳайрат бо «Наводир-ул-вақоеъ» навишта шудааст.

Саҳ. 146.

Гуфтамаш: «Бӯсае аз он лаби лаъл». — Қотиб дар сарлавҳаи ин шеър «Қитъа дар тазмини масали машхур» навиштааст, яъне масали машхури «сиркаи муфт аз асал беҳ», ки дар охири ин китъа омадааст, дар назар дошта шудааст.

Саҳ. 147.

Фидои ҷурғати хешам, ки аз тариқи сухан. — Дар сарлавҳаи ин китъа дар девони шоир «Қитъа дар тазмини мисраи: «Зи дасти аҳли адам ҳар чи ояд, эъҷоз аст» навишта шудааст. Ин мисраъ, ки соҳиби он маълум нест, ҳамчун мақол дар байни халқ машхур аст.

Чарир — Чарир б. Атия б. ал. Хатафа аз шоирони машхури араб аст, ки дар солҳои 728—733 вафот кардааст.

Хассон — Хассон б. Собит, аз шоирони машхури араб аст, ки дар соли 563 таваллуд ёфтааст ва гӯё 120 сол умр дида будааст.

Саҳ. 149.

Суҳан зи баднафасиҳои нокасонам нест — сарлавҳаи ин китъа дар девони шоир чунин аст: «Қитъа, ки дар ҷавоби муросалае ирсол намуда», яъне ин китъа ба яке аз дӯстон дар ҷавоби мактуби ӯ навишта шуда будааст.

Саҳ. 154.

Он ки аз хони висолаш нарасиду нарасанд — дар девони Ҳайрат дар хошияи ин шеър «қитъан дақиқан зуқофиятайн» (яъне ду қофиягӣ) навишта шудааст. Шоир ин китъаро бо ду қофия (*ҷанг шаҳон-санг ниҳон, нанги-меҳон* ва ғайра) навиштааст.

Дар «Намунаи адабиёти тоҷик», ки ин китъа оварда шудааст (саҳ. 267), байти саввӯм нест.

Саҳ. 155.

Ба Туғрали Самарқандӣ — сарлавҳаи ин китъаро қотиби девон-Мунзим чунин гузоштааст: «Ин китъаро чихати истиф-

сори маънии байте, ки гуфтаи Туғрали Самарқандист, ба Туғрал ирсол дошта». Маълум мешавад, ки Ҳайрат ин шеърро ҳамчун мактуб ба Туғрал фиристода будааст ва дар он маънии як байтро, ки Туғрал навиштааст, пурсидааст.

Муҳаммад Нақибхон Туғрал (вафоташ соли 1337) яке аз шоирони номдор ва истеъдодноки аввали асри XX буд ва таътоми ашъори худро дар пайравии Бедил менавишт. Ӯн тавре ки С. Айнӣ дар «Намунаи адабиёти тоҷик» менависад, Туғрал «дар ин пайравӣ ҳеч муваффақ нашоудааст, агар вай таъби худро дар асорати тақлиди Бедил намеандохт, ...аз саромадони замони худ шуданаш муҳаққақ буд».

Ҳайрат дар ин китъаи худ, ки дар ниҳояти маҳорати суҳанорой ва матонати калом навиштааст, як байти дар услуби Бедил, аммо бо тарзи баёни нодуруст навиштаи Туғралро оварда, ӯро хеле фурутанона, аммо бориқсанҷона танқид мекунад. Байти Туғрал ин аст:

Ҳар ки шуд дар баҳри ашъорам нахустин ноҳудо,
Зарақ аз фикри баланди хеш соӣ мекунад.

Ҳайрат хеле дуруст мегӯяд, ки мазмуни ин байт, махсусан мисраи дуввум тамоман сактааст ва дар поёни китъа ба Туғрал маслиҳат медиҳад, ки аз ин роҳи тақлид бозгардад:

Е забон дар ком каш, якбора э-ин маънӣ гузар,
В-арна килк аз ҳарфи дигар тарҷумонӣ мекунад.

Саҳ. 156.

Соиб — Мирзо Муҳаммад Алӣ Соиб, яке аз намоёндагони барҷастан сабки Ҳиндӣ дар назм аст. Қарибҳои соли 1603 дар Исфаҳон таваллуд ёфта, соли 1677 дар ҳамон ҷо вафот кардааст.

Фигонӣ — Бобо Фигонӣ — шоири намоёни охири асри XV ва аввали асри XVI, аз намоёндагони аввалини сабки Ҳиндӣ дар назми форс аст.

Қамолӣ Исфаҳонӣ — Қамолиддин Исмоили Исфаҳонӣ, шоири маъруфест, ки бо лақаби «Ҳаллоқ-ул-маонӣ» машҳур буд. 21 декабри соли 1237 аз дасти лашкари муғул дар Исфаҳон ба қатл расид.

Беҳзод — Қамолиддин Беҳзод, расоми машҳури мактаби Ҳирот аст, ки дар нимаи дуввуми асри XV зиндагӣ кардааст.

Бисёёр расмҳои ӯ, инчунин дастнависҳои, ки бо тасвири ӯ ороши ёфтаанд, то ба замони мо омада расидааст.

Шоир ва Монӣ — номи рассомҳои афсонавӣ.

Саҳ. 159.

Ба Туғрал — котиби девон-Мунзим ба ин шеър: «Ин қитъа-ро низ ба Туғрал навишта» сарлавҳа гузоштааст. Аз мазмунӣ шеър маълум мешавад, ки Туғрал ба қитъаи аввалии Ҳайрат ҷавоби ғустохонае навиштааст. Аз ин сабаб дар ин қитъаи Ҳайрат оҳанги эҳтиромкоронаи пештара дида намешавад.

Саҳ. 160.

Салоҳиддин ба ҳангоми сибо бо доғи ҳасрат, рафт. — Ин қитъа дар марсияи вафоти яке аз дӯстони ҷавони С. Айний ва Ҳайрат гуфта шудааст. Сифати Салоҳиддин ва бародараш Насриддин дар «Еддоштҳо» (Куллийт, 7, саҳ. 312—315) оварда шудааст. Салоҳиддин нисбат ба Айний ва Ҳайрат хурдсолтар буд ва дар пеши С. Айний дарс меҳонд. С. Айний менависад:

«Салоҳиддин баъд аз як сол дар пеши ман дарс хондан, дар синни шонздаҳсолагӣ, дар вабон тобистонии навбатии Бухоро, вақте ки ман дар шаҳр набудам, вафот ёфт. Дили ман дар марги бемаҳали ӯ бисёёр сӯхт, чунки ҳам ҷавон буд ва ҳам қобилияти фавқуллода дошт. На танҳо дили ман сӯхт, балки ҳамаи қасоне, ки он бародаронро мешинохтанд, дар вафоти ӯ дилхун гардиданд.

Муҳаммад Сиддиқи Ҳайрат монанди тарҷумони дили ҳамаи дӯстон дар вафоти ӯ марсияе навишт...» (Куллийт, 7, саҳ. 314—315).

Бигӯ: баъд аз «ҳумум оху фиғону нола» таърихаш. Дар ин мисраъ бо қалимаҳои «ҳумум оху фиғону нола» соли вафоти Салоҳиддин, ки 1314 ҳиҷрӣ (1897) мешавад, дода шудааст.

Дар хошияи байти охирӣ чунин навишта шудааст: «Ин байт муштамил аст бар санъати таназзули аъдод ала ваҷҳи-т-тартиб». Ҳарчанд ин санъат аз санъатҳои шеърӣ набошад ҳам, аммо дар ин ҷо на ба тарзи муаммо ё пасу пеш омадани қалимаҳо, балки ба воситаи паси ҳам, бо тартиби муайян омадани қалимаҳо ифода ёфтани моддаи таърих, яъне санаи 1314, дар назар дошта шудааст.

Қитъа дар таърихи кушта шудани Рустамча — дар девони шоир ба ин қитъа чунин сарлавҳа гузошта шудааст: «Қитъа дар таърихи ғавти мактуле, ки Азим ном деҳчағӣ ўро ба қатл расонида». Дар ҳуди қитъа ҳам номи мактул оварда нашудааст. Аммо С. Айний дар «Еддоштҳо» воқеаи навишта шудани ин қитъаро дар боби «Кушта шудани пурфочии Рустамча, вафоти Махдуми Ғав ва Пирак» (Куллиёт, 7, саҳ 5 (6—527) ба тафсил нақл намудааст.

Рустамча аз шогирдони ҷасури Махдуми Ғав буд ва дар маъракаи ғуштингирии сайри Файзобод паҳлавони зўрманд Азими деҳчағиро ба замин меафтад. Азими деҳчағӣ ба ин шармандағӣ тоқат накарда, дар роҳи бозгашт Рустамчаро бо корд зада мекушад ва ҳудаш мегурезад. С. Айний ва Ҳайрат, ки бо ҳамин роҳ аз паси онҳо мерафтанд, зуд пеши маҷрӯҳ мераванд. Рустамча ба суоли «туро кӣ зад» фақат «Азими деҳчағӣ бо корд зад» мегӯяду як «вой» гуфта дар дасти онҳо ҷон медиҳад.

Ҳайрат аз ин ғоҷеи хунин мутаассир шуда, ҳамин қитъаро менависад ва бо суҳанҳои ҳуди мактул: «Азими деҳчағӣ бо корд зад, воҳ» соли кушта шудани ўро (1318 ҳиҷрӣ—1900 милодӣ) ифода мекунад.

Ҳикоятӣ як маҷлис дар вилояти Насаф. Дар девони шоир сарлавҳаи ин шеър чунин аст: «Қитъа дар ҳикоятӣ тарҳи маҷлисе, ки дар вилояти Насаф нозимро ворид шуда». Аз ин шеър маълум мешавад, ки шоир як вақт ба вилояти Насаф (Қаршини ҳозира дар РСС Ўзбекистон) саёҳат карда будааст.

Ин қитъа дар ҳаҷви як шабнишине, ки ба табъи Ҳайрат ҳеҷ нафорида будааст, навишта шудааст.

Шабӣ дӯшинаи таътил ба чанд аз шурако... — Дар девон ба ин қитъа чунин сарлавҳа гузошта шудааст: «Ин ҳикоят нотамои аст, он ҷӣ ба даст расида, навишта шуд».

Дар «Еддоштҳо» ҳафт байти аввали ин қитъа оварда шудааст. С. Айний дар шарҳи сабаби навишта шудани ин қитъа чунин гуфтааст: «Баъзе шабҳои таътил дар ҳамон ҷо ғун шуда (яъне дар мадрасаи Ҳоҷӣ Зоҳид — Р. Ҳ.) базм ҳам мерафтем,

ки дар он базмгардихо гоҳо Хайрат ҳам иштирок мекард. Чунончи, ӯ шабе бо мо базм рафта дар бозгашти он базм базмковӣ, базмбӯй ва базмтамошокунни моро дар қитъае тасвир карда буд...

Мисраи:

Аз ақиб камбағали зор мударрис лангон
дар «Еддоштҳо» ба тарзи

Аз қафо камбағали Айнии мискин лангон омадааст. Мисраи аввалӣ ҳамоно аз таҳрири минбаъдаи Хайрат аст. С. Айниро ба тариқи шӯхӣ «мударрис» гуфтан эҳтимол аз он сабаб бошад, ки он кас дар он вақтҳо (чи тавре ки дар «Еддоштҳо» — Куллиёт, 7, сах. 311—315 нақл шудааст) ба дарсхонии бисёр шариконаш ёрӣ меод ва онҳо дар рӯзу соатҳои муайян, монанди он ки пеши мударрис мерафта бошанд, назди С. Айни омада дарс меҳонданд.

Ба калимаи «лангон» С. Айни чунин шарҳ додааст: «Дар он вақтҳо дар пон ман ришта баромада ҳанӯз тамоман сикат наёфта буд, бинобар ин дар роҳ рафтан мелангидам (Куллиёт, 7, сах. 310—311).

Сах. 167.

Зи инқилоби фалак нола дораму фаръёд — котиби девони Хайрат — Мунзим ба ин шеър «Қасидае, ки Мусаммо ба тарҷумони ҳавост» сарлавҳа мондааст. Аммо азбаски шеър матлаъ надорад, онро қасида гуфта намешавад. Ин манзумаи пурсӯзу гудозест, ки дар он Хайрат вазъи парецони худ ва носозии замонашро тасвир намудааст.

Ин шеър аз рӯи сохти ҳудаш ҳамчун қитъа навишта шудааст.

Сах. 177.

Зад Сарофили мададгории иқболам сур — ишора ба ривояти динӣ, ки рӯзи қиёмат гуё Исрофил сур (карнай) навохта ҳамаи мурдаҳоро аз ҷой меҳезондааст.

Сах. 182.

Кушояд чеҳраи мақсад, агар з-ӯ бигисилӣ охир. — Дар ҳошияи девони Хайрат Мунзим тарзи дигари ин мисраъро чунин навиштааст: *Кушояд чеҳраи мақсад, гар аз ҷон бигисилӣ охир.*

Саҳ. 183.

Мухаммас бар ғазали Парии Ҳисорӣ.— Мулло Рачаб Парии Ҳисорӣ аз шоирони аввали асри XIX аст, ки то солҳои 1850 зинда будааст. Осори ӯ то замони мо хеле кам омада расидааст. Ин ғазалиёт, ки Ҳайрат ба он мухаммас кардааст, аз ғазалҳои машҳури Парии Ҳисорист, ки дар баёзу тазкираҳо бисёр дида мешавад.

Дар девони Ҳайрат сатри панҷӯми банди панҷӯм, ки мансуб ба Парист, нест. Ин байт дар баёзҳои дастрас, инчунин дар «Намунаи адабиёти тоҷик», ки он ҷо ин ғазал оварда шудааст (саҳ. 231—232), низ дида нашуд.

Саҳ. 185.

Оят — қозӣ Абдушукур Оят (соли вафот 1889) аз олим ва шоирони забардасти асри XIX, падари Шарифҷон-махдуми Садри Зиё буд. Шарифҷон-махдум пас аз он ки аз С. Айни бори аввал ғазали Ҳайратро бо матлаи

Эй сарв, бе ибo ба чаман сар кашидай,
Моно ки сарви қомати ӯро надидаӣ

шунид ва нахустин бор бо Ҳайрат мусоҳиб шуд, ба ӯ як ғазали нӯҳбайтии падарашро, ки дар пайравии Бедил навишта шуда буд, барои мухаммас кардан додааст. С. Айни дар «Ед-доштҳо» ин воқеаро ҳикоя намуда менависад:

«Мо барои рафтан ба кӯча баромадем. «Ин озмоиш аст» — гуфт Ҳайрат. Ва дар рӯзи дувум он ғазалро мухаммас карда оварда, ба ман супурд, ки ба Шарифҷон-махдум расонам.

Шарифҷон-махдум баъд аз дидани он мухаммас ба қувваи шеърини Ҳайрат қонл шуд ва ӯро яке аз нодирони даврон шумурд». (Қуллӣёт, 7, саҳ. 229).

Саҳ. 188.

Мухаммас бар ғазали Гавҳарӣ.— Мирзо Ҳасан Али Гавҳарӣ аз шоирони форсизабони Ҳиндустон аст, ки дар асри XVII зиндагӣ кардааст.

Саҳ. 190.

Мухаммас бар ғазали Исмати Бухорӣ — аз шоирони намоёни охири асри XIV ва аввали асри XV аст (вафоташ соли 1426).

Мусаддас — Ин сарлавҳа аз «Еддоштҳо»-и С. Айни гирифта шуд, ки он ҷо ин шеър пурра оварда шудааст. Устод менависад, ки Ҳайрат ин шеърро дар охири умраш навиштааст ва метавон гуфт, ки он ҳулосаи шарҳи аҳволи пурмалоли ӯ мебошад. (Куллиёт, 7, саҳ. 238).

Дар девони Ҳайрат ба ин мусаддас чунин сарлавҳа гузошта шудааст: «Мусаддас ба тазмини байти

Начиб, ки:

Чунон фасурдадимоғам, ки майли бор надорам,
Ба ҳадди он ки гуле бӯ кунам димоғ надорам».

Яъне ин байти тазмин кардашуда ба Начиби Ҳинду — яке аз шоирони охири асри XVIII ва аввали асри XIX нисбат дода шудааст.

С. Айни дар зимни овардани ин мусаддас навиштааст, ки «Ҳайрат мазмунашро мувофиқи ҳоли худ ёфта, тазмин карда буд». Шарҳи С. Айни дурусттар ба назар мерасад. Ин мусаддас дар «Намунаи адабиёти тоҷик» (саҳ. 262—263) низ оварда шудааст:

Вале ба маҳфил минои дил ба гардиши хун шуд — вазни ин мисраъ ноқис аст. Ба назари мо, аз аввал дар ин ҷо саҳви ягон котиб рафтааст. С. Айни ҳам дар «Намуна» нуқси ин мисраъро пай бурда, дар паси он аломати суол гузоштааст.

Рубой дар таърихи вафоти Қорӣ Қаромати Дилкаш. — Дилкаш шоир ва мусиқишинос (танбурнавози) машҳури он замон буд, ки дар хидмати иҷбории амир ба хорию зиллат, бо касалии сил дар соли 1901 вафот намуд.

Эй, толеам аз талғати рӯят фирӯз — ин рубой дар «Намунаи адабиёти тоҷик» (саҳ. 270) ва «Еддоштҳо» оварда шудааст. С. Айни дар «Еддоштҳо» воқеаи навишта шудани ин рубоиро чунин нақл мекунад:

Рӯзе, фасли баҳорон С. Айни ва Ҳайрат ба сайри Файзобод мераванд. Пас аз тамошои маъракаи гӯштингирӣ онҳо ба хонаҳои Файзобод медароянд. Дар девори хонақоҳ ҳар каси кам-

саводу бесавод аз худ ё аз шоирони гузашта шеърхоро вайрону хато карда навишта буд.

«Баъди аз як сар дида баромаданамон,— менависад С. Айнӣ,— он навиштаҷотро, Хайрат гуфт:

— Маро дар вақти баромаданамон аз маъракаи гӯштингирӣ то омаданамон ба ин ҷо дар мавзӯи баҳор рубоие ба хотир расид, ки меҳоҳам вайро дар ҳамин ҷо нависам, шояд одами саводноке ин ҷо расида, ин рубоиро хонда вақташ хуш шавад.

Ӯ баъд аз гуфтани ин суҳанҳо ба рӯи саҳн, ба ҷое ки самоворчиён самовор меҷӯшонданд, рафта, як лӯнда ангишт ёфта овард ва як ҷои девори гачкории хонақоҳро, ки сафед буда, ҳанӯз дар он ҷо чизе навишта нашуда буд, писандида, бо сарлавҳан зерин рубоии зеринро навишт:

Рубоии рабея (баҳория) (баъд рубой оварда шудааст) (Куллиёт, 7, сах. 522).

Саҳ. 201.

Бемехрии дилбар аст ё гардиши гар — дар «Намунаи адабиёти тоҷик» (сах...) дар сарлавҳан ин рубой «Рубой дар пайравии Хоҷа Муставфӣ» навишта шудааст.

Эй аз ту афоили талаб хабн шуда — мисраи аввали ин рубой бо истилоҳи илми арӯз навишта шудааст. *Афоил* — рукнҳои аслии арӯз аст, ки ба воситаи таъсири онҳо *зиҳофҳо* — шаклҳои нави рукни асли ба вучуд меояд. *Хабн* — як тарзи аз рукнҳои асли сохтани *зиҳофҳо* мебошад. Ин гурӯҳи *зиҳофҳо*, ки пас аз вайрон шудани рукни асли ба вучуд меояд, *маҳбун* номида мешаванд: чунончи, аз *фоилун-фаилун*, аз *фоилотун-фаилотун* ва ғайра. Шоир бо ин мисраъ гуфтаи меҳоҳад, ки «асли мафҳуми талаби ман, аз бевафои ту вайрон шуд, шакли дигар гирифт».

Фаръёду фиғони ман зи дасти писарат — ин рубой дар ҳаққи Абдурахимбек-Миршаб ва писари ӯ Давронбек, ки ниҳоят золим ва бадкирдор буданд, навишта шудааст. С. Айнӣ дар «Ёддоштҳо» тинати пасти ин ду нобакорро тасвир намуда, воқеан навишта шудани ин рубоиро низ ҳикоя кардааст.

«Ӯ (Давронбек — Р. Ҳ.) шабу рӯз маст шуда, бо ҷилавдорони себанд (калтак)-дораш савора мегашт ва одамони бечораи ба сабабе ба дасташ афтодаро ба баҳонае ва гоҳо бе ҳеч баҳона мефармуд, ки одамонаш даст гирифта истода калтаккорӣ ме-

карданд ва худаш бар болои асп истода, ба сари онҳо бо тозиёна мезад ва дашномҳои кабеҳ медод ва дар ҳолате ки худаш маст буд, он гуна одамро баъд аз «чӯбкорӣ» кардан «маст ба даст афтод» гуён ба ихтиёри падараш мефиристод ва падараш он бечораро ҳабс намуда, шиканча карда пул мегирифт. Агар пул нарӯяд ва ё он одам пули доданӣ надошта бошад, «дузл» гуён ба зиндон мефиристод ва ё ба сарбозии амир медод, ки ин кор ҳам аз хобидан дар зиндон бадтар буд.

...Дар ҳаққи миршаби «ғӯладинг» боре як қитъаи ҳаҷвия навишта шуд, ки эҷодкунандаи он (бо таъбири имрӯза) коллектив буд. Дар эҷод кардани коллективонаи он ҳаҷвия Ҳомид-хоҷаи Меҳрӣ, Мирзо Иброҳими Субҳӣ ва ман иштирок карда будем. Аммо дар шаби дигар он шеърро Ҳайрат тасҳеҳ намуда буд.

Он қитъаи ҳаҷвия ин аст:

Ғӯладинг! Бар сари зин менишинӣ хуквор,
Ин аҷаб: гургони одамхор дар фармони туст.
Хукро фармондеҳи гургон надида ҳеҷ қас,
Ин «шараф» бо хислати гургонаат шоён туст!
Хоҳ бошӣ хук, хоҳӣ гург, моро шуд яқин:
Хукбони гургтабъе зишт пуштибони туст.
Дуздковӣ чанд? Эй сардастаи дузлон, бишарм!
Ин ҳама толон, ки мебинем, аз дуздони туст!
Баъд аз ин як хонаи обод натвон ёфтан,

Давр агар даври тую «даврон» агар «даврони» туст». (Куллиёт, 7, сах. 335).

Эй, рафта тариқаи ҷафокориҳои халқ — мазмуни тунди ин рубой низ, эҳтимол, дар танкиди ҳамон ду нобакор бошад.

Эй он ки ба дарди дили ман дармонӣ — ин рубой, ки бо санъати таҷнис навишта шудааст, дар «Намунаи адабиёти тоҷик» (сах. 270) бо сарлавҳаи «Рубой дар санъати ҷинос» дарҷ ёфтааст».

Сах. 203.

Таркиббанд — банди дуввӯми ин таркиббанд бе байти восила, ки

Гар бар сари чашми ман нишинӣ,
Нозат бикашам, ки нозанинӣ

мебошад, дар «Намунаи адабиёти тоҷик» оварда шудааст (сах. 267—268). Аммо дар он ҷо байти:

Нози ту хуш аст, агарчи дорад
Дар кори ҷафо маро муаззаб.

нест ва байти восилаи банди сейӯм:

Вақтест, ки аз тариқи ёрӣ,
Дар кулбаи ман қадам гузорӣ

ҳамчун байти восилаи ин банд оварда шудааст.

Саҳ. 207.

Соз кун, соқӣ, биё он пешаи маъруфро.— Дар ин шеър, ки ба тарзи мутобиқа навишта шудааст, бисёр калимаҳои русӣ, инчунин, номҳои шахсони рус бо навишти ҳуруфоти арабӣ оварда шудааст. Шахси баъзе аз ин номҳои русиро муайян кардан ҳоло мумкин нашуд.

Саҳ. 208.

Нолаи Қорӣ фалакпеч аст, Тоҳирҷон кучо — дар ин ҷо ҳофизи номдори он вақт Қорӣ Начм ва Тоҳирҷони дуторӣ, ки аз мусикиёни машҳури он замон буданд, дар назар дошта шудааст. Ин ҳар ду аз ҳамнишинони С. Айнӣ ва Ҳайрат буданд.

Саҳ. 208.

Шукрӣ — аз мазмуни ин ҳаҷвия ҳамин қадар маълум мешавад, ки ин шахс аслан саҳхоф (муқовасоз) буда, бо таҳаллуси Шукрӣ иддаи шоирӣ дошта, шеър ҳам менавиштааст.

Саҳ. 209.

Кай равам сарфаҳми атвори ту чу симинбаре — ин маснавӣ хеле дароз аст ва баъзе байтҳои он ки дар рӯҳи ахлоқи ашрофи онвақта ва аз доираи одоб берун навишта шуда буд, ихтисор шуд. Байтҳои дигари он ҳамчун намунаи ашъори Ҳайрат, ки дар лаҳҷаи маҳаллӣ навишта шудааст, интиҳоб гардид.

Дар девони шоир ба ин шеър чунин сарлавҳа гузошта шудааст:

«Маснавие, ки ба алфози машҳури байн-ул-авом ва иборати мусталаҳи байнихум назм шуда».

Саҳ. 211.

Дар ҳаҷви Мир-Ҳикмат ва Мир-Муҳиддин ном саррофон — сарроф судхӯре буд, ки бо фондаҳон калон ба одамон пул қара дода, бо ҳамин даромад боигарӣ ва давлат ҷамъ мекард. Образи мукаммалӣ чунин судхӯрон дар повести С. Айни «Марги судхӯр» дода шудааст.

Мир-Ҳикмат ва Мир-Муҳиддин аз бузургтарин саррофони Бухоро буданд, ки онҳо ҳатто бо капитали тиҷоратии Россияи подшоҳӣ алоқа доштанд.

Сарлавҳаи ин мусаддаси ҳаҷвия дар девони шоир чунин аст: «Дар зикри шикастани Мир-Ҳикмат ва Мир-Муҳиддин ном саррофон ва баёни парешонии баъзе мардум аз шикасти он ду сарроф ба итлофи симу зар».

Саҳ. 213.

«*Ҳабл-ул-матин*» — газетас буд, ки ба забони форсӣ дар Ҳиндустон ҷоп мешуд ва дар Бухоро ҳам хонандагон дошт. Ҷи тавре ки С. Айни дар «Мухтасари тарҷиман ҳолам» ҳикоя кардаанд, Ҳайрат низ ин газетаро аз кучо ёфта омада ҳамроҳи С. Айни меҳондаанд.

Саҳ. 214.

Боз дар ҳаҷви саррофони мазкур ба равияи Хоҷа Аҳмад Ясавӣ. — Ясавӣ аз шоирони сӯфии асри XI ўзбек аст. Хоҷа Аҳмад Ясавӣ манзумаи калоне дорад, ки ба ҳамин вазн навишта шудааст ва бо номи «Ҳикмати Хоҷа Аҳмади Ясавӣ» машҳур аст. Аҳмади Ясавӣ ин асари худро гӯё дар охири умраш ҳамчун натиҷаи таҷрибаи зиндагии худ навиштааст.

Ҳайрат ба равияи шеърӣ Ясавӣ хеле мохирона пайравӣ кардааст. Тарҷиман таҳт-ул-лафзи шеърӣ Аҳмади Ясавӣ чунин аст.

Мир Ҳикмат гӯяд: «Арз кунам, эй рафиқон,
Дар ин дунё бисёр воқеаҳоро дидам.
Ақнун, дӯстони азизам, ба ин арзам гӯш кунед.
Ки ман кихоро дидам ва дар кучоҳо гаштам.
Аслан, ман худам писари аспҷаллоб ҳастам,
Аспҷаллобҳои калон-калонро мешиносам.
Ман ҳам як ранги ҳамин гурӯҳ ҳастам.
Аммо ман ба сари ҳаваю ҳавас паридам.

Пас ба миёни ин гурӯҳ сарроф шуда даромадам,
Ба аз ҳар кас пули танзили (фойданок) гирифтаам.
Ба чанд рӯзо бо ин пеша давра давра кардам.
Ба дар ин дунё фақат ҳудамро гуфта мегаштам.

Дар ҳар ҷо ҳазору ҳафтсад хидматгор доштам,
Барон пахта харидан ба Мигану Қаттақўрғон мерафтаам,
Бе ҳеҷ фикру ҳаёл ба ҳар ҷо ҷавлон зада мегаштам,
Тамомӣ пўстҳои қароқули Каркию Чорқўйро харида гирифтаам.

Муҳиддинро ба худ шарик карда гирифтаам, чунки танҳо мондам
Ба шаҳрҳои мусулмонӣ Руссия худро задам,
Дар сисолағӣ ба Москва рафта нишон (орден) гирифтаам.
Ба ба Банковская компания (шароқати банк) аъзо шудам.

Нағўй, ки тангаҳои Шарофбой ба ман расидааст,
На, ин тангаҳо бо роҳи зерин заминӣ ба Мори (Марв) рафтанд.
Худи ӯ барои савдо аҳду паймон кард.
Ман аз ин савдо ҳайрон шуда мондам.

Мирзо Рауф тамоми буду шудӣ худро дода,
Чанд вақт аз одамҳо суду танзил гирифта,
Дар охир дар оташи ҳасрат сўхта дудаш баромад,—
Ман ниҳоят оқибати ҳоли ин хомтамаъ дидам.

Дар чилсолағиам ҳаҳон аз овози ман пур шуд,
Фалак айшу ғурури ҳаро дида меҳандид.
Ҳоло намедонам ҷӣ ҳодисаҳо аз сари ман гузашт,
Хубоб будаму дар ин дарё охир қафидам.

Ҳикмату Мир-Муҳиддин шикастанд,
Ин хабар ба тамоми дунё рафт;
Ҳарду аз бою бечора ҷӣ қадар пулҳо ситондаанд,
Бо ман гуфтанд: ин ғавғоро бубин; Оё ман набинам?

Мир-Ҳикмат мегӯяд: «Дар дунё зимистону тобистон.
Аз ошубу ғавғо кӯри қардағиамро намедонистам.
Ақнун бо санги ҳасрат дандонҳоиамро
Эй дўстон, «шикан» мегӯянд. Оё ман нашиканам?

Муҳиддин арақ хӯрда ба мирзояш мегӯяд,
Дар ҳолате ки аз мастӣ нарвон чизе надорад:
«Ба ивази арақу пиваю вино
Чорбобатро фўрўш мегӯянд; Оё ман нафурўшам?

Сайид Усмон дастӣ Мир Аторо гирифта
Айшу ишрати ин дунёро наси пой зада,
Дар пастхамиҳо дар даҳон тамоку, аз ҷонаш гузашта
мегӯяд:
«Мир-Қамолро зан» — гуфтанд; Оё ман назанам.

Дили пурдарди Холмурод,
Сахархо оху фиғони сард
Дар ҳасрати зар рухсори зарди ўро мон.
Аммо, эй дўстон, «бин» мегўянд; Оё ман набинам?

Сайид Аҳмад барои танзил пулҳои худро дода,
Ақнун ба овози ҳасрат гуши худро кашада,
Якero монда дигарero гирифта нола мекунад.
«Дар ин ҳасрат «бимир» гуфтанд; Оё ман намирам».

Саҳ. 217.

Аз қасидаи баҳория — дар девони шоир дар сарлавҳаи ин шеър чунин навишта шудааст: «Ин қасидаи баҳория нотаомом аст, он чӣ ба назар расида буд, мактуб шуд».

Саҳ. 222.

Доштам дирӯз бар сар ҳуш, ёри ман гирифт — дар девони шоир ба ин шеър сарлавҳаи «Санъат дар тасарруфи охири мисраи аввалӣ дар қофияи мисраи сонӣ» гузошта шудааст. Ҳайрат дар ин ҷо санъати таҷниси хаттиро ба кор бурдааст ва каллимаҳои «*ҳуш ёр — ҳушъёр, мурғи зор — марғзор, фарғи ёр — иёр*»-ро, ки дар навишти ҳуруфоти арабӣ як хеланду дар таалаффуз низ чандон аз ҳам фарқ намекунанд, дар охири мисраи аввалӣ оварда, дар мисраи дуввӯм боз ҳамчун қофия кор фармудааст.

Саҳ. 224.

Уқдаи мушкили ин масъалаи ло юнҳал — дар хошияи девон пеши ин фард котиб чунин навиштааст: «Ба мавриде муносиб навишта шуда».

Дид он гул рӯи худрову қарини Ҳайрат аст. — Ин мисраъ ду маъно дорад; яке: он гул худро дар оина диду ҳайрон шуд; дигар: он гул худро дар оина дида бо Ҳайрат дӯст шуд, унс гирифт.

Саҳ. 226.

Маснави Саёҳати Фарғона — номи ин дoston аз тарафи мо дода шудааст. Соли ин саёҳат, ки дар аввали дoston 1318 ҳиҷрӣ нишон дода шудааст, ба 1900 милодӣ рост меояд. Ҳайрат ба ин саёҳат бо тарғиби дўстонаш барои беҳтар намудани

вазъи бемории силиаш мебарояд. Чи тавре ки С. Айни менави-
сад, Раҳматуллобек — писари Ашӯрбеки даллоли пӯсти қарокӯл,
ки Ҳайрат пеши ӯ ба сифати мирзо хизмат мекард, «тобистони
соли 1900, баъд аз мавсими бозори пӯст, дар моҳҳои август, ўро
ҳамроҳи худ ба саёҳати Фарғона бурда овард. Албатта, ин даво
ҳам таъсир накард ва бемории ӯ дар зимистони соли 1900—
1901 боз ҳам вазнинтар шуд. Бо вучуди ин ӯ дар зимистон
ба дарс ва сӯҳбатҳои адаби ва дар тобистон дар хизмати бозо-
ри пӯст давом намуд». (Куллиёт, 7, сах. 234—235).

Ин дoston, чи тавре ки С. Айни гуфтааст, аз тарафи Ҳай-
рат ба илтимоси он кас навишта шудааст. (Куллиёт, 7, сах. 237.).

М У Н Д А Р И Ч А

Гуфтор дар бораи Ҳайрат	3
Ғазалиёт	37
Қитъаҳо	138
Ба вафоти Аҳмади Дсиш	144
Дар вафоти Аҳмади Дониш	145
Ба Туғрали Самарқандӣ	155
Ба Туғрал	159
Қитъа дар таърихи кушта шудани Рустамча	161
Ҳикояти як маҷлис дар вилояти Насаф	163
Ҳикояти саромос шудан	174
Қасида дар ҳикояти Ришта	176
Мухаммасҳо	179
Мухаммас бар ғазали Бедил	181
Мухаммас бар ғазали Парии Ҳисорӣ	183
Мухаммас бар ғазали Оят	185
Мухаммас бар ғазали Гавҳарӣ	188
Мухаммас бар ғазали Исматӣ Бухорой	190
Мухаммас бар ғазали Исматӣ Бухорой	192
Мухаммас бар ғазали Шараф	194
Мухаммас бар ғазали Яғмо	196
Мусаддас	198

Рубоиёт	200
Таркиббанд	203
Ҳаҷвиёт ва мутоибот	207
Дар ҳаҷви Мир-Ҳикмат ва Мир-Муҳиддин ном сар- рофон	211
Боз дар ҳаҷви саррофони мазкур ба равияи Хоҷа Аҳмад Ясавӣ	214
Шеърҳои нотаом, байтҳои пароканда аз қасидаи Ба- ҳория	217
Маснавии «Саёҳати Фарғона»	226
Тавзеҳот	234

КИТОВҲОИ НАВ

Нашриёти Давлатии Тоҷикистон китобҳои зеринро аз чоп бароварда, барои фурӯш ба магазинҳои «Тоҷиккитоб» ва «Тоҷикматлубот» манзур кард.

Ҷалолиддини Румӣ. Ҳикоятҳои халқии «Маснавӣ». 1963. 279 саҳ. нарҳаш 47 тин.

Убайди Зоконӣ. Куллиёти мунтахаб. Тартибдиҳанда ва муҳаррир Х. М. Мирзозода. 1963. 284 саҳ. нарҳаш 41 тин.

Мирзо Турсунзода. Ҷони ширин. 1963. 60 саҳ. нарҳаш 9 тин.

Маҷмӯаи нави шоири маъруф, муборизи сулҳ Мирзо Турсунзода «Ҷони ширин» муборизаи халқҳои мустанликаро дар роҳи сулҳ нишон медиҳад. Ин маҷмӯа тӯҳфаест, ки шоир ба занони советӣ бахшидааст.

Суҳайлӣ Ҷавҳаризода. Баракат аз ҳаракат. 1963. 92 саҳ. нарҳаш 12 тин.

Дар ин маҷмӯа шеърҳои солҳои охир ва намунаи тарҷимаҳои шоири маъруф Суҳайлӣ Ҷавҳаризода гирд оварда шудааст. Шоир дар ин маҷмӯа ҳаёти хушбахтона, муҳаббати поки инсонӣ, сулҳу амният, ҷасурӣ ва меҳнатдӯстии одамони советиро сурудааст.

Қутбӣ Киром. Парвози меҳр. 1963. 108 саҳ. нарҳаш 10 тин.

«Парвози меҳр» нахустин маҷмӯаи шеърҳои шоири ҷавон Қутбӣ Киром мебошад. Муаллиф дар шеърҳои худ бо обу ранги нав, бо эҳсосоти пурҷӯшу хурӯш ҳаёти одамони советиро тасвир мекунад.

Ф. Ансорӣ. Шарофат. 1963. 50 саҳ. расмдор, нарҳаш 7 тин.

Дар яке аз деҳоти дурдасти кӯҳистон духтараке ба касалии фалаҷ гирифта мешавад. Дуои муллоҳо мустаҷоб намешавад. Аммо бо ёрии духтур шифо меёбад. Ин аср мавзӯи асосии достони мазкур.

Шумо ин китобҳоро аз магазинҳои китобфурӯшии «Тоҷиккитоб» ва «Тоҷикматлубот» харида метавонед.

Хайрат

ИЗБРАННЫЕ СТИХИ

на таджикском языке)

Мухаррир М. Фархат

Рассом И. Сайфиддинов

Мухаррири расмҳо Т. Королёва

Мухаррири техники Р. Анисимова

Мусаххех З. Нёматов

Ба матбаа супурда шуд 9/X-1963. Ба чопаш имзо
карда шуд 13/I-1964. Коғаз 70×108¹/₂. Чузъи
чопи 8,0. Чузъи чопи шартя 11,2. Чузъи наш-
рию ҳисоби 7,38. Адади нашр 5000. Нарҳаш 40 тин.
КЛ 0.211. Супориши № 1837.

Душанбе, Комбинати полиграфии Комитети
Давлатии Совети Вазирони РСС Тоҷикистон
онд ба матбуот

40 тир

129928

Китобхонаи миллии Тоҷикистон

НАШРИЁТИ ДАВЛАТИИ ТОҶИКИСТОН